

—Людзьмі звацца!

Янка Юнава

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

15

САКАВІКА
1991 г.
№ 11 (3577)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 15 кап.
(Па падпісы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ЧЫТАЙЦЕ

«ХАЙ ПРЭЗІДЭНТ НЕ ХВАЛЮЕЦЦА...»

Агляд пошты «ЛіМа»

СТАРОНКА 4.

ХОПІЦЬ ЭКСПЕРЫМЕНТАЎ

Уладзімір НОВІК: «Да чаго ж мы ідзем! Да адноўленай імперыі ці да садружнасці раўнапраўных дзяржаў! Гісторыя паказвае, што выйсце з крызісу для Беларусі—гэта поўны дзяржаўны суверэнітэт».

СТАРОНКІ 5, 12.

НА ЗЫХОДЗЕ КВАДРЫ

Паэзія 90-га: тэмы, матывы, вобразы

СТАРОНКІ 6—7.

Янка ЮНАВЕЦ:

СМУТАК РАЗВІТАННЯ

Беларускае замежжа: новыя імёны

СТАРОНКІ 8—9.

СКАРБНІЦА БЕЛАРУШЧЫНЫ

«Гэта ёсць фундамент нашага адраджэння! Гэта і за тысячу гадоў будзе сведчыць аб нас!» — казаў Максім Багдановіч, калі аглядаў калекцыю, будучы праездам у Вільні ў 1911 годзе. Але ўсё было ўшчэнт забыта нашымі функцыянерамі ад культуры, калі ў 1945 годзе вырашаўся лёс музея...»

СТАРОНКІ 14—15.

АПОШНЯЕ ІНТЭРВ'Ю

Станіслава Пятровіча Шушкевіча

СТАРОНКА 16.

ДА НАРОДА БЕЛАРУСІ

Дарагія суайчыннікі!

17 сакавіка 1991 года ў нашай краіне праводзіцца рэфэрэндум. Ён павінен даць адказ на лёсанаоснае пытанне: быць ці не быць Саюзу ССР.

Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР, Цэнтральны Камітэт Камуністычнай партыі Беларусі, Савет Міністраў БССР звяртаюцца да вас, грамадзяне Беларусі, з заклікам — прыняць актыўны ўдзел у рэфэрэндуме. Заклікаем вас пры вызначэнні свайго выбару

кіравацца цвярозым розумам і сумленнем, пачуццём абавязку перад цяперашнім і будучымі пакаленнямі.

Ваша «так» Саюзу захаввае СССР як абноўленую федэрацыю, дазволіць аднавіць і ўмацаваць эканамічныя і культурныя сувязі паміж рэгіёнамі краіны.

Ваша «так» Саюзу адродзіць дружбу і добрасуседств-

ва, мір і ўзаемаразуменне нашых народаў.

Ваша «так» Саюзу забяспечыць поўную гарантыю правоў і свабод чалавека любой нацыянальнасці.

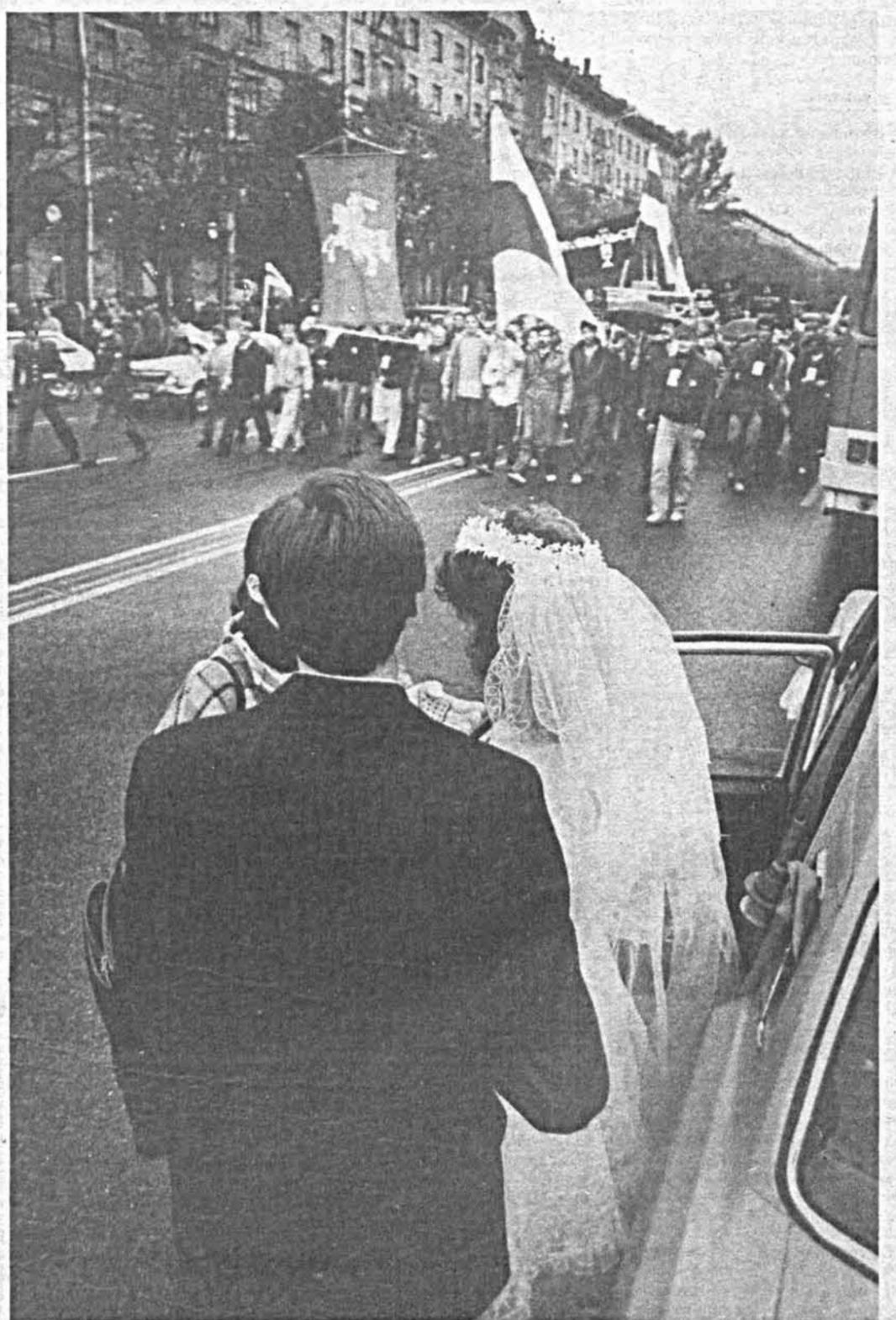
Ваша «так» Саюзу стане залогам паспяховага развіцця роднай Беларусі, трывалым фундаментам надзейнай будучыні для нас з вамі, нашых дзяцей і ўнукаў.

Галасуйце за абноўлены Саюз ССР.

ПРЭЗІДЫУМ
ВЯРХОЎНАГА
САВЕТА
БССР

ЦЭНТРАЛЬНЫ
КАМІТЭТ
КАМПАРТЫІ
БЕЛАРУСІ

САВЕТ
МІНІСТРАЎ
БЕЛАРУСКАЙ
ССР

Фота А. ШАВЛІОКА.

Кола Дзён

Усё менш часу застаецца да ўсесаюзнага рэферэндуму, і калі яго вынікі можна ў нейкай меры прадбачыць, то прадказаць развіццё палітычнай сітуацыі ў рэспубліках, асабліва пасля рэферэндуму, сёння не возьмецца ніводзін аракул. Пакуль — што ні дзень, то новы віток эскалацыі напружанасці ў грамадстве. Другі тыдзень сакавіка не стаў у гэтым сэнсе выключэннем.

7 сакавіка

Вярхоўны Савет СССР зацвердзіў персанальны склад Савета бяспекі (за выключэннем адной кандыдатуры), прадстаўлены Прэзідэнтам СССР.

Выступаючы затым перад дэпутатамі, М. Гарбачоў ахарактарызаваў эканамічную і палітычную сітуацыю ў краіне напярэдадні рэферэндуму як надзвычай складаную і трывожную.

У Мінску па ініцыятыве ЦК кампартый БССР, РСФСР і УССР адбылася сустрэча за «круглым сталом» вучоных, партыйных і савецкіх работнікаў. Удзельнікі прыйшлі да высновы, што Расія, Украіна і Беларусь павінны быць актыўнымі стваральнікамі абноўленага Саюза.

8 сакавіка

Упершыню не адзначалася як афіцыйнае свята ў Арменіі і Эстоніі. Рашэннем кіраўніцтва рэспублік гэты дзень быў аб'яўлены ў іх рабочым.

9 сакавіка

апублікаваны новы праект Дагавора аб Саюзе, падпісаны, разам з іншымі, і прадстаўнікамі Беларусі.

На сустрэчы ў Доме кіно ў Маскве з прадстаўнікамі апазіцыйных КПСС партый і арганізацый Б. Ельцын назваў сітуацыю ў краіне крытычнай і заклікаў да кансалідацыі ўсіх дэмакратычных сіл у барацьбе з Цэнтрам. У той жа дзень, у інтэрв'ю праграме «Час», Старшыня Вярхоўнага Савета СССР А. Лук'янаў рэзка крытыкаваў пазіцыю Старшыні Вярхоўнага Савета Расійскай Федэрацыі.

10 сакавіка

пад лозунгам «Навекі разам» на сумежжы Беларусі, Украіны і РСФСР адбыўся мітынг у падтрымку ідэі захавання Саюза ССР.

Альтэрнатыўныя погляды і адносіны да рэферэндуму выказваліся на мітынгх у Магілёве, Віцебску, Полацку...

У Маскве, Ленінградзе, Свядлоўску, Петрапаўлаўску-Камчацікім, іншых буйных гарадах прайшлі маніфестацыі ў падтрымку руху «Дэмакратычная Расія».

11 сакавіка

на пасяджэнні Вярхоўнага Савета СССР прагучалі заклікі прыцягнуць Б. Ельцына да адказнасці за «антыканстытуцыйную дзейнасць». У рабоце парламента аб'яўлены перапынак да рэферэндуму.

Выступаючы на 1-й праграме ЦТ, Старшыня Савета Міністраў БССР В. Кебіч выказаў упэўненасць, што Беларусь прагаласуе за Саюз. Гэта, на яго думку, будзе саюз сапраўды суверэнных рэспублік.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

Светлагорск гаворыць па-беларуску

Вядома ж, у гэтых словах ёсць перабольшанне. Але сапраўды апошнім часам усё часцей і часцей можна пачуць на вуліцах, у аўтобусах, у актавых залах нашага горада беларускую гаворку. Асабліва зараз, калі ўсё больш упэўнена заяўляе аб сабе мясцовая арганізацыя Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны.

Створана яна ў канцы мінулага года, пасля таго, як у Светлагорску адбыўся творчы вечар паэта Васіля Зуёнка. Устаноўчы сход выбраў раду, якая аб'яднала прадстаўнікоў самых розных грамадскіх ру-

хаў. Быў створаны клуб «Паэтычнае слова». Узначальнае яго вялікі аматар беларускай паэзіі, член рады, супрацоўнік інспекцыі аховы прыроды В. Болбас.

У час падпісной кампаніі арганізацыя ТБМ змагла павялічыць колькасць падпісчыкаў на газеты «Наша слова», «Літаратура і мастацтва», беларускія часопісы. З пачатку г. г. пачалі працаваць курсы для выхавальніц дзіцячых садоў. На працягу тыдня слухачы, што называецца, «з адрывам ад вытворчасці» пад кіраўніцтвам кандыдата філалагічных навук кафедры

беларускай мовы Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны Д. Паўлаўца рыхтаваліся да таго, каб з цягам часу весці ўвесь выхавальніцкі працэс на дзяржаўнай мове. Заняткі працягнуцца да мая.

Адкрыўся ў Светлагорску і народны ўніверсітэт беларускай гісторыі і культуры, які працуе пры школе мастацтваў. На першым пасяджэнні з лекцыяй «Гісторыя развіцця беларускай мовы. Моўная палітыка ад старажытнасці да нашых дзён» выступіў Д. Паўлавец. Ён праілюстраваў шлях, якім ішла беларуская мова да нададзенага ёй

нядаўна статуса дзяржаўнай. Са змястоўным аглядам публікацый беларускіх часопісаў выступіла супрацоўніца цэнтральнай гарадской бібліятэкі Г. Котава. Член рады арганізацыі ТБМ настаўнік сярэдняй школы № 7 Т. Маслюкоў сказаў слова аб беларускай геральдыцы, пракаменціраваў эскізы герба Светлагорска, што былі прадстаўлены для азнаямлення. Эмацыянальным завяршэннем першых заняткаў стала выступленне паэтэсы Соф'і Шах, якая прачытала вярток саветаў, прысвечаных роднай мове.

Заняткі ў народным ўніверсітэце беларускай гісторыі і культуры будуць праходзіць штомесячна.

І. КАТЛЯРОУ,
старшыня рады ТБМ.

г. Светлагорск.

Свае вершы чытае Соф'я Шах.

Фота В. СТРЫБУКА.

ПАМЯРКУЕМ

Ці павінна быць мера варожасці?

Дзіўнае пытанне, скажаце вы. Самыя палкія з чалавечых пачуццяў — любоў і нянавісць — жывяць самі сябе і імкнуцца да ўсеахопнасці. Яны не жадаюць ведаць межаў і не любяць азірацца на грамаду. Грамада тут сапраўды ні пры чым, калі справа тычыцца дваіх. У асабістыя стасункі нават дзяржава не мае права ўмешвацца. Ну, а калі гарачае пачуццё са знакам мінус звязвае намоцна палітычныя сілы краіны? Тут ужо чайкай буды...

Разумнае рашэнне прынялі дэпутаты беларускага парламента, вырашыўшы цалкам паказаць апошні дзень сесіі па тэлебачанні. Здавалася б, найбольшых страсцей трэба было б чакаць вакол пытання аб прывілехах. Не. Даклад старшыні адпаведнай камісіі быў пераканаўчым па змесце і досыць узважаным па форме. Зацікаўленыя асобы, стаўшы ў абарону, звычайна напомялі пра сацыяльную даброту вялікіх прадпрыемстваў ды творчых саюзаў: ату іх! Там, маўляў, таксама ёсць тое-сёе, што можна было б адабраць. Параўналі, называецца. Прыраўняліся...

Намёк дэпутаты зразумелі, але жыцця каўтаць не сталі і пайшлі па парадку дна далей. І тут... Аказваецца, пакуль жыццё перабірала ножкамі, тупаючы з хаосу перабудовы ў хаос рыначнай эканомікі, пакуль Прэзідэнт назвоньваў кіраўніка краіны-саюзніка, што ваявалі ў раёне Персідскага заліва, пакуль адбываліся іншыя больш і менш значныя падзеі, партыйная група Вярхоўнага Савета БССР трымала ў кішэні вялікую... вялікі козыр, я хацела сказаць, супраць сваіх зацятых апанентаў з БНФ. Менавіта гэтая група настойвала, каб зноў — каторы раз! — абмеркаваць на сесіі «парушэнні грамадскага

парадку» на мітынгу, які адбыўся 7 лістапада мінулага года. Вось тады і падумала я пра меру варожасці. Калі сценка ідзе на сценку, ні на ёту не саступаючы са сваіх пазіцый, калі на ўсю рэспубліку разносяцца замшэлыя ветэранскія прамовы, калі нагнаюцца страсці вакол не вартай таго падзеі, робіцца вусцішна і страшна. Добра, што знайшлася ў парламенце «трэцяя сіла», якая рашуча запатрабавала: хопіць! Спыніце палітычны спектакль! Парламент не для высвятлення адносінаў і не для дэманстрацыі мускулаў. Ад сябе дадала б: перастаньце выкарыстоўваць у сваіх мэтах старых людзей! Яны ўжо зрабілі галоўную справу свайго жыцця — разбілі фашызм — і з поўным правам могуць цяпер цешыцца з унікамі, а не «ваяваць» з трыбуны за нечця карпаратыўныя інтарэсы.

Адзін бок — у асобе З. Пазняка — ніяк не хоча прызнаць, што задума з «дарамі» была рызкоўнай. Даць дозвол на іх ускладненне да помніка Леніну не мог ніхто, нават пад вялікім ваявым ды фізічным напорам. Другі бок — у асобе В. Г. Ціхіні — ніяк не можа дараваць мітынгуючым «вандалізму» і рашуча патрабуе пакараць арганізатараў за «бестактны акт». Як жа чэпка трэба трымацца за ўладу, як гарача ненавідзець, як слепа даяраць за вучанаму, каб страціць усялякае пачуццё здаровага сэнсу! Патрабаваць пакарання за «вандалізм» (растаптаня кветкі плюс гулагаўскае пудзіла) у той час, як засталася непакаранымі тыя, хто з блаславення кіруючай партыі дзесяцігоддзямі таптаў, нішчыў людзей! Але юрыст Ціхіня не бярэ ў разлік злычынстваў сталіншчыны (і не толькі іх). У яго свая логіка, сваё паняцце пра віну і правіннасць.

Слухаючы яго «філіпіку», я ўспоміла гісторыю, расказаную мне Ганнай Антонаўнай Загурскай (у дзявоцтве — Дрозд). Некалі яе бацька з дзедам мелі няшчасце купіць маёнтак у абдынелай пані Юзэфы. Коней мелі, зямлю ды дзевяць душ дзяцей. Маці была на апошнім месяцы цяжарнасці, калі іх раскулачылі і павезлі таварняком на Урал. (Нават дату запамінала: 31 мая 1931 года!). Дзятка, народжаная ў дарозе, памерла. У хуткім часе, знясіленныя лесалавалам, памерлі маці і бацька, а таксама многія з малых. Сама ж Ганна Антонаўна ў свае адзінаццаць год перайшла па лёдзе Каму і ўзяла кірунак да бліжэйшага горада. Як тая рыбіна супроць цяжэння, яна рушыла на покліч роду — дамоў, на Беларусь. Яе ссаджвалі з цягніка, а яна зноў ускочвала на прыступку, хавалася ад праваднікоў, галадала, жабравала і ў рэшце рэшт з дапамогай добрых людзей дабралася-такі да Мінска! Цётка не адрозна пазнала яе — прыняла за папрашайку. Жыве цяпер жанчына ў родным Юзэфове, мае дзятку, унукаў і радуецца, што яе не чапаюць. Няўжо сэрцу яе было менш балюча, чым злашчасным кветкам ля ног правадыра? Няўжо яна, калі б захачела, ці яе дзеці, не мелі маральнага права сустрэць Кастрычніцкае свята згодна свайму разуменню?

Паглядзіце ёй у вочы, таварыш Ціхіня і К^о. Умерце свой праведны, але не адэкватны сітуацыі гнеў, прытушыце класавую варожасць. Акрамя палітычных амбіцый і рахункаў, ёсць жывое жыццё з парасткамі дабра — вяртае таго, каб укладаць у яго ўсе сілы і здольнасці. Як кажудь, вашу б энергію ды на мірныя мэты!..

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Хроніка Адраджэння

У Наваградку выйшаў першы нумар штомесячнага бюлетэня раённай арганізацыі ТБМ імя Ф. Скарыны «Наваградскі кур'ер». Рэдагуе новае выданне М. Талочка. «НК» друкуе матэрыялы аб становішчы беларускай асветы ў раёне, гістарычныя аповяды, відзе рубрыку «Вера». Каб атрымліваць «НК» у 1991 г., трэба выслаць паштовы пераход на суму 7 рублёў па адрасу: 231400, Гродзенская вобл., г. Наваградка, вул. Валчацкага, д. 49а, кв. 1. Хацько Т. І.

Бесплатна распаўсюджваецца газета «Ронаш» — выданне Прыазёрскай рады ТБМ (Дзяткаўскага вобл. Каз. ССР). Афіцэры-выдаўцы газеты выступаюць за незалежную Беларусь з уласным Узброеным Сіламі. У № 3 (люты) гэтай тэматыцы прысвечаны артыкул І. Супаненкі «Рэспубліка, суверэннітэт, армія».

У лютым адноўлена выданне «Беларускай крывіцы», выйшаў № 1 (769). Яе выдавец — Пётр Сілко. Да 1940 года газета асвятляла дзейнасць Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі, змагалася за правы беларусаў у Польшчы. Сёлета выданне «БК» супала з адраджэннем хрысціянска-дэмакратычнага руху на Беларусі. У першым нумары змешчана палітычная дэкларацыя аргкамітэта ХДС Беларусі (як стала вядома, ужо адбыўся і Устаноўчы сход ХДС).

Цалкам прысвечаны роднай мове, яе лёсу ў Маладзечанскім раёне першы нумар інфармацыйна-публіцыстычнага выдання раённай рады ТБМ «Родны край». У складзе радыкалегіі — Сымон Белы, Мікола Ермаловіч, Генадзь Кахановіч.

У кіеўскім «Наша слова» на Ленінскім праспекце можна набыць № 2 часопіса хрысціянскага сумоўя «Унія», які рэдагуе Ірына Дубінецкая. У ім змешчаны беларускі тэкст малітвы «Ойча наш», публікацыі катэхізіснай вяртасці, навіны рэлігійнага жыцця, у тым ліку Зварот беларусаў — грэка-католікаў да Папы Рымскага.

Газетныя кіеўскі маюць у продажы пасоннікі лекцыі Л. Лыча «Беларуская нацыя і мова». Лекцыя складаецца з трох раздзелаў: «Ля вытокаў нацыі», «Фармаванне беларускай нацыі буржуазнага тыпу», «На шляхах да сацыялістычнай нацыі».

ДЭПУТАТЫ І ПАЗІЦЫІ

3 5 снежня 1990 года па 27 лютага 1991-га праходзіла трэцяя сесія Вярхоўнага Савета БССР, на якой былі прыняты законы аб асноўных прынцыпах народнаўладдзя, аб уласнасці, аб фермерскай гаспадарцы, кодэкс аб зямлі, законы аб арэндзе, нацыянальным банку, прадпрыемстве, падатках, індэксацыі даходаў насельніцтва, сацыяльнай абароне грамадзян, пацярпеўшых ад катастрофы на ЧАЭС, аб міліцыі і інш. Акрамя таго, прыняты цэлы комплекс сацыяльных праграм, пастановаў і законапалажэнняў. Шмат якія законы разгледжаны ў першым чытанні. Пра маштабную работу, зробленую народнымі дэпутатамі, яшчэ раз нагадалі журналістам удзельнікі прэс-канферэнцыі па выніках сесіі. На прэс-канферэнцыі, якая адбылася 6 сакавіка ў Доме палітасветаў, выступілі першы намеснік Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі С. Шушкевіч, кіраўнікі некаторых пастаянных дэпутацкіх камісій.

Як сказаў С. Шушкевіч, застаецца яшчэ цэлы шэраг пытанняў, па якіх у парламенце няма канцэптuallyнай згоды. Не ўдалося ўнесці неабходныя змены ў Канстытуцыю БССР. У прыватнасці — з-за таго, што часта не было кворуму (парламент, як вядома, працуе ў няпоўным складзе). Прыняцце шмат якіх рашэнняў зацягваецца, бо на працяглы час Вярхоўнага Савета ўплывае недастатковая палітычная культура, адсутнасць канструктыўнай пазіцыі ў некаторых дэпутатаў. Тым не менш, на думку першага намесніка, Вярхоўны Савет хоць і з цяжкасцямі, але рухаецца наперад. Вельмі важна, што ня мала важных рашэнняў было прынята пры ўдзеле апазіцыі, на падставе консенсуса.

Старшыня камісіі па законнасці М. Грыб, адказваючы на пытанні журналістаў, падкрэсліў, што законы ў Вярхоўным Савеце прапануюцца не групамі (камуністаў або апазіцыі), а афіцыйнымі парламенцкімі структурамі — г. зн. камісіямі, у кожнай з якіх прадстаўлены ўсе групы і плыні.

Трэба сказаць, прэс-канферэнцыя, якая пачалася ў даволі запаволеным тэмпе, паступова перайшла ў вельмі ажыўленую палеміку паміж некаторымі яе ўдзельнікамі. І гэта міжволі прымусіла ўспомніць дэбаты, што неаднойчы разгараліся на мінулай сесіі.

Неадназначна адказалі дэпутаты на пытанне, якое найбольш цікавіла журналістаў, — адносна пазіцыі Вярхоўнага Савета наконт Саюзнага дагавора. Напрыклад, на думку старшыні камісіі па эканамічнай рэформе Л. Козіка, які прадстаўляў нашу рэспубліку на адным з этапаў падрыхтоўкі Дагавора, яго новы праект кардынальна перапрацаваны і дае магчымасць Беларусі захаваць свой суверэнітэт і свае эканамічныя інтарэсы ў складзе Саюза.

На погляд М. Грыба, усё залежыць ад таго, якія правы будзе мець рэспубліка ў абноўленым Саюзе. Паводле яго меркавання, Саюз павінен спалучаць у сабе элементы як федэрацыі, так і канфедэрацыі. Паколькі няясна, якім будзе

Саюз, нельга было згаджацца на рэфэрэндум, даводзіў С. Шушкевіч. На яго погляд, пытанне рэфэрэндуму аб захаванні СССР сфармулявана некарэктна з пункту гледжання логікі. Але адказаць на яго так ці інакш — гэта ўжо справа сумлення. Дарэчы нагадаць, што на сесіі вылучалася прапанова аб уключэнні ў бюлетэнь дадатковага пытання, сфармуляванага Вярхоўным Саведам Беларусі, але прапанова не прайшла.

Сакратар Цэнтральнай рэспубліканскай камісіі рэфэрэндуму І. Ліхач паведаміў, што ў адпаведнасці з законам СССР на тэрыторыі Беларусі сфарміраваны 7 выбарчых акруг. Галасаванне будзе праводзіцца на 6839 участках. У спісы для галасавання ўнесены звыш 7 мільянаў 327 тысяч выбаршчыкаў, якім 17 сакавіка трэба будзе сказаць сваё слова аб будучыні Саюза ССР.

У прэс-канферэнцыі прынялі таксама ўдзел старшыня камісіі Вярхоўнага Савета па галаснасці І. Каратчэня, старшыня камісіі па пытаннях цэн, занятасці і сацыяльнай абароненасці насельніцтва А. Сасноў, сакратар камісіі па пытаннях работы Саветаў В. Даўгалёў, сакратар камісіі па аграрных пытаннях А. Апацкі. Яны адказалі на пытанні аб дэцэнтралізацыі кіравання эканамікай ва ўмовах рынку, аб зямельнай рэформе, аб пражытковым мінімуме, аб узаемаадносінках парламента з выбаршчыкамі і сродкамі масавай інфармацыі, аб прывілеях і на многія іншыя.

В. Т.

З'ЕЗД ПІСЬМЕННІКАЎ—20 МАЯ

Адбылося пасяджэнне аргкамітэта па падрыхтоўцы IX з'езда пісьменнікаў СССР. Яго вёў старшыня аргкамітэта С. Міхайлаў.

На абмеркаванні былі пастаўлены тры пытанні: рэгламент работы з'езда, праекты новых статутаў Саюза пісьменнікаў СССР і Літфонду.

3 паведамленнямі па асноўных пунктах парадку дня выступілі: в. а. сакратара праўлення СП СССР С. Колаў, член камісіі па выпрацоўцы статутаў СП СССР А. Ваксберг і старшыня праўлення Літфонду СССР М. Гарбачоў. У спрэчках прынялі ўдзел М. Аляксееў, У. Арро, Ю. Бондараў, А. Вазнясенскі, В. Зуёнак, М. Канаат, Б. Мажаеў, Ал. Міхайлаў, Р. Мухамадзіёў, Ю. Мушкецік, Ц. Пулатаў, Б. Раманаў, Я. Сідараў, А. Сулейменаў, В. Цяльпугоў, К. Ходаў, Б. Худайназараў і інш.

IX з'езд пісьменнікаў краіны будзе праходзіць з 20 па 25 мая ў Крамлёўскім палацы. Напярэдадні, 19 мая, адбудзецца апошні пленум цяперашняга праўлення СП СССР. У адрозненне ад папярэдніх гэты з'езд пачнецца не з даклада пра стан сучаснай савецкай літаратуры, а з выступленняў нашых вядомых пісьменнікаў. Вырашана адмовіцца і ад секцыйнай формы работы — усе пасяджэнні будуць пленарнымі.

Члены аргкамітэта прынялі за аснову прапанаваныя для абмеркавання праекты новых статутаў СП СССР і Літфонду, даручыўшы дапрацоўку іх адпаведным камісіям.

Былі разгледжаны і іншыя пытанні, у прыватнасці, звязанае з пільгам групы пісьменнікаў Ленінграда — аб парушэннях у працэдурных вылучэннях дэлегатаў на з'езд і ў самім галасаванні.

На пасяджэнні было абвешчана рашэнне сакратарыята праўлення СП СССР аб выплаце членам саюза Літфонду ва ўмовах пераходу нашай эканомікі на рыначныя адносіны грашовай кампенсацыі ў памеры 100 руб. штомесяц.

Аргкамітэт прыняў зварот да пісьменнікаў краіны ў сувязі з маючым адбыцца 17 сакавіка агульнанародным рэфэрэндумам.

ЗВАРОТ

аргкамітэта па падрыхтоўцы IX з'езда пісьменнікаў СССР да калег-пісьменнікаў

Уся гісторыя сусветнай і нашай айчынай культуры пераканаўча даказвае, што для адроджэння і развіцця нацыянальных культур неабходна шырокая духоўная прастора, дзе суіснуюць, узаемаўзабагачаючы адзін аднаго, ідэі, мастацкія вобразы, тэмы, мовы, усё багацце форм і традыцый, выпрацаваныя ўсімі народамі. У сваіх вузкіх геаграфічных межах нацыянальная культура, літаратура марнее, робіцца перыферыяй, губляе сваю шматколернасць.

Цяпер наша грамадства стаіць перад гістарычным выбарам. 17 сакавіка, вызначаючы сваё стаўленне на карысць абноўленага саюза суверэнных рэспублік, мы тым самым яшчэ раз выкажамся на карысць шматнацыянальнай культуры і літаратуры. Кіруючыся маральнымі гуманістычнымі ідэаламі, літаратуры абноўленага Саюза ССР будучы сплучыць духоўнаму ўзвышэнню чалавека, яго імкненню да дружбы і братэрства нашых народаў.

М. АЛЯКСЕЕЎ, У. АРРО, Ш. АРСАНУКАЕЎ, Ю. БОНДАРАЎ, А. ГОГА, Ю. ГРЫБАЎ, М. ГАРБАЧОЎ, В. ГУСЕЎ, А. ДАРЖАЙ, А. ДЖАКШЫЛЫКАЎ, А. ЖУКАЎ, В. ЗУЁНАК, Т. КАПІБЕРГЕНАЎ, М. КАНААТ, І. КАПАЕЎ, С. КОЛАЎ, У. КРУПІН, А. МІХАЙЛАЎ, С. МІХАЛКОЎ, А. МІШЫН, Б. МАЖАЕЎ, Р. МУХАМАДЗІЕЎ, В. НУРАЎ, У. ОГНЕЎ, Б. АЛЕЙНІК, А. ПРАХАНАЎ, В. ПАВАЛЯЕЎ, Ц. ПУЛАТАЎ, В. РОЗАЎ, Б. РАМАНАЎ, С. САМСОНАЎ, Я. СІДАРАЎ, К. СКВАРЦОЎ, А. СУЛЕЙМЕНАЎ, Ю. СУРАЎЦАЎ, К. ТУРСУНКУЛАЎ, В. ЦЯЛЬПУГОЎ, З. ТХАГАЗІТАЎ, К. ХОДАЎ, Б. ХУДАЙНАЗАРАЎ, Г. ЮШКОЎ.

ЕВАНГЕЛЛЕ ПА-САКРАТАРСКУ

Газета «Драгічынскі веснік» (№ 18 за г.г.) надрукавала артыкул першага сакратара Драгічынскага райкома КПБ Б. Асаўцова «Роздум над рэфэрэндумам аб лёсе Саюза». Тэма, што і казаць — актуальная. І хоць з моманту публікацыі артыкула прайшоў ужо час, зладзённасць яго, можна сказаць, не зменшылася.

Артыкул, як можна зразумець з першых яго радкоў, напісаны пад уплывам і, так бы мовіць, у развіццё аб'яднанага Пленума ЦК і ЦК КПСС, што адбылося ў студзені. Не сказаць, каб гэты твор «партыйнай публіцыстыкі» нада адрозніваўся ад многіх падобных яму — наскрозь ідэалагізаваных і малазмястоўных, якія мы чыталі ў сваім жыцці неаднойчы. А вось экспрэсіў ў лексіцы першага сакратара райкома могуць, я думаю, пазайздросціць і лідэр расійскіх камуністаў Палазкоў і нават палкоўнік Алксніс з Петрушэнкам.

«Гісторыя не знае ні адной краіны, якая, — залула Б. Асаўцоў, — чыбы (так у тэкце!) — В. Т.) — у самых верхніх эшелонах улады за такое короткое время появилась столько предателей и совершенно столько предателей против своего же государства... К сожалению, в нашей стране это стало явлением. Кто ж гэтыя здраднікі? Аўтар артыкула і не думае хаваць іх імянаў, смела выкрывае ідэйных ворагаў. Гэта былі міністр замежных спраў Шэварднадзе, былыя члены прэзідэнц-

нага савета і сакратары ЦК Мядзведзеў і Якаўлеў, Шэварднадзе, напрыклад, і іншыя «палітыкі-міжнароднікі», як сцвярджае аўтар, «за 2 года цохоронілі мировую систему социализма». Своёасаблівы погляд на ролю асобы ў гісторыі і гістарычны працэс, ці не праўда?

Аўтар не цырымоніцца і з тымі, хто ніколі не ўваходзіў у кола наменлатуры, а быў выбраны дэмакратычным шляхам сваім народам. Чаго вартыя выразы «профашистская клика Ландсбергиса», «родной папаша нынешнего Ландсбергиса», «яркая ненависть у молодого выкормыша к русскому народу» і да т. п.

Але асабліва крыўдна, прызнаецца аўтар, за «некаторых наших русских же по крови (!) перевртышей, которые на популистской волне добрались до различного уровня эшелонов власти». Як вы ўжо здагадаліся, маецца на ўвазе В. Ельцын, «каторый способствует, прямо подталкивает процесс развала армии, развала самого Союза ССР».

Назваўшы некалькі імянаў, аўтар артыкула пераходзіць да глабальных абгульчэнняў: «нынешние радикалы, демократы всех мастей призывают к развалу не просто социалистического государства, а к развалу государства вообще, чтобы остались существовать сами по себе республики, края, автономные образования, каждое со своими заботами, бедами, со своей ар-

мией. Какой абсурд! Какое предательство!»

Сапраўды, абсурд. Далей, як кажуць, ехаць няма куды. Ці ведае аўтар, у чым розніца паміж рэспублікай, краем і аўтаноміяй і што такое дзяржаўны суверэнітэт?

Аўтар заклікае далей «всех людей доброй воли, кому дорого наше будущее и будущее наших потомков, прийти в день референдума 17 марта к урнам и высказать свое отношение путем голосования за обновленный Союз Советских Социалистических Республик».

Хачу папрасіць прабачэння ў чытачоў за тое, што многа і падрабязна цытую гэты артыкул. Але перадаць яго змест нармальнымі чалавечымі словамі цяжка.

Безумоўна, першы сакратар райкома партыі мае права, як і кожны чалавек, выказаць свой уласны погляд на рэчы, свае адносіны да любых падзей — у меру свайго разумення і пільменнасці. Аднак дзіўна бачыць у артыкуле, поўным непрахаванай нянавісці да апанентаў і нават лаянкі, спасылкі на «Евангелле («В Евангелии сказано, что добро есть соль жизни») и чытаць развагі аб маралі. «Так будем же добрыми и внимательными, вежливыми к себе (!) и друг другу, — заклікае аўтар і заканчвае: «Всегда надо помнить, что наш народ во все времена... отличался высокой нравственностью».

Аўтару таксама варта ўспомніць, што людзі — не авечкі, і народ наўрад ці мае патрэбу ў падобнага роду «пастырах» з іх прапаведаваннямі.

Віталь ТАРАС.

АДГАЛОСКІ

Такі вась рынак...

З надыходам рынку ў нявыкрутку трапілі раённыя выданні. У іх ліку апынулася сталінская раённая газета «Навіны Палесся», чый наклад нелагі — звыш 14 тысяч асобнікаў. Аднак з 1991 г. павялічыліся выдаткі на яе выпуск: кошт на экспедыраванне, дастаўку і перасылку ўзрос у 10 разоў, на паперу — ў 5 разоў, а на друкаванне — удвая. Такая сумная статystыка з'явілася нядаўна ў «Навінах», якая тычыцца ўсіх раённых і аб'яднаных газет у Брэсцкай вобласці. Там жа паведамляецца, што «першапачатковыя выдаткі на газету, якія ацэньваліся папярэдне на гэты (1991.—Ю. Д.) год у суме 60 тысяч рублёў, выраслі (па яшчэ не ўдакладненых разліках) да 136 тысяч рублёў».

Апынуўшыся ў такіх умовах, рэдакцыя вымушана была звярнуцца да гаспадарак раёна па дапамогу. Некалькі з іх пералічылі на рахунак газеты 15 тысяч рублёў, аднак гэта мізер у параўнанні з існуючымі патрэбамі выдання.

І вась новы ўдар. Упраўленне па друку Брэсцкага аблвыканкама задавальняе патрэбы ў паперы толькі на 69%. Не бачачы іншага выйсця, рэдакцыя «Навін Палесся» вымушана выпускаць з 26 лютага газету двойчы на тыдзень замест трохразовага выхаду.

Колькі часу дзевяццацца існаваць у такіх умовах — ніхто не ведае. Толькі пры далейшым наступе рынку не выключана, што раёны і правінцыяльныя гарады могуць застацца без сваіх газет.

Юрыс ДУБІНА.

г. Столін.

Як Лепель «распагонілі»

Гісторыя не абышла бокам Лепель. Яго дружыны ўдзельнічалі ў слаўтай Грунавальдскай бітве 1410 года. За мужнасць ваяроў Лепель удастойся гонар мець герб «Пагоня». Праўда, нідзе гэта не афішэуецца, паколькі меч «Пагоні» страшэнна палюбае партпартыякаў са- мых розных рангаў. І вась нейкі прад-

стаўнік улады, ці то патрыёт свайго горада, ці проста адміністратар «буквоед», вырасыў намаляваць герб «Пагоня» на стэле пры ўездзе ў горад з боку Мінскае шашы. Доўга чешыла вочы лепельцаў, гасцей ды праезджых выва конніка з мячом у руцэ. Аднак бы сярпом рэзаў выгляд намаляванага мяча лепельскую бюракратыю. І не вытрымала яна, задала знішчыць «Пагоню». Цяпер яе месца займае вялізны ордэн Вялікае Айчынае вайны (невядома толькі, калі Лепель ды за якую бітву быў ім узнагароджаны).

г. Лепель.

Уладзімір ШУШКЕВІЧ.

Мяшок на «Тэлескоп»?

Аб маладзёжных праблемах уголас, без прыкрас пачала расказаць газета, якая з'явілася ў канцы мінулага года ў Светлагорску. Заснавальнікам «Тэлескопа» (менавіта такую назву яна атрымала) стаў гаркам камсамола. Але калі боль-

шасць чытачоў падтрымала газету, то ў «старэйшых таварышаў» з гаркама партыі яна выклікала адмоўную рэакцыю. З першых выпускаў яе пачалі абвінавачваць ва ўсіх смяротных грахах: і гэта не так, і тое не гэтак. Урэшце, не знайшлі нічога іншага, як павесіць ярлык «антысавецкай», нават «антыкамуністычнай». Змагарам за чысціню камуністычнай ідэі «Тэлескоп» паўстаў косткай у горле. Падалі свой голас і паважаныя ветэраны. У гарадской рэзеце «Светлагорскія навіны» з'явілася рэпліка члена КПСС з 1947 г. М. Салаўя пад назвай «Тэлескоп» расчараваў. Не спадабалася ветэрану новае выданне, лепей было б, на яго думку, каб па-ранейшаму два разы ў месяц выходзіла ў «Светлагорскіх навінах» маладзёжная старонка. У адносінах да маладых журналістаў ветэран салідарны з меркаваннем «адной чытачкі», якая прапановуе «накінуць на рэдаклегію пусты мяшок». Ці не праўда, вельмі зручны спосаб змагацца з тымі, хто думае інакш? І гэта замест добрага слова да моладзі!

Мікола ПАСЕДЗЬКА.

г. Светлагорск.

Зверыць палітычныя гадзіннікі

Нататкі з пасяджэння Каардынацыйнага савета Дэмакратычнага кангрэса

За месяц, які прайшоў пасля ўстаноўчай канферэнцыі Дэмакангрэса ў Харкаве, адбылося шмат важных палітычных падзей: апытанне грамадскай думкі ў Літве, заява Ельцына, мінская прамова Гарбачова, наблізіўся час правядзення рэферэндуму СССР. І дэмакратычныя сілы рэспублік СССР сабраліся 2-3 сакавіка ў Маскве на чарговае пасяджэнне Каардынацыйнага савета Дэмакангрэса, каб вырашаць агульную стратэгію дзейнасці, абмяняцца інфармацыяй, так бы мовіць, зверыць палітычныя гадзіннікі. У канферэнц-зале гатэля «Расія» прысутнічалі прадстаўнікі 19 арганізацый, сяброў ДК. Адкрываючы пасяджэнне, сябра партыі Дэмакратычнага адраджэння Украіны, народны дэпутат Украіны Аляксандр Емец гаварыў аб асаблівасцях цяперашняга палітычнага моманту: аб унітарызме імперскіх структур на ўзроўні Саюза і аб таталітарызме на ўзроўні рэспублік. Па яго словах, «рэакцыя структур КПСС на стварэнне ДК была найлепшая: сакратар ЦК КПСС В. Купцоў ацаніў ДК як аднаго з найбольш сур'ёзных праціўнікаў КПСС». Як лічыць А. Емец, зараз у дэмакратычных рухах і партыях адбываецца пэўная кансалідацыя — найбольш крайнія радыкальныя плыні падцягваюцца да цэнтру. Пасля слова было прадастаўлена прэм'ер-міністра Эстонскай Рэспублікі Э. Савісаару. Ён адзначыў, што нават у Эстоніі ўладныя структуры КПСС і КДБ захаваліся, «у імператарскім палітычным тэатры мы — статысты». Робячы гістарычны экскурс, Э. Савісаар адзначыў, што крок да дэмакратыі ў Расіі заўсёды ішоў на карысць Эстоніі: так было і ў лютым 1917-га, так было і ў 1990-ым. 14 студзеня, слухаючы прамову Ельцына ў Таліне, Эстонія ацаніла душу і веліч Расіі. Эстонскі прэм'ер сказаў, што для праціўнікаў незалежнасці Эстоніі Б. Ельцын, Г. Папоў і А. Сабчак — такія ж ворагі, як і кіраўніцтва

Эстонскай дзяржавы. М. Гарбачоў, на думку Э. Савісаара, — трагічная фігура, ён разбудзіў рэвалюцыйныя працэсы, але не здолеў знайсці сваё месца ў іх.

Прадстаўнік Сацыял-дэмакратычнай партыі Азербайджана Арас Алізадэ распавёў аб тым, што ў рэспубліцы ствараецца палітычны блок паміж нацыянал-радыкаламі і кампартыяй. Ён гаварыў аб падаўленні свабоды ў Азербайджане: кампартыя сфальсіфікавала выбары ў Саветы, таму, напрыклад, апазіцыя ў ВС Азербайджана налічвае ўсяго 30 дэпутатаў. Дэмакратычны блок Азербайджана ўзяў курс на актыўны байкот усесаюзнага рэферэндуму: ён заклікае выбаршчыкаў ісці на выбары, браць бюлетэнь і здаваць яго ў камітэт «Антырэферэндуму». На думку А. Алізадэ, такая тактыка прадухіляе магчымае фальсіфікацыі і мае шанцы на поспех — азербайджанцы не забылі студзенскую бойню ў Баку ў мінулым годзе.

Аўтар гэтых радкоў, выступаючы ад імя БНФ, раскажаў аб наступленні на свабоду слова ў Беларусі, аб спыненні прамой трансляцыі з сесій рэспубліканскага парламента, аб спробах камуністаў маніпуляваць «Народнай газетай». Пазіцыя БНФ у адносінах да рэферэндуму — заклікаць жыхароў рэспублікі, якія вырашылі галасаваць, сказаць «не».

Змястоўным было выступленне сустаршыні Рэспубліканскай партыі Расіі, народнага дэпутата РСФСР У. Лысенкі. Лідэр расійскіх рэспубліканцаў заявіў, што палітычны саюз чатырох рэспублік — Беларусі, Казахстана, Украіны і Расіі — не здзейсніўся, бо кіраўнікі Беларусі і Украіны дэзавуіравалі сваю па-

ярэдную згоду. У. Лысенка казаў аб стварэнні шырокай антытаталітарнай кааліцыі, падкрэсліваў, што трэба супрацоўнічаць з радыкальнымі членамі кампартыі, а таксама з «ліберальнымі камуністамі», якія аказаліся «не ко двору» пры новым курсе Гарбачова, — з Э. Шэварднадзе, А. Якаўлевым, С. Шаталіным.

Былі палітызаваны народны дэпутат РСФСР, святар Глеб Якунін прысвяціў сваю прамову эканамічным пытанням. Ён спаслаўся на меркаванне вядомага эканаміста В. Сялюніна аб тым, што калі не будзе эканамічнай рэформы, нас чакае страшэнная галечка і масавыя забастоўкі. Па словах святара, «Дэм. Расія» падштурхнула Ельцына да яго вядомай прамовы; Ельцыну неабходна было рашуча адмежавацца ад гібельнай эканамічнай палітыкі Гарбачова — Паўлава. Г. Якунін падтрымаў прапанову Ельцына аб перадачы ўлады Савету Федэрацыі. «Бог нам, дэмакратам, памож!» — так закончыў ён сваю прамову.

Іван Драч, старшыня «Руху», гаварыў аб падтрымцы ўкраінскай дэмакратыі Б. Ельцына. Ён раскажаў аб асаблівасцях ідэалагічнай дзейнасці камуністаў Украіны. На Украіне назіраюцца пэўныя супярэчнасці ўнутры кампартыі. Існуе група У. Гурэнікі, першага сакратара ЦК КПУ, якая цалкам арыентавана на Старую плыню, і група Л. Краўчука, старшыні ВС Украіны, якая прыхільна ставіцца да суверэнітэту рэспублікі. Украінскія дэмакраты выкарыстоўваюць гэтыя супярэчнасці. Яны дамагліся вынясення на рэспубліканскі рэферэндум свайго пытання аб Саюзе, здолеўшы дабіцца падтрымкі групы Л. Краўчука.

На Каардынацыйным саўвесе выступілі таксама прадстаўнікі Сацыял-дэмакратычнай партыі Казахстана, НФ Латвіі, Сацыял-дэмакратычнай

партыі Літвы, выказалі жаданне ўдзельнічаць у Дэмакангрэсе і былі прыняты ў яго Народны рух Узбекістана «Бірлік», Дэмакратычная партыя Узбекістана і рух «Маладая Расія».

У адпаведнасці з рашэннямі Харкаўскай канферэнцыі пачалося стварэнне ў Кіеве інфармацыйнага фонду ДК — свайго роду інфармацыйнага агенства дэмакратычных сіл.

У Палітычнай рэзалюцыі Каардынацыйнага савета заклікаў да стварэння шырокай антытаталітарнай кааліцыі, у якую могуць увайсці дэмакратычныя рухі і партыі, рабочы рух, — у прыватнасці, «Конфедэрацыя труда», забастовачныя камітэты, незалежныя прафсаюзы, аб'яднаны прадстаўнікоў «новай» эканомікі, арандатары, фермеры, кааператары, рухі моладзі, а таксама дэмакратычныя сілы ў войску, МУС, КДБ.

У «Заяве аб эканамічным і палітычным становішчы ў СССР» сцвярджаецца, што «без скасавання вядлікадзяржаўных адносін няма шляху не толькі да дэмакратыі, але і выхаду з эканамічнага крызісу... Эканамічна СССР стаіць на парозе гіперінфляцыі... Выйсце — толькі ў рашучым пераходзе да рынку». Заява заклікае грамадзян СССР, якія возьмуць удзел у рэферэндуме, сказаць не «абноўленай федэрацыі», не — прымуся Цэнтру над рэспублікамі.

Была прынята заява ў падтрымку палітычнай пазіцыі Б. Ельцына.

ДК вырашыў склікаць у красавіку міжпарламенцкую канферэнцыю дэмакратычных фракцый ВС рэспублік дзеля абмеркавання асноўных прынцыпаў стварэння Садружнасці Суверэнных Дзяржаў. Распрацоўка адпаведнага дакумента прапанавана Народнай Радзе ВС Украіны.

Каардынатарамі па падрыхтоўцы канферэнцыі з боку Беларусі прапанаваны народны дэпутат рэспублікі З. Пазняк і народны дэпутат СССР А. Дабравольскі.

Ю. ДРАКАХРУСТ,
член Сойма БНФ «Адраджэнне»,
член Каардынацыйнага савета
Дэмакратычнага кангрэса.

«Хай прэзідэнт не хвалюецца...»

Агляд чытацкай пошты

Не раз мы ўжо адзначалі, што пошта «ЛіМа» спецыфічная: чытачы бачаць у газеце ці не адзіную трыбуну ў рэспубліцы, з якой можна падзяліцца трывогамі і спадзяваннямі ў адносінах да лёсу мовы, народа, гісторыі і культуры. І большасць пісьмаў «ЛіМа» прысвечана менавіта гэтым праблемам.

Але досыць часта чытачы звяртаюцца да праблем грамадскага і палітычнага жыцця рэспублікі. Вось ліст мінчаніна А. Шаршнёва. Ён шчыра і эмацыянальна адгукаецца на нечаканы візіт М. Гарбачова на Беларусь. Чытач лічыць, што мэта «падарожжа» відавочная — паглядзець на настрой людзей і набраць палітычныя дывідэнды перад хуткім рэферэндумам. «Дагэтуль прэзідэнт рэальна нічога не зрабіў для выратавання людзей у асабліва пацярпелых Гомельскай і Магілёўскай абласцях... Гэтыя людзі паміраюць, але трываюць і яшчэ з глыбокай пашанай на тварах вітаюць прэзідэнта па загадзе начальства хлебам-салю, — піша аўтар ліста. «Але хай прэзідэнт не хвалюецца, Беларусь пераважнай большасцю прагаласуе за Саюз», — канстатуе ў заключэнне А. Шаршнёў.

Пра месца Беларусі ў разнастайных саюзах і уніях за ўсю яе гісторыю (з Польшчай, Расіяй, у СССР) разважае ў сваім лісце чытач І. Малашка са Слуцка і прыходзіць да высновы, што перш-наперш Беларусі трэба пацуцца рэальна незалежнай, суверэннай дзяржавай, а потым ужо шукаць ці ўваходзіць у той ці іншы Саюз.

Прыгадаем яшчэ адзін ліст, прысвечаны маючаму адбыццю рэферэндуму. Алякс Карпенка з Драгічына з болей пі-

ша пра сітуацыю, якая склалася ў краіне і Беларусі ў прыватнасці: «Хітрасцю ды аўтаматамі Цэнтр «добравольна» аб'ядняе і абноўлены Саюз» непаслухмяных». Чытач адзначае, што сёння ісціна не вызначаецца колькасцю галасоў. «Партыя пытаецца дазволу на яшчэ не абноўлены Саюз, быццам не ведаючы, каго яна выхавала за час сваёй улады», — заўважае Алякс Рыгоравіч.

Тэма «польскага» каталіцтва згадваецца ў двух лістах з Гродні. Марыя Жылюк прапануе змясціць артыкул У. Сосны «Адкуль палякі на Беларусі» ў «Гродзенскай правде» і брэсцкай «Зарэ», каб як мага больша колькасць «перавярнутых» палякаў зразумела, што веравызнанне ніколі не вызначала нацыянальнасць.

Цікавы ліст даслаў С. Буднік. Аналізуючы нацыянальны склад насельніцтва Гродзеншчыны, аўтар піша: «Мясцовыя людзі добра ведаюць, што падзел на палякаў і беларусаў ідзе толькі па веры. Усе палякі — католікі, а ўсе беларусы — праваслаўныя. Старыя людзі нават не ведаюць назву веры, яны кажуць: руская ці польская вера. Акрамя веры, паміж гарадзенцамі практычна няма ніякай розніцы. Возьмем для прыкладу вёскі, якія стаяць побач, — беларускую ды «польскую». Жыхары з іх маюць адзіны антрапалагічны выгляд, аднолькава працуюць на зямлі, аднолькава гатуюць сняданне, маюць адзіную нацыянальную вопратку, аднолькава святкуюць хрысціянскія, вяселлі, хаўтуры. У святы толькі тое, што тычыцца касцёла ці царквы, робяць па-рознаму. А галоўнае, усе размаўляюць на адной мове. І мова гэтая — беларуская».

А ўвогуле найбольша колькасць лістоў, што дасланы ў рэдакцыю, — словескі і думкі нашых чытачоў пра лёс мовы, Беларусі і беларусаў. Вядома, пошта не можа ахапіць увесь пласт праблем беларускасці. Ды ўсё ж... Адно пісьмо, у якім распавядаецца пра набалелае на душы, далучаецца да другога, трэцяга, чацвёртага ліста, — глядзіш, і ствараецца ці не цэласная панарама сённяшніх падзей і з'яў, што ў многім вызначаюць заўтрашні лёс мовы і народа.

Вось, напрыклад, ліст студэнткі ГДУ імя Ф. Скарыны А. Сувалавай. Прысвечаны ён «дзіўным метамарфозам», што адбываецца з органам Гомельскага абласнога камітэта КПБ і абласнога Савета народных дэпутатаў «Гомельскай праўды». Газета, якая заўсёды выходзіла па-беларуску, раптам пачала раз-пораз друкаваць рускамоўныя матэрыялы Думаецца, вырашылі павучыць беларусаў рускай мове? Ды не, растлумачылі дзяўчыне ў сакратарыяце: «проста друкуем матэрыялы на той мове, на якой пажадалі таго аўтары». «Цікава, — заўважае А. Сувалава, — як у рэдакцыі даведаюцца пра «жаданне» прэзідэнта? Чаму яго ўказы друкуюцца па-руску?»

Ці вось невялікі допіс з Шаркоўшчынскага раёна ад В. Крыўкі: аўтару абрыдзела слухаць рэнегацкія выступленні народных дэпутатаў БССР на пасяджэннях сесіі. «Няўжо абраннікі беларускага народа так і не навучыцца гаварыць на яго мове?» — здзіўляецца чытач.

І. Кандрацэня з Ганцавіцкага раёна просіць узяць перад Вярхоўным Сэветам пытанне аб размяшчэнні на тэрыторыі Беларусі новых вайсковых гарнізонаў, што выводзіцца з краін Усходняй

Еўропы: «Няўжо не хапае на нашай зямлі танкаў ды ракет?»

Шмат пісьмаў прыходзіць ад беларусаў, што жывуць за межамі Бацькаўшчыны. Леакадзія Мілош з Вільні дзівіцца з сістэмы выкладання беларускай мовы ў беларускай школе, прыгадае выпадак, калі дзеткі віленскіх беларусаў былі надта ўражаны дзіўнай руска-беларускай мовай артыстаў тэатра імя Янкі Купалы, якія гастралявалі ў Літве.

Юрый Рыбальчанка з Харкаўскай вобласці распавёў сумную гісторыю сваёй падпіскай кампаніі на беларускі перыядычны друк: мала таго, што падпіскаца ўдалося толькі ці не ў апошні дзень вызначанага тэрміну, дык за першы месяц года пошта так і не прынесла ніводнай газеты, ніводнага часопіса з Беларусі. А яшчэ чытач дзівіцца з нашага Беларускага радыё, якое ён слухае на Украіне: большасць эфірнага часу гучыць руская мова, рускія песні. А назва ж — Беларускае радыё!

Пятрусь Капчык з горада Ізяслава даслаў нам ліст, які цяжка назваць аптымістычным. Чалавек, маючы «чырвоныя» дыпламы філолага і таварознаўцы кнігі, спецыяліст, які свабодна валодае сваёй роднай беларускай мовай, аказваецца непатрэбным у сваёй рэспубліцы. І гэта ў той час, калі мы стогнем ад недахопу беларускамоўных спецыялістаў! Цікава, ці не так?

Скончыць агляд хацелася б пісьмом рабочага з Мінска І. Доўнара. Атрымаўшы пяты нумар нашага штотыднёвіка (які быў пафарбаваны ў сіні колер) і не ўбачыўшы чырвонай паласы побач з назвай газеты, аўтар ліста засмуціўся. Бо, як ён піша, многія чытачы ўспрынялі чырвоную паласу ў назве «ЛіМа», як дэталю бел-чырвона-белага сцяга, як сімвал, нацыянальны знак Беларусі. І раптам яго не стала. Што тут сказаць? Сапраўды, «пачынаючы» лімаўскую паласу, мы і самі пераканаліся, што «твар» газеты не глядзіцца, чорны колер з сінім не спалучаецца, і вярнуліся да палоскі менавіта чырвонай.

**АДДЗЕЛ ПІСЬМАУ
І ГРАМАДСКАЯ ДУМКА.**

ХОПІЦЬ ЭКСПЕРЫМЕНТАЎ

Зараз многа гаворыцца аб праекце новага саюза Нага-вора, аб лёсе Саюза ССР і савецкіх рэспублік, з якіх ён скла-даецца. Асабліва актуальная гэта тэма напярэдадні рэферэн-дому СССР па пытанні аб за-хаванні Саюза Савецкіх Сацыя-лістычных Рэспублік.

У многіх жыхароў нашай рэспублікі ўзнікае заклапоча-насць у сувязі з працэсамі, якія сёння назіраюцца ў пераў-тварэннях нацыянальна-дзяр-жаўнай будовы Саюза ССР. Губляецца вера ў перспектыву перабудовы, распачатай КПСС, якая зараз ёй жа і перашка-джае. Паглыбляецца крызіс грамадства, усё больш надзеі-ным становіцца клопат аб са-мым неабходным для жыцця.

Людзі стаміліся ад эксперы-ментаў. Колькі было за апош-нія гады розных праграм і кам-паній, ініцыятарам якіх высту-пае КПСС? Усе яны шумна па-чыналіся, а заканчваліся вель-мі ціха. Давайце ўспомнім толькі некалькі апошніх: хар-човая праграма; жыллёвая праграма; барацьба з камп'ю-тэрнай непісьменнасцю; бараць-ба з п'янствам і алкагалізмам; барацьба з непрацоўнымі дахо-дамі і г. д. Харчовая праграма закончылася тым, што краіна апынулася на мяжы голаду. Та-кія ж сумныя вынікі дала ба-рацьба з п'янствам і алкагалі-змам, непрацоўнымі даходамі. Есць небяспека, што і праграма пераходу да рынку — чарговая шуміха, якую ўздывае КПСС дзеля адцягнення ўвагі ад па-ступовага аднаўлення сваёй

дыктатуры з дапамогай прэзі-дэнцкай формы праўлення, аль-бо стварэння фінансавай алі-гархія былой партыйнай наменк-латуры. Тым не менш, трэба адзначыць, што гэтыя працэсы з'яўляюцца аб'ектыўным выні-кам вялікадзяржаўнай паліты-кі, якая ажыццяўлялася ў на-шай краіне, часам вельмі дра-матычна, на працягу апошняга стагоддзя. Настаў час даць ім гістарычную, сацыяльна-палі-тычную, эканамічную і мараль-ную ацэнку, каб не дапусціць паўтарэння трагічных для на-шага народа памылак. У выні-ку вядомых гістарычных падзей 1917 года на тэрыторыі былой Расійскай імперыі былі ўтвора-ны першыя савецкія рэспублікі: РСФСР (7.11.1917); УССР (25.12.1917); БССР (1.01.1919); ЗСФСР (12.03.1922). Уладу ў гэтых рэспубліках большаві-кам удалося ўзяць пад свой кантроль. Працэс утварэння названых рэспублік праходзіў неадназначна, у складаных умо-вах грамадзянскай вайны. Раз-зам з тым некаторыя часткі Ра-сійскай імперыі атрымалі ад савецкага ўрада незалежнасць. Напрыклад, 31. 12. 1917 была прызнана незалежнасць Вялі-кага княства Фінляндскага. У канцы 1922 года першыя са-вецкія рэспублікі вырашылі аб'яднацца ў Саюз ССР.

Паколькі СССР быў утвора-ны на руінах Расійскай імпе-рыі, то і многае пераняў ад яе. РСФСР надавала роля мет-раполіі, а астатнім прызначала-ся роля «калоній-дамініёнаў». І вось зараз мы назіраем пас-

туповы распад Саюза ССР на новыя, звычайна нацыяналь-на-дзяржаўныя, утварэнні. Значная частка насельніцтва Саюза ССР — галоўным чынам рускія і кансерватыўна настро-еныя прадстаўнікі іншых нацыя-нальнасцей — хацелі б заха-ваць Саюз ССР у выглядзе цяперашняга ўнікальнага шма-тнацыянальнага дзяржаўнага ўтварэння, якое дэ-юрэ быццам бы і з'яўляецца федэрацыяй, а дэ-факта ўяўляе сабой ні што іншае, як унітарную дзяржаву. Тым не менш, ёсць нямала пры-хільнікаў пераўтварэння унітар-най дзяржавы СССР у Сад-ружнасць Суверэнных рэспуб-лік, і не разглядаць такую аль-тэрнатыву нельга. Хто ж з гэ-тых двух супрацьлеглых бакоў мае большую рацыю? Давай-це звернемся да гісторыі і па-мяркуем. Расійская імперыя пе-рад знікненнем з карты свету ўяўляла сабой вялікую дзяр-жаву, якая ўключала ў сябе тэрыторыі шматлікіх народаў і дзяржаў. Царская Расія стала імперыяй з часоў Пятра I у 1721 годзе пасля перамогі ў Паўночнай вайне. Пётр I, яго папярэднікі і паслядоўнікі ўвесь час імкнуліся да пашырэння ме-жаў імперыі шляхам заваёў. Так, у канцы 18-га стагоддзя да Расійскай імперыі, пасля трэцяга падзелу Рэчы Паспалі-тай, былі далучаны землі Бела-русі, Прыбалтыкі, Правабярэ-жнай Украіны, Бесарабіі, Паўноч-нага Каўказа, часткі Польшчы. У 19-ым стагоддзі да Расійскай імперыі былі далучаны княствы Фінляндскае, Казахстан, Сярэд-няя Азія, Закаўказзе і Памір. На пачатку 20-га стагоддзя на тэрыторыі імперыі пражывала звыш 100 народаў і нацыяналь-насцей, прычым 57 працэнтаў насельніцтва складалі нярускія народы. Што магло ўтрымаць імперыю, якая заняла 1/6 част-ку зямнога шара і не збіралася супыняць свае заваёўніцкія апетыты? Толькі жорсткі пры-мет нярускіх народаў, прыму-савая русіфікацыя, падаўленне нацыянальных культур, рас-пальванне міжнацыянальнай варожасці па прычыне «па-дзяляй і ўладай». Так, неўзаба-ве пасля далучэння былых тэ-

рыторый Вялікага княства Лі-тоўскага да Расійскай імперыі, пасля Польскага паўстання 1830—31 гадоў быў зачынены Віленскі ўніверсітэт (1832), ад-менена дзеянне Трэцяга Стату-та Вялікага княства Літоўскага. Указам імператара Мікалая I ад 18 ліпеня 1840 года забара-нялася афіцыйна ўжываць наз-вы Літва і Беларусь. Узмац-ненне нацыянальнага прыгнёту выклікала супраціўленне бела-рускага народа. У 1863—64 га-дах адбылося нацыянальна-выз-валенчае паўстанне пад кіраў-ніцтвам Кастуся Каліноўскага, якое было жорстка падаўлена імператарам. Тэрыторыя Расій-скай імперыі ў 1914 годзе падзя-лялася на 81 губерню і 20 аб-ласцей. Частка губерняў і аб-ласцей былі аб'яднаны ў гене-рал-губернатарствы (Варшаўс-кае, Іркуцкае, Кіеўскае, Мас-коўскае, Прыамурскае, Стэ-павае, Туркестанскае і Фінлянд-скае). Афіцыйнымі васаламі Ра-сійскай імперыі былі Бухарскае і Хівінскае ханствы. У 1914 год-зе пад пратэктарат Расійскай імперыі быў прыняты Уранхай-скі край (зараз Тувінская АССР). На чале Расійскай імперыі стаяў імператар, які валодаў самадзяржаўнай ула-дай. Гэта палажэнне зама-цоўвалася «Основными го-сударственными законами». За-канадаўчую ўладу імператар ажыццяўляў праз Дзяржаўны Савет (з 1810) і Дзяржаўную думу (з 1906), дзяржаўным апаратам кіраваў праз Сенат, Савет міністраў і міністэрствы. Імператар быў Вярхоўным ка-мандуючым узброеных сіл ім-перыі. У Расійскай імперыі хрысціянская царква з'яўля-лася часткаю дзяржавы — «пер-венствующей и господствующей» была прыватная царква, якой імператар кіраваў праз Сінод. Што ж сталася з імпе-рыяй пасля 1-й Сусветнай вайны? У 1917 годзе пас-ля шматлікіх узрушэнняў, якія мелі месца ў яшчэ нядаў-на магутнай Расіі, усталёўваец-ца дыктатура пралетарыяту. Новаўтвораныя савецкія рэ-спублікі склалі Саюз ССР. Нель-

(Працяг на стар. 12).

17 сакавіка, у нядзелю, адбудзецца ўсеагульны рэферэн-дум. Усім, хто прыйдзе ў гэты дзень на выбарчыя ўчасткі, прапануецца адказаць «так» або «не» на пытанне: «Ці лічыце вы неабходным захаванне Саюза Савецкіх Сацыялі-стычных Рэспублік як абноўленай федэрацыі раўнапраўных суверэнных рэспублік, у якой будучы ў поўнай меры гаран-таваны правы і свабоды чалавека любой нацыянальнасці?»

Формула і сам факт правядзення рэферэндому Цэнтрам выклікалі супярэчліваю рэакцыю ў рэспубліках, у тым ліку і на Беларусі. Пра гэта сведчыць і наша чытацкая пошта. Сёння мы друкуем некаторыя пісьмы на гэту тэму і артыкул народнага дэпутата БССР У. Новіка.

Як вядома, днямі апублікаваны новы праект Саюза Нага-вора, які цяпер называецца — Дагавор аб Саюзе суверэн-ных рэспублік. Выступаючы ў Вярхоўным Саўце СССР, Прэзідэнт М. Гарбачоў сказаў, што гэты дакумент дае да-кладнае ўяўленне, якой будзе абноўленая федэрацыя, а зна-чыць, дае магчымасць кожнаму зрабіць свядомы выбар. Но-вы праект сапраўды шмат у чым адрозніваецца ад напяр-эдняга. Але, тым не менш, ён, як нам здаецца, не здымае найбольш істотных пытанняў. І тыя палажэнні артыкула У. Новіка, якія тычацца праекта Дагавора, прынятага на IV З'ездзе народных дэпутатаў СССР, у галоўным, на нашу думку, не страцілі сваёй актуальнасці напярэдадні рэфе-рендому.

Саюзна дагавор: «АПАРАТНАЯ» І «ДЭМАКРАТЫЧНАЯ» МАДЭЛЬ

На сённяшні дзень актыўна абмяркоўваюцца дзве канцэп-цыі абнаўлення саюзных адно-сін. Першую называюць прэзі-дэнцкай, цэнтралісцкай, апа-ратнай, федэратыўнай. Дру-гую — часцей за ўсё — кан-федэратыўнай, федэратыўна-канфедэратыўнай, дэмакраты-чнай. У аснову дзюх канцэпцый пакладзены супрацьлеглыя прынцыпы. У першай: асноўны суб'ект дагавора — «моцная» федэратыўная ўлада, карды-нальныя праблемы вырашаюць у цэнтры, а на месцах і ў рэспубліках будучы рабіць тое, што «цэнтр» ім пакіне (Г. Х. Па-поў. «Известия», 20.12.90 г.). Другая канцэпцыя сцвярджае, што паколькі «цэнтр» страціў аўтарытэт і давер, асноўную работу па перабудове павінны ўзяць на сябе рэспублікі, мена-віта яны павінны вызначыць функцыі «цэнтра» паводле «рэшткавага» прынцыпу.

Адным словам, прыхільнікі першай, кіраўнічай мадэлі ро-бяць стаўку на канцэнтрацыю распарадчай і выканаўчай ула-ды ў руках Прэзідэнта СССР, саюзага ўрада, а таксама службовых асоб, якія на мес-цах прадстаўляюць іх інтарэсы. Закон СССР «Аб дадатковых мерах па стабілізацыі эканаміч-нага і грамадска-палітычнага жыцця краіны» ад 24 верасня 1990 г. і пастанова ВС СССР ад 23 лістапада 1990 г. «Аб зме-нах і дапаўненнях да Канстыту-цыі СССР» — першыя крокі на шляху «ўкаранення» прэзідэн-цкага праўлення на тэрыто-рыі СССР.

Разам з тым, натуральна меркаваць, што спроба рэстаў-

рацыі ў маштабах усёй нашай краіны інстытута дзяржаўнага федэралізму (ці унітарызму, калі хочаце), дэ-факта ўжо не існуючага, праз небывалую кан-цэнтрацыю ўладных паўна-моцтваў у руках Прэзідэнта (падзеі апошніх дзён паказ-ваюць — работа ў гэтым накі-рунку вядзецца паслядоўна і метадычна) непазбежна пры-вядзе да палітычных рашэнняў, якія насельніцтва ацэніць як рэакцыяныя, паколькі людзі ўжо «зжыліся» з дэмакраты-чнымі каштоўнасцямі, напраца-ванымі пакутлівай гісторыяй сацыяльных рэформ другой па-ловы 80-х. Трэба дадаць да гэ-тага, што з мэтай захавання федэралізму ў адносінах паміж «цэнтрам» і рэгіёнамі Прэзі-дэнт краіны вымушаны будзе пайсці на прыпыненне функ-цыі рэспубліканскіх парламен-таў, якія байкатуюць указы Прэзідэнта, распараджэнні са-юзага ўрада, на часовую заба-рону дзейнасці палітычных партый і рухаў, на прыпынен-не дзейнасці органаў друку, якія не падтрымліваюць курс Прэзідэнта.

У выніку дэмакратычным рэ-спубліканскім парламентам, якія нядаўна прынялі свае законы аб эканамічнай самастойнасці, парламентам, папулярным ся-род народа, нічога не заста-нецца, акрамя таго, як заклі-каць суайчыннікаў да грама-дзянскага непадпарадкавання. «Вайна» законаў ператворыцца ў сутыкненне паміж народамі і федэральнай уладай, а магчы-ма, і ў грамадзянскую вайну. Выснова: «унітарная» мадэль

Саюзага дагавора азначае ту-піковы шлях. Яна не аргумен-туецца і эканамічна, паколькі ў цяперашніх умовах наладжван-не нармальных рыначных адно-сін магчыма толькі на базе канструктыўнай работы па пе-раадоленні нацыянальнай на-пружанасці — аднак жа не сі-лавымі метадамі, а праз палі-тычныя кампрамісы, г.зн. дэ-макратычна.

Што ж нам рабіць у мэтах нацыянальнага ўпарадкавання на адной шоста частцы плане-ты?

Англійская прымаўка гаво-рыць: «Усё разумнае ад сплун-чэння». Дэмакратычная канцэ-пцыя Саюзага дагавора прад-дупледжае магчымасць для рэгіёна функцыянараваць у скла-дзе Саюза не толькі на канфе-дэратыўных, але і на федэра-тыўных пачатках — у залежнас-ці ад магчымасцей і абставін. Канцэпцыя гэтая кампрамісная, чаго не скажаш пра канцэпцыю Прэзідэнта. Яна больш гнуткая, больш сістэмная. І, вядома ж, пра ўсё гэта ўспомніцца аўтару гэтых радкоў 17 сакавіка, у дзень усенароднага рэферэн-дому.

На маю думку, маючы ад-быцца рэферэндум можна пе-ратварыцца ў грандыёзную палі-тычную маніпуляцыю, у «прабаванне» ідэі унітарнага дзяржаўнага ўладкавання за кошт усенародных сімпатый да ідэі абнаўлення саюзных адно-сін.

В. ДУДКО,
дацэнт Брэсцкага
педінстытута, кандыдат
філасофскіх навук.

Фота А. ШАБЛЮКА.

ПАЭЗІЯ 90-га, як і ўся сённяшняя беларуская паэзія, — з'ява шматтэматычная, шматабразная, шматгаласавая. Таму запамінаюцца на яе вузлавых і вызначальных тэмах і вобразах, паспрабуйце ўбачыць светаасэнсавальныя наардынаты, пэўныя набыткі і недахопы.

Згадаем, што апошняя квадрада беларускай паэзіі пачыналася ў гады ўсеагульнага грамадскага спакою і цішы, у пару росквіту кан'юнктуры і фальшу. Ды канец 70-х, як і засташныя 80-я гады, не сталі ў паэзіі абсалютна бесплоднымі і страчанымі. Бо ўсё ж знаходзілася ў нашых таленавітых паэтаў мужнасць пісаць і па законах сумленнага мастацтва, пазбягаць ідэалагічных лозунгаў і штампаваных дэмагогічных тэматык, спенулятыўнага вобразаворачання. Да канца заставілі гранічны прадзвіжым і шчырым з чытачом А. Бачыла, у рэчышчы філасофска-медытатывнай лірыкі шукаў глыбіннае слова пра жыццё і чалавека А. Разанаў, па праву «балючая памяць», з верай у свой спавадальны сілаз перад будучыняй жыццём і працаваў С. Грахоўскі. Нават у неспрыяльных грамадскіх варунках былі тыя крыніцы і астраўкі паэзіі, да якіх і сёння прыцягвае незамутнёнасцю, чысцінай паэтычнага слова. Перш за ўсё, я маю на ўвазе паэзію М. Танка, П. Панчанкі, Р. Барадуліна, В. Зуёнка, якія насперак успаглынальнай плыні ідэалізацыі і хлусні намагаліся рабіць у рэчышчы паэзіі рэальныя выступы. Хоць даніну застойнаму ідэалагічным канонам аддалі гэтыя і іншыя аўтары. «Ідэалогія навала вясела вечна над душой...» — шчыра прызнаваўся В. Жуковіч, асэнсавуючы свой уласны творчы лёс. Маральная споведзь нараджае сумленнае слова:

Нікога я не вінавачу,
ні перад кім — тым больш —
не плачу,
а толькі каюся даўно.

ГОД МІНУЛЫ — адметка пяцігадовага шляху паэзіі пад зоркай Адраджэння, пад знакам грамадскіх пераменаў. Але шлях гэты мае і другі пачатак, іншы адлік часу — чарнобыльскі. У леташніх паэтычных кнігах, публікацыях у пэўнай ступені якраз і знайшлі адбітак і мастацкае асэнсаванне ўсе тых тэмаў, праблем, ідэй, матывы, вобразы, настроі, якімі паэзія жыве і дыхае з самага пачатку дэмакратычнай абудовы жыцця і грамадства, а калі ўсё ж такі вызначаць дакладней, то з часу чарнобыльскай трагедыі, якая красавіцкім днём 1986 года смяротна зраніла нашу зямлю, асудзіла народ на экалагічнае ўдурэнне і смерць.

Будучыня беларуса асвечана атрутным святлом Чарнобыля, таму сённяшні дзень нашай паэзіі пазначаны ўзрастаннем трагізму і балючасці ў адчуванні жыцця, прыроды, часу. Думаецца, і паэтычны небасхіл наступнага стагоддзя будзе захмараны аблокамі чарнобыльскага смутку і гора. Усе мы добра ведаем пра сумныя працоты нашаму народу на пачатку веку XXI.

Чарнобыльская тэма — скразная ў паэзіі мінулага года. Гора народа, пакуты і боль чалавека на атручанай зямлі — лейтматыў больш чым трыццаці вершаў, змешчаных у «Польмі». Моцную трагедыю напружанасць радка мае паэма Я. Сіпакова «Одзіум». Бяда на зямлі бацькаўшчыны разгортваецца ў творы ва ўсёй эпічна-драматычнай шырыні, экалагічнай катастрафічнасці. Вобразы Катаклізму, Акакаліпсісу, Катастрофы — сімвалы зрынутых на зямлю жорсткіх сіл, несправдлівай д'ябальскай кары. Малітоўны голас паэта звернуты да Усявышняга з верай у заступніцтва, у паратунак народа Беларусі — вечнага цяжківага пакутніка. «Ойча наш...», «Божа наш літасцівы...» — словы звароту, якія паэт прамаўляе з вялікай душэўнай пакутай.

За паўсотню вершаў пра Чарнобыль летась змешчана на старонках іншых рэспубліканскіх выданняў, у тым ліку больш за дваццаць на старонках «ЛіМа». Добра гэта ці блга? Вядома, забараніць паэту пісаць на тую ці іншую тэму ніхто не мае права. Галоўнае,

Артыкул падрыхтаваны на аснове даклада, зробленага на сумесным пасяджэнні секцыі паэзіі і крытыкі СП Беларусі.

каб радок яго прагучаў па-мастацку важна, псіхалагічна глыбока. У кожнага паэта — свая вышыня паэтычнага дару, і таму, відаць, ён не павінен апуськаць планку мастацкасці ніжэй сваіх творчых мажлівасцей і патэнцый. Любая тэматыка, праблема, вобраз знойдуць індывідуальна-непаўторнае ўвасабленне толькі тады, калі паэт уласным зрокам і сэрцам убачыў, перажыў, асэнсаваў свет і жыццё ва ўзаемадачынненні з чалавечым «я». Здаецца, гэта аксіёма. Таму, паўтаруся, калі скажу, што паэту як вольнаму воля: хочаш абжывай сферу сацыяльную, палітычную, а не — дык замыкайся на коле вечных праблем і тэм. І ў першым, і ў другім выпадку ідэйна-мастацкі ўзровень радка з'яўляецца вызначальным крытэрыем пры

крытычнай ацэнцы твора. Бо аднолькава нецкава чытаць шэрыя, сузіральна-павярхоўныя вершы як пра экалогію, перабудову, так і пра ідэю вечнага Бога альбо тую інтымную лірыку, якая перапоўнена сентыментальнымі, збітымі «охаімі» і «ахаімі». Напісаць па-мастацку прадзвіва, ярка, кранальна — вось чаго патрабуе ад паэта любая тэма: ці то будзе яна надзённай, сацыяльнай, ці то вечнай, экзістэнцыяльнай. Таму нельга пагадзіцца з крытыкам А. Бадаком, які ў рэцэнзіі на зборнік В. Шніпа («ЛіМ», 1990, 10 жн.) выказаў наступную думку: «Пра што зараз менш за ўсё хочацца чытаць у паэту? Пра занябаную мову і Чарнобыль, пра перабудову і яе ворагаў». Але колькі год назад А. Бадак на старонках «ЛіМа» наадварот наракаў, што паэты мала пішуць пра перабудову і адстаюць ад мастацкага асэнсавання часу і гісторыі. Адкуль узнікла такая палярнасць у меркаваннях маладога, трэба сказаць, даволі праніклівага крытыка? Відавочна, гэта дае пра сябе знаць стары і знаёмы рэцыдыв: павучаць пра што пісаць. Наша паэзія мае ўзоры рознага высокага кшталту: радкі грамадзянскай, інтымныя, палітычныя, сатырычныя, за якімі стаяць імёны П. Панчанкі, Я. Янішчыц, Р. Семашкевіча, У. Лісіцына, К. Крапівы ды Ведзьмака Лысагорскага... Сапраўдны абавязак крытыкі, на мой погляд, даваць ацэнку напісанаму, знаходзіць адказ на пытанні: як напісаны твор? Якая яго вартасць у сучаснай літаратуры? куды рухаецца паэзія? якое месца творцы ці нейкай з'явы, плыні ў літаратурным працэсе?

З гэтых разваг натуральна вынікае запытанне: ці ўсё, што летась з'явілася на старонках друку пра чарнобыльскую бяду, прагучала самавіта, важна, ці задавальняе ідэйна-эстэтычнай якасцю і спеласцю друкаванае слова паэтаў? Зразумела, не ўсё радуе і імплануе, хоць густ — таксама з'ява суб'ектыўная. Але не хацелася б памыліцца ў некаторых назірваннях. Ды найперш пра тое, што запаміналася як прыклад удумлівай, глыбокай душэўнай працы — верш М. Танка «Асперагайцеся» з яго радкамі, прамоўленымі нібы ад імя ўсіх беларускіх паэтаў: «У нашых песнях — небяспечны стронцы», вершы У. Някляева, А. Пісьмякова, А. Лойкі, В. Зуёнка, Я. Мальчэўскай, У. Верамейчыка, паэма А. Хатэнкі «Здзічэлае рэха вясны» — у «ЛіМе»; творы А. Вялюгіна, Р. Барадуліна, В. Зуёнка, В. Гардзеля, М. Мятліцкага, А. Каняпелыкі — у «Польмі», Г. Булыкі — у «Беларусі» і інш. Чарнобыль нясе народу вялікія духоўныя страты, аб чым са скрушнасцю

гаворыць у вершы «Шэрань» А. Вялюгін: «На сэрцы дзве чарнеюць зоны: надзей і песень адцяленне, ад хат і мовы адчування». «Дождж пайшоў. Ці смерць, ці бласлаўленне Кроплі сэрбнавокія нясуць?» — на такой запытальнай ноце заканчваецца верш Л. Рублеўскай «Па шляху продкаў». «Продкаў шлях» і шлях чарнобыльскі ў творы перакрываюцца ў сваёй існасці, выяўляючы перад намі ўвесь драматызм быцця нацыі, бо беларусам, іх адвечнаму шляху пагражае смерць і фізічная, і духоўная. Хіба можа маўчаць паэт, калі народ пакутуе, а роднай зямлі і будучыні чалавека пагражае небяспе? Вядома, пустазвонствам, крыкам таксама гору і бядзе не дапаможаш. Але

ўнутрана асэнсаванае, шчыльна-прачулае слова заўсёды было патрэбна чытачу.

У друку мне ўжо прыходзілася крытычна выказацца пра мастацкія вартасці асобных вершаў пра Чарнобыль, у якіх прысутнічае гучная рыторыка, легкаважнасць інтанацый. Асабліва непакоіць адсутнасць глыбіні асэнсавання трагедыі. Прыкладам тут можа быць верш М. Дуксы «Пасланне Хірасімаца». Твор гэты, як думаецца, прахадны ў яго творчасці. «Прыміце боль наш, як далёкі дар...» — у гэтых радках, як і ў самой форме верша-паслання, ёсць нейкая надуманасць, зададзенасць, а таму выяўляецца і павярхоўнасць зместу, у якім няма месца ні болю, ні пакутам:

Яднае нас
амаль агульны лёс,
ён кінуў нас
на атамныя шалі.
Вам янкі бомбу
сцінулі з нябёс,
а ў нас вясце
ў дзень ясны ўзарвалі...

«Амаль агульны лёс» — нейкае вельмі ўжо прыблізнае і каструбаватае выказванне, якое так і не разгарнулася ў глыбокую думку-пачуццё.

У. Мазго ў вершы «Заложнікі» рыфманай мовай пераказаў тую праўду-ісціну, якая ўжо зразумелая нам — мы ўсе «заложнікі бяды». Вершу не стае кранальнай выяўленчай выразнасці. «Вада той хойніцкай крыніцы халоднаю развагаю бруіцца», — завельмі туманны і бязважкі вобраз. У такім павярхоўным апавядальніцтве ёсць небяспека спекуляцыі на баліявой тэме.

Думаецца, што ў нашы паслячарнобыльскія дні няварта ставіць збітыя, агульнавядомыя пытанні, калі яны і так ўжо пастаўлены і жыццём, і літаратурай. Таму працягваюць У. Бабкова ўспрымаецца як шмат разоў паўторанае пытанне, хаця ў 1986 ці 1987 годзе яно, бясспрэчна, мела б іншую сілу гучання:

Атручаныя яблыні шумяць:
— З каго спытаць?
— У прыпіцц смяртэльнага вада.
— Скажыце, па чый віне
Бяда?

Дваістае ўражанне пакідаюць вершы І. Карэнды ў «Польмі» (1990, № 10) «Педагагічны роздум» і «Чарнобыльская элегія». Нягледзячы на тое, што паэт за гэтыя творы ўдастоіўся прэміі рэдкалегіі часопіса, мушу выказаць і сваё меркаванне, хоць можа, яно і небяспрэчнае.

Мажліва, гэтыя вершы пісаліся аўтарам з самымі шчырымі пачуццямі, але што ў іх бракуе паэзіі — факт відавочны.

Верш «Чарнобыльская элегія» — узор павярхоўнай апісальнасці; знаёмы рух думкі, знаёмыя вобразы: бярозы з атрутным сокам, «і грыбы, і ягады ў лясках», «ціха на падворках»... Вось, для прыкладу, ранейшы па часе верш М. Мятліцкага «У бабчыным лесе з Іванам Пташніковым»: у ім сустракаем атрутны «бярозавы сок», пустое жытло, «цішу зямлі»... Прынамсі сказаць, што і М. Мятліцкі, кніга якога «Шлях чалавечы» выклікае ў мяне шановае стаўленне, у некаторых вершах зрэдку пачынае паўтарацца. У паэтычнай нізцы, змешчанай часопісам «Малалосць», сустракаюцца вобразы і словазлучэнні, ужытыя ўжо не адзін раз: «азмрочны шлях», «айчыны боль», «шлях зямны», «раз'ятраны свет» і інш. Увогуле, чы-

вось далёка не поўны тэматычна-праблемны абсяг сённяшняй паэзіі Н. Гілевіча, Д. Бічэль-Загнетавай, С. Панізіка, М. Ароцкі, В. Жуковіча, М. Маладзей-шых паэтаў — А. Сыса, С. Сокалава-Воюша, В. Куртаніч, Л. Рублеўскай, М. Скоблы і інш. У нашы дні, калі «рэкі спрошчаны, Душы спрошчаны» (Л. Паўлікава), паэты імкнуцца да эмацыянальнай дзейнасці слова, шырока звяртаюцца да прамоўніцкіх інтанацый, да мовы публіцыстыкі. Надзённасць паэтычнага радка ўспрымаецца імі як адстойванне і змаганне за сваё нацыянальнае «я», за права жыць маральнай і агульналюдскай годнасцю.

Непасрэднасць лірычна-грамадзянскіх перажыванняў і думак пра родны край, народ і

Алесь БЕЛЬСкі

НА ЗЫХОДЗЕ КВАДРЫ

Паэзія 90-га: тэма, матывы, вобразы

таючы чарговы верш некаторых нашых паэтаў пра Чарнобыль, баімся зноў спатыкнуцца на вобразы-блізняты, напрыклад, на той зацяганы збіральны вобраз чарнобыльскіх грыбоў і ягад. Па-ранейшаму надаранаюцца і радкі з гучнай, адцягнёнай рыторыкай. У вершы С. Крыштаповіча «Малітва» пранікнёную, прачула-малітоўную інтанацыю замяняюць рытарызм і заклікальны лозунгі:

Мы, людзі краіны Белых
Буслоў,
Звяртаемся да Вас,
Жыхароў планеты.
Зліць волю кожнага сэрца ў
адзіны
Бязмежны паток добра!
Калі кожны зробіць крок да
Сонца — Мы пераможам!
(«ЛіМ», 1990, 13.07)

Падагульняючы гаворку пра адлюстраванне ў паэзіі чарнобыльскай бяды, хацеў бы падкрэсліць, што большасць твораў пранізваюць трагедыяны матывы, настроі смяротнага безвыходнасці: «Вунь лёс вядзе Смерць людскому роду. А народ маўчком ідзе Да труны, да зводу» (М. Янчанка. Верш «Бэры») і інш. Але, трэба сказаць, што ў вершах некаторых паэтаў, асабліва рамантычнага светаўспрымання, поруч з журботнай настроянасцю ў дні, калі «хата поўна чарнобыльскім ліхам», не губляецца ўсё ж аптымістычная надзея, вера ў жыццё, у няскончанасць шчасця ў родным краі: «І ўсё ж падай, семя, на маю зняможаную зямлю І прарастай. І спялі такую патрэбную нам зараз надзею. Бо, калі ёсць бяда трэба, каб была і надзея» (Я. Сіпакоў).

ДАВОЛІ АДЧУВАЛЬНЫМ Ді значным у паэзіі 90-га быў уздым нацыянальнага, патрыятычнага пафасу, які знайшоў глыбокае выяўленне ў адпаведным вобразна-тэматычным дыяпазоне. Пашырэнне нацыянальнай тэматыкі і праблематыкі ідзе як вынік сацыяльнага, духоўнага абуджэння і ўзвясцення пасля перыяду шматгадовага заняпаду грамадскай і нацыянальнай свядомасці. У творчасць многіх паэтаў вельмі трывала ўвайшлі матывы адраджэння нацыянальнай і гуманістычнай сутнасці чалавека і народа, матывы абудовы нашай гістарычнай памяці і адвечнага духоўна-экалагічнага Храма, а таксама вобразы маральных, духоўных апосталаў нашай нацыі — Ф. Скарыны, Ф. Багушэвіча і інш.

Занябанне роднай культуры, заняпад нацыянальнай памяці, абарона роднай мовы, сацыяльнае і духоўнае ўзвясценне народа, абуджэнне нацыянальнай самасвядомасці —

яго нацыянальную будучыню поўніць многія вершы Д. Бічэль-Загнетавай. Яна, як і многія сённяшнія паэты, працягвае актыўнае эмацыянальнае самавыяўленне, імкнецца да сацыяльнай і псіхалагічна-напружанай завостранасці слова: «Абуджайся, народзе мужны, выходзь з-пад забытых стрэх!», «На званіцах звоніць наш час: час нарадзіцца або памерці...» (верш «Малітва часу»). У лепшых творах паэты адрэжжэнскага кшталту радок асвечаны адкрытым лірычным хваляваннем: мы добра адчуваем яе нацыянальна-патрыятычныя настроі, палкую збуджальную энергію верша, душэўнае тамленне, успрыманне грамадска-значнага як свайго асабістага. Паэтэса раскрывае перад намі шлях да самаахвярнага патрыятызму, працы і змагання дзеля будучыні. Яна, як і некалі Купала, Цётка, востра адчувае неабходнасць будзільскага, грамадзянскага гарэння паэзіі, таму звяртаецца да страшных, працных інтанацый, скіраваных да людскай свядомасці:

Шчэ манкуртаў да халеры,
Шчэ няма ні ў кога веры,
Спяць Ізгоі, Інсургенты,
Шчэ далёка да відна...
(«Але ўжо!»)

«Я вольную волю навек выбіраю сабе, і нашчадкам, і роднаму краю» — так выяўляецца грамадзянскае сцверджанне характару ў паэзіі А. Вольскага. Унутраным роздумам і драматызмам прасякнута ўспрыманне нацыянальнага быцця ў вершы У. Арлова «Асуджаны».

На ўздыме хваляючых лірычных перажыванняў стварае псіхалагічна яркі пейзаж-настрой у вершы «Беларусь» Л. Рублеўскай: «Мы — галінкі яліны, якая стаіць над адхомам...» «Беларусь на крыжы ўзвясценне ў пакутах за веру...» — прамаўляе Р. Барадулін з надзеяй на працяг духоўнага і фізічнага быцця народа. Нацыянальны ж шлях Беларусі быў надзвычай пакутны, заліты горам і крывёй. Матывы няскончанасці народнага духу пранізвае радкі верша Н. Гілевіча «Мара Скарыны»:

Думалі згіне, як статам, нямое
Племя пакарнае ў вечным ярме.
Колькі іх, мужных, што
матчынай мове
Шлях праналадалі і змёрлі
ў турме!

Леташні год прайшоў пад знакам Скарынавага сонца, і таму вельмі натуральным быў зварот паэтаў да вобраза беларускага асветніка і першадрукара. Ды і сам Скарына выразна паўстаў летась для нас у новай інастасі — паэтыч-

най. Духоўны свет Скарыны менавіта як паэта мы адчулі, чытаючы пераклады яго прадмоваў на сучасную беларускую мову, якія таленавіта зрабіў А. Рязанаў.

НАША СУЧАСНАЯ ПАЗЭІЯ востра адчувае, што яна не можа быць грамадска-бяздзейнай. Бо наўкола назіраюцца магутныя сацыяльныя зрухі, вірыць нацыянальная плынь, адбываюцца важныя палітычныя падзеі і грамадскія канфлікты, ідзе выпрацоўка высокіх ідэалаў і каштоўнасцяў чалавечага быцця на зямлі. Асаблівую вострыню гучання ў пазэіі набылі сацыяльныя матывы. Сёння назіраецца відавочная палітызацыя лірыкі і творчасці абсалютнай большасці паэтаў, і гэта, зразумела, у значнай ступені непазбяжная тэндэнцыя часу, ды і самой пазэіі як слова грамадзянскага гарту, жанру мабільнага і актыўна-пазнавальнага. Пра выразную сацыяльную, палітычную зарыентаванасць пазэічнага радка можа сведчыць ужо назва твора В. Жуковіча «На фоне беспарадкаў і нягод...» з прысвячэннем Б. М. Ельцыну ці верш Л. Паўлікавай «Час уваскрэсення» з прысвячэннем З. Пазняку. Пазэічны голас П. Панчанкі па-ранейшаму краіна мужнасцю грамадзянскага жэсту, шырынёй сацыяльных абавязанняў, перажытаццю і глыбокай суаднесенасцю свайго «я» з гісторыяй, сучаснасцю, палітыкай:

**Божа, дапамажы нам
Збегчы з вар'яцкага дома!
Жыць гэтак нельга!
Чакаем
Гнеўных маланак і грому.**

Актыўнае асэнсаванне сучаснага свету, спасціжэнне сутнасці грамадска-палітычных з'яў і працэсаў у цеснай сувязі з духоўным самаадчуваннем чалавеча характэрна і для сённяшняй пазэіі С. Панізніка, К. Цвіркі, В. Зуёнка, М. Ароўкі, Н. Гілевіча, С. Басуматравай, А. Лойкі, В. Макаравіча, Г. Каржанеўскай, М. Маляўкі і інш. У пазэіі багата водгукі на падзеі бягучых дзён, як, напрыклад, верш К. Цвіркі «Парады закі братам-беларусам», вытрыманы ў сатырычным духу. Гнеўны, неспрымімы агонь абурэння і нянавісці скіроўваюць паэты супраць яшчэ надзіва жыццядзейснай камандна-адміністрацыйнай сістэмы, яе адданах і заўзятых ахоўнікаў — бюракратаў і прыстасаванцаў розных масцей ды рангаў, якія, па словах С. Басуматравай, «умеюць папаяцца Аддана ў ладкі. Хто б ні сядзеў За дзяржаўным пультам. Уласную подласць тлумачыць культурам» (верш «Прыстасаванцы»).

Але, шчыра кажучы, зрэдку не-не ды ўзнікае пытанне: ці не зашмат у нас палітыкі ў пазэіі? Часам падаецца, што і не з пазэіяй маеш справу, а з палітычнай вершатворчасцю і чарговай кан'юктурай. Сёння мы добра ведаем, што высокапаэтычнае зерне найперш вырастае тады, калі «паэт, — кажучы словамі Г. Гегеля, — цалкам убірае ў сябе рэальны змест і ператварае ў свой змест». Скрыжоўваючы ў творы палітыку і пазэію, ці заўсёды ярка і глыбока ўдаецца паэтам выявіць змест свайго асэнсавальнага «я»?

Часта ў творах чуецца голая рыторыка, надараюцца безасабова-лозунгавыя штампы, як, да прыкладу, у вершы А. Русецкага: «Жыві, Беларусь — жыві! На радасці і нам і ўнукам!» А вось заклікальная інтанацыя з твора паэта былых часоў: «Жыві, квітней, карабель касмічны!» Часам бракуе асобным вершам і нашых выдатных паэтаў душэўных перажыванняў і болю, шчырых сумненняў і прызнанняў, асабліва калі гаворка ідзе ад калектыўнага «мы». Пазэічны радок нярэдка становіцца сродкам ідэалагічных і палітычных спрэчак, пры

гэтым выяўляецца палеміка з незразумелымі чытачу апанентамі: «Не глядзіце ў рот Новаўвученым лжэспіракам! Акаўпачаць гіцлі народ — І давер наш вылезе нам бокам».

Сённяшні грамадзянскі і палітычны воблік лірычнай гераіні і самой пазэіі Д. Бічэль-Загнетавай досыць выразны. Паэтэса выяўляе глыбока асабістае, актуальнае і праблемнае разуменне нашага нацыянальнага шляху ў заўтра. Але яе муза, на мой погляд, часам увасабляе вобразы і тэмы ў агульнасці вонкавых з'яў і фарбаў, у павярхоўнасці псіхалагічных адчуванняў. Найперш я маю на ўвазе «Баладу» пра З. Пазняка:

**Тут утвараюцца чуды,
з'яўляюцца белыя коні
і Пазняк з мячом Чарадзея...
А Матэчка Боска
бел-чырвона-белай Істужкай
залатыя ўпрыгожвае скарні,
Езусу апаляго
пра беларускае войска.**

Вядома, прадметам пазэізацыі можа быць любая асоба. Толькі ці на карысць твору такая ўсплаўняльная і велічальная экспрэсія? Мо лепш было б, каб перад намі паўстаў воблік жывога чалавека, а не декаратыўны малюнак? Ды паэтэса захапіла знешняе апісальнасць, ушанавальна пазітыўна і радасць апіявання. Прынамсі тут згадаць і агульшчыну пералічэнняў, кволюю эмацыянальную насычанасць думкі ў вершы «Мова...»

Не магу не запяніцца на мастацкай кволасці вобразна-паэтычнага мыслення і ў іншых творах леташняй пазэіі. Малавыразнымі ў мастацкіх адносінах, на мой погляд, былі публікацыі В. Ракава, М. Пазнякова, З. Марозова і інш. Не першы год, па зразумелых абставінах, па колькасці апублікаваных твораў у «Полымі» В. Ракаў займае «пальму першынства». Ды паэту, як думаецца, часам не стае працудай канкрэтыкі, у сваёй вобразатворчасці ён захапляецца мудрагелістымі абстракцыямі планетарнай значнасці:

**Радасць сярод зімы —
Цёплы праменьчык людзям.
Будзем у сонцы і мы,
Грэць і сцяціць мы будзем.**

Завастраючы ўвагу на асобных няўдалых мысленнях і радках, хацелася б падкрэсліць, што хоць тэматычны сацыяльны, палітычны пласт у пазэіі вельмі багаты, але ён не раўнацэнны ў ідэйна-эстэтычным плане. Розны мастацкі ўзровень вырашэння праблем, розныя індывідуальныя падыходы і пралікі. На пазэічную бязважкасць часам хварэе радок нават самых вядомых паэтаў. Ды ў нашай крытыцы пачынае ўсталёўвацца думка пра абранасць асобных аўтараў. У рэцэнзіі «Вечнае, чалавечнае...» актыўны і працавіты крытык А. Марціновіч, гаворачы пра зборнік Р. Барадуліна «Самота паломніцтва», свядома адмаўляецца ад крытычнага аналізу некаторых твораў паэта, абгрунтоўваючы гэта так: «Даўно час зразумець, што ва ўсе часы, у кожнай літаратуры былі творцы, якія ўзвышаліся над іншымі сваёй таленавітацю. Вышукваць «агрэхі» — справа не толькі няўдзячная, але, і памойму, для ўсёй літаратуры абразлівае». Калі пагадзіцца, то па А. Марціновічу выходзіць, што М. Ароўку пры крытычным разглядзе зборніка М. Танка «Збор калосся» няварта было зважаць на «каласы легкаважкія», дзяжурныя і збітыя вобразы. Але крытык, як мне падаецца, зрабіў сумленную справу, тактоўна сказаўшы пра пэўныя мастацкія выдаткі кніжкі. Навошта тады пісаць крытычныя рэцэнзіі, калі той ці іншы паэт па-за крытыкай? Да таго ж атрымліваецца, што калі закрунуў крытычным словам прызнанага майстра, то ледзь не абразіў усю літаратуру. Ні больш і ні менш...

ПРЫКМЕТНАЕ МЕСЦА ў леташніх публікацыях займаюць тэмы, матывы, вобразы, звязаныя з паказам і асэнсаваннем эпохі сталінізму, падзей масавага генацыду на Беларусі і ўвогуле ў краіне. Гістарычнае мінулае сталінскіх часоў у яго жудасных выявах паўстае з вершаў А. Звонака, Л. Геніюш, С. Шушкевіча, В. Супруна, М. Сяднёва, Я. Бяганскай, П. Пруднікава. Вершы гэтых паэтаў апякаюць душу і розум трагізмам перажытага, выплываюць з выноснага фізічнага і духоўнага жыцця. Пад многімі вершамі пазначаны гадзіннікі напісання твораў: 30-я, 40-я, 50-я... і месцы генацыду, расправы з нявіннымі людзьмі, нацыянальнай культуры, пазэіі і паэтамі: «Менск, турма. 1937; Марыінск, канцлагер. 1937» (М. Сяднёў); «Інта. 1951. Варкута. 1955» (В. Супрун); «Магадан, бухта Нагаева» (Я. Бяганская) і інш. Пазэію, лірыку не змаглі здраўтаваць, вытрусіць яе ў чалавеку нават перад тварам смерці і нечалавечых здзекаў. Як паэт «распяты тройчы на крыжы» змог яшчэ цепліць у сэрцы святло аптымізму? Моцна краіна прызнанне А. Звонака ў невялікай прадмове да нізка сваіх вершаў, якія былі напісаны «ў самыя змрочныя і безнадзейныя гадзінні жыцця — 1939—46 гг.»: «Любоў да жыцця — самая магутная сіла чалавека, нават, калі яно зусім невыцярпае... А людзі жывуць: успамінаюць волю, каханых, сонца, святло, нават жартуюць, хая за сценкамі баракаў ляжаць замарожаныя штабелі ўчарашніх сяброў і напарнікаў... Дык ці можа жыць і выжыць любімая дачка пазэіі — лірыка ў такіх умовах? Аўтар гэтых радкоў пераконваў сябе, што можа». Колькі пякуцка шчымымі разліта ў вершах «з-за калочага дроту» А. Звонака! Лірычны ўспамін-боль і адчайны радок-уздых, і надрыўны голас-крык напісаны і прамоўлены наперакор катаванню і смерці: «Час прыйдзе, свабодны, раскуты. Ты нашу сустрэчу згадай. У шчасную гэту мінуту Бывай, мой любімы, бывай!» (верш «Раманс») і інш.

Вобраз паэтэсы-нявольніцы, жанчыны-пакутніцы, якая «засуджана на мукаў чвэрцстагоддзя», паўстае з верша Л. Геніюш «Крыўей напоўніліся пойма рэк...» Увогуле, чытаючы ў адным з леташніх нумароў «ЛіМа» рукапісную спадчыну паэтэсы, падумалася, што для сапраўднага паэта, у якія б умовы ні кідаў яго час і лёс, якімі б пакутамі і жахлівымі шляхамі ён ні прайшоў — галоўнае пакутаваць і жыць дзеля роднага краю, праўды жыцця, высока ідэалаў добра і чалавечнасці. «Ланцуг накінулі на шыю салаўю», але паліла са збалевай дума-песня з жывой няскоранай душы: «На вуснах песня, мой апошні дых, Цяплом а-лад сэрца словы саграваю, Жывая я яшчэ сярод жывых, У душы маёй і Беларусь жывая!!!» Я сын не абяздоленага пакалення, якое ў час любі не ломіцца, не гнецца, — сказаў яшчэ ў 60-я С. Шушкевіч з гонарам за сваё самаахвярнае, патаптанае, але ўваскрэслае нанова духам пакалення людзей. Крыж пакут і болю прыходзіцца несці сённяшнім жывым ахвярам культуры часоў. Будзем жа ўдзячныя, што для нас прамаўляюць сваё слова паэты — сведкі тых жорсткіх часоў. Праз многія вершы С. Грахоўскага праходзіць спавядальніцкія матывы, іх напаўнае роздум і боль пра лёс чалавека і народа:

**Нялёгія несці гэты груз
У новы век з глухім пранлёнам
і размаляваць наш Саюз
На нарце колерам чырвоным.**
(«Апраўданне крыві»)

Адным з ключавых вобразаў леташняй пазэіі, як і пазэіі канца 80-х, стаў вобраз Курапатаў. Увогуле, антысталінскіх твораў друкуецца шмат, іх, па ўсёй бачнасці, змяшчаюць у ахвотай. Трэба заўважыць, што пра Курапаты, сталінізм і ста-

лінскі крывавае тэрор на Беларусі можна скласці досыць вялікі пазэічны зборнік — хвалючую і балуючую кнігу. Згадаем хаця б таленавітую паэму С. Сокалава-Воюша «Пац». З леташніх публікацый у гэтую кнігу несумненна варта было б уключыць вершы М. Ароўкі «Спісы высялення», «Горкі лубін», «Грэмы і тоны» і інш. Паэт адчувае ўсю трагедыю ў адвечным працоўным і духоўным быцці беларускага сялянства, ён з моцнай шчымыласцю нацыянальных пачуццяў раскрывае прычыны і выдаткі шматгадовага адчужэння чалавека ад сваёй зямной глебы, быту, культуры, прыроды. Спведзь працаўніка, поўная сумнага дакору і маральнай праўды пра чалавечы лёс на роднай зямлі, гучыць у «Маналогі знішчанага селяніна»:

Добра, што наша літаратура, пазэія, у прыватнасці, усё глыбей асэнсаввае такі лёсавызначальны момант у жыцці нашага народа, як калектывізацыя. У гэтым сэнсе хацелася б адзначыць вершы М. Ароўкі «Спісы высялення», «Горкі лубін», «Грэмы і тоны» і інш. Паэт адчувае ўсю трагедыю ў адвечным працоўным і духоўным быцці беларускага сялянства, ён з моцнай шчымыласцю нацыянальных пачуццяў раскрывае прычыны і выдаткі шматгадовага адчужэння чалавека ад сваёй зямной глебы, быту, культуры, прыроды. Спведзь працаўніка, поўная сумнага дакору і маральнай праўды пра чалавечы лёс на роднай зямлі, гучыць у «Маналогі знішчанага селяніна»:

**Не кланяўся я здрадзе і
няпраўдзе,
А толькі сібе чорнай ды
слыні.
Ды Гаспадар, я — гнаны ад
зямлі!
Цяпер яна ўся ваша —
Спажывайце...
Мой лёс бадзюся па шляхах
пракляцця,
Будоўлі ўсланы нашымі
касцямі,
Каналы, сплавы, шахты...
А зямлі
Ці хоць далі тры сажні?
Спажывайце...**

Паэт даводзіць, што ў чалавеку патухла «свядомасць зямлі», ён стаў абыякавым да сваіх першаасноў адвечнага жыцця. Чалавек, адарваны «ад роднай зямлі і зерня», мусіць, і спарадзіць усе нашы вялікія няшчасці.

СЯРОД ПАЛКІХ САЦЫЯЛЬНЫХ, грамадзянска-публіцыстычных інтанацый, на фоне палітызаваанай лірыкі мо і не вельмі частымі і кідкімі былі творы на вечныя тэмы: пра каханне, дабро і зло, сэнс жыцця, прыроду... Але асабіста мяне такія творы вельмі прыцягвалі пошукамі глыбінага слова пра сваё «я» ў сусвеце чалавечага быцця, характэрам думак і пачуццяў, неўміручасцю вечнага і прыгожага, шчырай паэтычнасцю і настраёвасцю. Адгукаліся ў сэрцы вобразы, рытмы і настроі пазэіі А. Рязанава, Т. Бондар, Я. Пфляўмбах, Н. Мацяш, У. Арлова, Л. Галубовіча, У. Някляева, Р. Баравіковай, Л. Дранько-Майсюка, С. Адамовіча, В. Аксак, П. Вераб'ева і інш. Прыцягвае філасофскі думкі ў вершах Л. Сільновай.

Хацелася б адзначыць, што тэматычная поліфанічнасць, шматстайнасць вобразаў і фарбаў пазэіі канца 80-х — пачатку 90-х гг. мае яркі адбітак найперш у такіх леташніх кнігах, як «Самота паломніцтва» Р. Барадуліна, «А на Палессі» Д. Бічэль-Загнетавай, «Лета трывожных дажджоў» В. Зуёнка, «Тут» Л. Дранько-Майсюка, «Вяртанне ў заўтра» В. Акалавай, у першых кніжках маладых аўтараў.

Дзесяцігоддзе глыбокай і ўдумлівай працы чакае пазэію. Нібы гэта і мае на ўвазе М. Дунса ў вершы «Нашы дзесяцігоддзі»:

**Як хочацца пакыць у радасці,
у цёплым, святой лагодзе.
Без шуму, плачу і без
крайнасцей
прыйдзіце вы, дзесяцігоддзі!
і будзьце лепш
мануфактурнымі,
чым толькі одамі хвалёнымі,
Не столькі маршамі
— бравурнымі —
вы станьце шчырымі
і хлебнымі.**

Будзем спадзявацца, што творчае духоўнае напружанне пазэіі 90-х не будзе слабець, а наадварот — расці і шырыцца ў выяўленні быцця чалавека: маральнага, сацыяльнага, філасофскага, эстэтычнага і г. д. Няхай кожны новы год на зыходзе гэтай пазэічнай нвадры стане ўмалотным і хлебным на добрыя творы.

КНИГАПИС

ГРАВЮРЫ Францыска Скарыны. Аўтар тэксту і складальнік Л. Баразна. Мінск, «Беларусь», 1990.
Першае выданне пабачыла свет яшчэ ў 1972 годзе і, зразумела, стала бібліяграфічнай рэдасцю. Прадмову напісаў В. Шматаў.

Д. КАВАЛЕЎ. Выбраныя вершы. На рускай мове. М., «Современник», 1990.
Дзмітрый Кавалеў нарадзіўся на Беларусі, меў у нас нямала сяброў, у творах звяртаўся да зямлі, блізкай і дарагой сэрцу. Беларускія вершы чытач знойдзе і ў гэтым томіку выбранага.

Я. КОЛАС. Дрыгва. Серыя «Школьная бібліятэка» Мінск, «Юнацтва», 1990.
Акрамя аповесці «Дрыгва», у гэты томік народнага песьняра Беларусі складальнік М. Зелінова ўключыла паэму «Міхасёвы прыгоды» і шраг вершаў. Яны дапамогуць школьнікам лепш зразумець самабытнасць таленту Януба Коласа, дачуцьца да яго непаўторнай спадчыны.

З. ПРЫГОДЗІЧ. Смутак мой, светлы. Аповесці, мініяцюры. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1990.
Цэнтральнае месца ў кнізе, перакладзенай самім аўтарам, займае аповесць «Ноч перад нядзеллю», у якой раскрываецца складаны, у многім драматычны лёс прастай вясновай жанчыны Марыі Палескай. Публіцыстычнасць твора не перашкаджае З. Прыгодзічу быць лірычным, калі ён перадае пачуцці сваёй гераіні, а таксама апісвае характэро і прыдаў роднай зямлі. Сплаў публіцыстычных і эмацыянальна-лірычных элементаў адчуваецца і ў апавесці «Смутак мой, светлы».

ПРЫЙШЛА ПАРА ЖНІВА

19 сакавіка спаўняецца 60 гадоў вядомаму беларускаму пісьменніку, гісторыку літаратуры Генадзю Кісялёву. З нагоды юбілею «ЛіМ» віншуе Генадзя Васільевіча і жадае яму далейшай плённай работы па асэнсаванні таго, што звязана з гісторыяй беларускага прыгожага пісьменства.

У наступны раз, праз пару гадоў, мы сустрэліся ў тым жа пакоі ўжо ўчатырох — рэй-за сталом вёў Уладзімір Караткевіч, які пісаў якраз раман «Каласы пад сярпом тваім...». Г. Кісялёў абяцаў яму паказаць у архіве дакументы пра паўстанне 1863 года. Абодва яны дамаўляліся пайсці ва ўніверсітэцкія мур, каб канчаткова высветліць, дзе ж арыштавалі Кастуся Каліноўскага. А мне ўспешна было глядзець на іх абодвух, аб'яднаных адзінымі памкненнямі, адзіным светлым культам. Караткевіч тут жа стаў называць гаспадара Кісялёваўскага, а такія «перакруткі» ў ягоных вуснах былі прыкметам найвышэйшай павагі і сяброўскасці.

ДЗЕСЬЦІ на мяжы пяцідзясятых і шасцідзясятых гадоў я пачуў ад Арсена Ліса навіну:

— Можаш парадавацца, Адаш. У Вільні з'явіўся новы знаўца нашай гісторыі. Навылет ведае ўсе архівы, асабліва што тычыцца паўстання 1863 года. Запішы яго імя: Генадзь Кісялёў. Паедзеш у Вільню — пастарайся сустрэцца.

Паступова інфармацыя пра Генадзя Кісялёва абрасталала новымі, часам фантастычна-міфічнымі чуткамі. Нейкі дзіўны ён, нетыповы. Нарадзіўся ў Расіі, у Каломне, па прозвішчы—здаецца, рускі, а, у адрозненне ад нашых гісторыкаў, гаворыць па-беларуску. Жыве ў былой келлі жаночага кляштара, дзе калісьці пражывала разам са сваёй багатай бібліятэкай самая вучоная віленская манашка. Сам мае выключныя кніжныя зборы. І, што не менш дзіўна, ахвотна дапамагае ў архіўных росшуках іншым.

Ну як не пазнаёміцца з такім чалавекам пры першай нагодзе?!

Аднак такой нагоды ўсё не было, бо камандзіроўка ў Вільню адкладвалася з-за неўладкаванасці майго тагачаснага аспіранцкага побыту. Між тым паміж намі ўсчалася завочная палеміка: у адной з рэцэнзій я напісаў, што залічаць да беларускай літаратуры Францішка Князьніна няма падстаў, бо тварыў ён пераважна на польскай мове, на што Г. Кісялёў запярэчыў, што і зусім адлучаць не варта, бо Князьнін паходзіў з Віцебшчыны і ўзнімаў беларускую тэматыку. Таму, паехаўшы ў камандзіроўку ў Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў Літоўскай ССР, дзе тады працаваў Г. Кісялёў, я неяк не дужа спяшаўся з ім асабіста сустрэцца. І толькі калі знайшоў невядомыя раней дакументы пра ўдзел Ф. Багушэвіча ў будаўніцтве помніка А. Міцкевічу ў Вільні, наважыўся зайсці да яго — з «kozyрам» у руках. Але да знаходкі маёй аднёсся ён

надзіва спакойна, без зайздрасці. І тут жа запрасіў вечарам прадоўжыць «лімаўскую» дыскусію ў сваёй «келлі» на вуліцы Гедрыса — побач з былым дамініканскім кляштарам, дзе дапытвалі Кастуся Каліноўскага.

Легендарны Кастусь амаль фізічна прысутнічаў і ў вялікім, але змрачаватым і халаднаватым пакоі, дзе жыў тады Г. Кісялёў разам са сваёй маці Аленай Мікалаеўнай, віцебчанкай па каранях (дык вось адкуль у яго «беларускасць»!). Аўтар «Лістоў з-пад шыбеніцы», якія пісаліся ў кляштары побач, глядзеў на нас з павялічанай рэпрадукцыі. Пра яго гаварылася ў шматлікіх кнігах (хаця чуткі пра памер бібліятэкі аказаліся перабольшанымі). Г. Кісялёў якраз працаваў над сваёй першай кнігай «Сейбіты вечнага», складзенай з артыкулаў пра дзеячаў беларускага рэвалюцыйнага руху 1863 года. Таму натуральна, што, забыўшы ранейшую палеміку, мы ўвесь вечар прагаварылі пра Кастуся Каліноўскага і яго папечнікаў.

БЫЦЬ НА ЗЯМЛІ ЧАЛАВЕКАМ...

Учора споўнілася 60 гадоў вядомаму празаіку, нарысісту, дзіцячаму пісьменніку Паўлу Місько. «ЛіМ» віншуе яго з юбілеем і зычыць новых творчых поспехаў.

сутнасць яго характару, працяглаю жыццёвую дарогу, паказваючы яго ў тым звыклым для працаўніка стане, у якім больш за ўсё выяўляецца светаўспрыманне і светаразуменне чалавека—у моманты працоўнай дзейнасці, праз псіхалагічны стан яго душы, роздуме аб жыцці, чалавечых узаемаадносінах, аб лёсе дзяцей.

Самааддана праца, сувязь з прыродай, зямлёй, любоў і прыхільнасць да яе—карміцелькі, сумленныя адносіны да сваіх абавязкаў хлебароба, як да справы гонару ўсяго жыцця—вось што прываблівае пісьменніка ў людзях, і гэтую духоўную прыгажосць чытач якраз і прыкмячае ў Гардзеі Сухавей, які лічыць, што «працаваць кепска—сябе прыніжаць і зневажаць». Гардзеі—лепшы прадстаўнік сялянскага роду, які спрадвечна жыў на Случчыне, і ў яго ішчэ не выгразлены пачуццё адказнасці за зямлю, сялянскі талент, хоць шмат у чым вобраз гэты—асабістае ўяўленне пісьменніка аб ідэале сучаснага чалавека, яго мара аб сапраўдным гаспадару, якога не змаглі разбэсціць, адлучыць ад працы працэсы рассяляння, якія пачаліся з часоў прымуовай калектывізацыі. Паказваючы адмоўнае стаўленне Гардзея да такіх хвароб веку, як спажывецтва, абьяквасць да працы на зямлі, пісьменнік імкнецца выявіць глыбінныя прычыны такіх з'яў, хоць і не ўсё яму, яго героям зразумела ў гэтых тэарэтычных пытаннях—адчувальна ўсё ж

ТАКЮЮ назву носіць адзін з нарысаў П. Місько, дзе пісьменнік з любоўю і павагай паказаў вясковага працаўніка, духоўна прыгожага, моцнага сваёй непарыўнай сувяззю з зямлёй, сялянскімі традыцыямі. Сёння, перачытваючы творы П. Місько, адчуваеш, што гэтай запаведзі—быць на зямлі чалавекам—нязменна прытрымліваецца і сам аўтар, адзін з таленавітых і шматгранных беларускіх празаікаў, творчы лёс якога пачаў складвацца з другой паловы 50-х, калі ў альманаху «Брэст» з'явілася яго першае апавяданне. Але П. Місько доўга выпрабавваў сябе, доўга, вывучаючы жыццё на журналістскіх дарогах, надступаўся да нялёгкага пісьменніцкага хлеба, бо толькі амаль праз дзесяць гадоў выпусціў у свет свой першы зборнік апавяданняў пад сімваліч-

най назвай: «Калодзеж», што, відаць, азначала—чэрпаць з яго і чэрпаць...

Не ўсё ў гэтым зборніку было пазначана высокім майстэрствам, некаторыя апавяданні насілі выразныя нарысавыя прыкметы, але многія сведчылі аб назіральнасці аўтара, яго ўменні ўбачыць у жыцці і па-мастацку ўвасобіць сонечныя залацінкі ў глыбінях народнага побыту, людскіх характарах, вясковым дзяцінстве («Палеская казка», «Калодзеж», «Амяла на бярозе»). І менавіта гэта тэма—жыццё вёскі ваеннай, пасляваеннай, сучаснай—стала асноўнай у творчасці П. Місько, бо і сам ён адтуль, з сярэдзінай Беларусі, са Случчыны, ёй прысвячае пісьменнік свае лепшыя творы: «Дрэва жыцця», «Ціхае лета», «Чыр-

вонзе неба», «Калянае лісце», «Поезд ішоў на захад», «Мора Герадота», «Градабой», апошні па часе напісання раман «Хлопцы, чые вы будзеце?», першая частка якога выйшла летась.

Розныя народныя тыпы паўстаюць у гэтых творах—і жывыя людзі з іх сапраўднымі прозвішчамі, якіх упершыню адкрывае для сябе празаік, бываючы ў сямых запаведных кутках роднага краю (зборнікі нарысаў «Гаспадыні свайго лёсу», «Дрэва жыцця»), і створаныя па ўсіх законах літаратурнага майстэрства і пісьменніцкай фантазіі. Клім Пятручы з аповесці «Ціхае лета», Гардзеі Сухавей (раман «Градабой») адны з найбольш значных вобразаў беларускай прозы апошняга часу. Узгаўшы толькі адзін дзень з жыцця Кліма Пятручыка, аўтар змог пераканаўча раскрыць

Янка ЮХНАВЕЦ

СМУТАК РАЗВІТАННЯ

У дом бацькоў я завітаў. Здавалася, наукола цішыня была парушана маім прыходам.

... і я ваўком плятуся па чужыне, ад болю ран не чую сваіх ног.

І толькі помніцца, што цёмнаю парою свае Радзімы кінуй я парог.

...але із гаю зорнага мой шлях, мой ночны шлях асвеціць зараз месяц.

Напэўна, ён на помач нам, тулягам, сябе самога літаром падвесіць.

... напэўна, нам даверана, тулягам, пабачыць на зямлі, як знікне цемры сцень,

і прывітаць той залацісты ранак, што засвятліць над краем

Новы дзень.

1947 г.

Мне сніцца зноў... Жыццёвым незнарок:

... а дзе ж яны! усмешкаю праменняў сонца ўзіралася на разбітыя ў вокнах шыбы.

... масты апошнія пракладвала вясёлка. На дрэвах восені ашчыпвала лісты і на падворку сеяла палыну зарно.

У хату ўваходжу. Дзверы на завесах не вісяць. Цыркун тужыў па лету ў запечку, і павукі з надзеямі спакою усюды ткалі ссвілае радно...

... а вы! Дзе ж вы мае! Дзе вы цяпер! Смутаку развітання із Айчынай астаўся тут, у вашай хаце.

Беларуская літаратура эміграцыі мае ў сваім актыве некалькі цікавых, таленавітых твораў. Імяны Наталлі Арсенневай, Масея Сяднёва, Алеся Салаўя, Уладзіміра Клішэвіча, Кастуся Акулы і некаторых іншых ужо вядомыя ў нашай рэспубліцы, іх творы друкуюцца ў газетах і часопісах, рыхтуюцца да выдання ў выдавецтвах. На жаль, дасюль па-за ўвагай беларускага свецкага чытача застаюцца вершы і пазмы, ды і проза, не менш таленавітага Янкі Юхнаўца, які працуе ў трохі незвычайнай для літаратуры беларускай эміграцыі манеры, але так характэрнай сучаснай літаратуры краін Заходняй Еўропы і Амерыкі.

Пра сябе Янка Юхнавец у лісце да аўтара гэтых радкоў напісаў каротка: «Нарадзіўся ў 1921 г. на Багомельшчыне, Докшыцкага раёна, Віцебскай вобл.; асвета: праўнік; быў вывезены ў Нямеччыну; па заканчэнні ваіны астаўся за мяжой—стаўся эмігрантам, дзе працаваў у галіне камп'ютэрна-тэхнічных працэсаў бізнесу. Літаратурную творчасць (паэзія+проза) пачаў пасля ваіны за межамі Айчыны. Першыя творы (1948 г.) з'явіліся ў часопісах «Шыпына», «Сакавік», «Беларуская думка» ды іншых...» Праўда, з наступных лістоў высветлілася, што Янка Юхнавец быў падпольшчык, дапамагаў партызанам. За сувязь з партызанамі фашысты знішчылі ўсю сям'ю Юхнаўцоў—бацьку,

маці, сясцёр і братоў. Так што з Германіі, куды яго вывезлі, вяртацца дадому, на Радзіму, у яго не было да каго...

У эміграцыі Янка Юхнавец выдаў кнігі паэзіі: «Шорах моўкнасці» (Нью-Йорк, 1955), «Новая элегія» (Нью-Йорк, 1961), «Каломбы» (Нью-Йорк, 1967), «Творы», т. 1—2 (Нью-Йорк, 1987, 1989).

Паэзіі Янкі Юхнаўца характэрны асацыятыўнасць, нетрадыцыйныя мысленне і вобразная структура, метафарычнасць, глыбіня думкі. Іншы раз ён звяртаецца ў сваёй творчасці да бачанага ў маленстве і юнацтве, перажытага на Радзіме і на чужыне. Нямала вершаў прысвечана партызанам—бацьку, «партызанскаму пазту Антону Бялевічу», роднаму брату, які абараняў зямлю ад чужынцаў, і г. д. Ёсць у Янкі Юхнаўца і творы пра далёкае гістарычнае мінулае нашага народа—паэмы «Вежы стромкія ўзвысіў замак», «Сула», «Новая элегія» і інш.

Будзем спадзявацца, што ўслед за гэтай першай невялікай публікацыяй твораў Янкі Юхнаўца на яго Бацькаўшчыне з'явіцца іншыя. Творчасць гэтага самабытнага таленту заслугоўвае таго.

Барыс САЧАНКА.

саць больш вобразна (хаця даследчык у яго заўсёды спалучаўся з белетрыстам), мэтаакіраваней і патрыятычней. Канкрэтны аналіз усё часцей саступае месца сінтэзу.

Азіраючы ўсё тое, што зроблена Г. Кісялёвым за трыццаць з нечым год яго працы, найперш адзначаеш яго вернасць свайму перыяду, сваёй дзялянцы — XIX стагоддзю. Праўда, былі і адступленні — зборнікі матэрыялаў пра Янку Купалу і Якуба Коласа, але яны толькі пацвярджаюць правіла. Асноўныя творы Г. Кісялёва — «Сейбіты вечнага», «З думай пра Беларусь», «Героі і музы», «Загадка беларускай «Энеіды», «Пошукі імя», зборнік «Пачынальнікі» — прысвечаны стагоддзю дзевятнацятатаму. У іх паноўнамама накрэслены біяграфіі Кастуся Каліноўскага і Францішка Багушэвіча, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча і Арцёма Вярыгі-Дарэўскага, дзесяткаў асоб з іх акружэння. А з гэтых асабістых біяграфій паўстае біяграфія цэлага стагоддзя, прэрададня нашага часу.

Асабліва заслугі Г. Кісялёва ў вывятленні аўтарства, часу і месца напісання, гістарычных рэаліяў і мастацкіх асаблівасцяў усё яшчэ загадкавых пэем «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнасе». Не ведаю, як каго, але мяне ён пераканаў, што першую з іх напісаў Вікенцій Равінскі, а другую мог напісаць Канстанцін Вераніцын. Чакаю толькі, каб гэтае суб'ектыўнае перакананне было пацверджана аб'ектыўнымі вывадамі гродзенскіх праграмістаў, якія з імпэтам узяліся за лінгва-матэматычнае высвятленне аўтарства абедзвюх пэем.

пэўная ідэалагічная зададзенасць, якая доўгія гады скоувала пісьменніцкую волю наогул. Шмат праблем пастаўлена ў раманах. Праз тры пакаленні сям'і Сулавеяў аўтар паказвае побыт вёскі, маральныя, духоўныя якасці яе прадстаўнікоў. Але больш за ўсё пісьменніка хвалюе маладое пакаленне, якое адарвалася ад вясковых каранёў і да горада, яго сапраўднай культуры не дайшло.

У творах П. Місько незвычайна ўнутрана прыгожымі паўстаюць вобразы многіх жанчын-працаўніц, самаахварных партыётак, партызаніўшых, ваяваўшых, добрых, цяплівых, цнатлівых сучасніц. Тут пісьменнік прытрымліваецца плённай традыцыі беларускай літаратуры — пахланення жанчыне — каханай, клпатлівай маці, мудрай бабулі, што асабліва лажна сёння — менавіта так бачыць, уяўляць жанчыну, спачуваць яе нялёгкай долі, вылучаць нязменную яе ролю за хавальніцы сям'і, у выхаванні дзяцей. І нездарма П. Місько, пісьменнік-гуманіст, шмат піша для дзяцей і пра дзяцей. Аўтабіяграфічныя моманты з уласнага ваеннага дзяцінства адчувальныя ў апавесці «Чырвоная неба», лёс юнага мастага-падпольшчыка краінае сваім трагізмам з апавесці «Калінае лісце», дзедцам з невялікай прыёманскай вёскі прысвячае аўтар апавесць «Зямля ў нас такая». А колькі пазнавальнага раскрытае аўтар праз захапляючыя эпизоды ў апавесцях «Грот Афаліны», «Прыгоды Бульбобаў», колькі дабрны, гумару, разумення дзяцей у «Навасёлах». Творы гэтыя заклікаюць дарослых быць абачлі-

У сваіх даследаваннях Г. Кісялёў ідзе да абгульнення ад канкрэтных фактаў, часцей за ўсё ўзятых з неведомых раней крыніц. І ў гэтым — яго сіла, яго адметнасць. Калі выкарыстаць вобразную назву яго першай кніжкі, ён нагадвае селяніна-рупліца, што сее зерне. Але зерне гэта не з мінулагадняга ўмалоту. Яно па зырятку сабрана ў архіўных засеках і, хоць старое, аказалася здольным прарастаць, узыходзіць, каласіцца.

Цяпер нястомны сейбіт уступіў у пару свайго жніва. За кніжкі «Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча» і «Разысківаецца класік...» ён толькі што ўдастоены Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа, таго самага Якуба Коласа, у акадэмічным кабінцеце якога ён цяпер сядзіць дбайным апекуном-захавальнікам паводле грамадскага даручэння Інстытута літаратуры. Як старшы навуковы супрацоўнік таго ж інстытута Г. Кісялёў нядаўна закончыў і здаў у выдавецтва ці не галоўную кнігу свайго жыцця — «Ад Чачота да Багушэвіча», дзе падагуліў свае крыніцазнаўчыя розшукі па беларускай літаратуры XIX стагоддзя — за шэсць апошніх год і за ўсё жыццё. І жніву гэтаму, верыцца, будзе доўгі працяг. Калісьці Г. Кісялёў збіраўся разам з У. Караткевічам напісаць пра Кастуся Каліноўскага для серыі «Жыццё выдатных людзей». Дзякуючы Алегу Лойку ёсць у гэтай серыі сёння кнігі пра Купалу і Скарыну. Але няма Каліноўскага, няма Багушэвіча. І не бачыцца тут іншы аўтар, як сённяшні юбіляр. Галы шчодрата адарылі яго даследчыцкім і творчым вопытам, загартавалі дзеля далейшай працы.

Адам МАЛЬДЗІС.

вымі, шчырымі, справядлівымі да дзяцей, цяпліва і з розумам дапамагаць ім на пачатку нялёгкай дарогі ў вялікі, жорсткі свет.

І яшчэ адзін штырх прываблівае чытача ў шматграннай пісьменніцкай палітры П. Місько, хоць па суроўмае вонкаваму яго выгляду цяжка здагадацца, што ён валодае тонкім пачуццём гумару, вострым сатырычным пярком («Дзівак-чалавек», «Чэрці ў коміне», «Вясельны марэфон»). На жаль, гэтага пачуцця гумару не стае яго раманам, апавесцям, аўтар як бы размяжоўвае сур'ёзную прозу ад гумарыстычных і сатырычных апавяданняў, фельетонаў, літаратурных пародый, дзе даследуе «бабізм-ягізм у разрэзе».

Крытыкамі прыкмечана, што П. Місько арганічна-традыцыйны пісьменнік у лепшым сэнсе гэтага паняцця. І сапраўды, ёсць нешта глыбінна-сялянскае ў той працаздольнасці, адоранасці, з якой пісьменнік урабляе сваю ніву — беларускую прозу, паслядоўна ідуць ад нарыса, апавядання да буйных празаічных жанраў, адлюстроўваючы дакладным, трапным словам жыццё сваіх герояў, сучаснага грамадства, якое ён добра разумее, ведае. Шмат ім зроблена на гэтай ніве, няма ў імісана ў беларускую літаратуру цікавых старонак, якія застануцца людзям. Аднак пісьменніцкія шляхі П. Місько працягваюцца. Яму ёсць што сказаць, ёсць чым падзяліцца з свайго багатага духоўнага вопыту з нашымі сучаснікамі.

Лідзія САВІК.

далёкі ты, ці блізкі да сваіх, ці ім.

1949 г.

Успамін

Я маленькую браў цябе на рукі. Уздымаў пад неба на вышыню рук сваіх.

Твае вочы

сонцам былі мне, і радасць галосная, ад цябе маленькай, былі небам

над табой і мной.

Зоры рэднія іскрацца, як раса, і вецер лёгкі — дыханне дзіцяці.

Сад губляецца ў пацёмках, і крокі — гамонка немаўляці.

Калі б месяц засвяціў раней, і вецер кола сцішыў шамценне лісця,

я, пэўна, зямлі глушэц,

здальку, падслухаў Бога прыйсца.

Шорах маіх крокаў у пустэльні хаты — уцівіліся ўспамінамі, адклікаюцца моўкім скрыпам жалю.

Дзе вы цяпер! Дзесь далёка чужен старэчы кашаль — каплі цяжкай долі. Дзе вы! Дзе вы цяпер! 1948 г.

У краіну далёкую адпраўляюся.

З мною думкі: — Што будзе! — адплывуць. Буду там сабе недаўнасцяй, што ў ростаннях жывуць.

Дарогі пядзь апошняя з айчыны памятаецца. Чужація абшары дзівацца прышэльцу ад чужых.

... зусім не каюцца, зусім не пазнаюць:

Анатоль ДЭБІШ

КУРАПАТЫ-37

I

Аблога

Ноч халодная... Крыкі і крокі. Хтось нябачны стаіць за вакном, Нехта змрочны, чужы і высокі Ноч, да рання, вартуе мой дом.

У пакоі — адзін я... Лагодна Ззяе ветах на небе... Маўчу... І прамоклы, худы і галодны Безупынку за госцем сачу.

Часу хвілі — бы вострыя спіцы. Жхам ноч маё поўніць жыццё, І нябачная воку ігліца Упіваецца ў сэрца маё.

II

Уцёкі

Я, знямоглы, паўзу праз туман Да святочнай Айчынай дубровы. І струменіцца кроў з маіх ран На імхі і на дол вечаровы.

Жаўрукі не п'яюць нада мной. Толькі мне паміраць яшчэ рана. Я стаміўся жыць праўдай чужой, Я ўцёкі раблю ад тырана.

Ды бліжэй да мяне ўсё тыран, Чую подых яго нада мною. Я, знямоглы, паўзу праз туман... Дзень гарачай спывае крывёю.

III

За кратамі

Ноч... Цямрэча... Краты. Вартаўнік блукае І крычу я кату Мужнае «кахаю».

Свежыя магілы. Позіркі адчаю. Не стае мне сілы, Ды шапчу «кахаю».

Стрэлы... Свет распусны... Забыццё... Канаю. Толькі шэпчуць вусны Вечнае «кахаю».

IV

Пакаранне

Смерці выбраннік, ляжу я на пласе самотны, Молячы Бога, каб даў мне цяргпенне і сілы Цвёрда ступіць у хаўрусную цемру магілы, З годнасцю час свой сустрэць і ўславіць смяротны. Дзень адплываў, дзень крывёй дагараў незваротны.

Чуліся гукі трубы, пахавальныя спевы Хору дзяўчат маладых... Вецер прагна разнасціў Спеў іх дзівосны па вулках... І гордая восень — Вецце зрывава, у злосці памаючы дрэвы.

Чуліся крыкі пракляцця, надзеі і гневу. Нехта даў крыж цалаваць мне... За маці і веру... Я не адмовіўся... Кроў на зямлі запылася... Не, не мая, а чужая. Уявіў я сякеру,

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Што над маёй галавой ў гэты міг узялася.

Я не адзін, нас мільёны ляжала на пласе. Млосна зрабілася. Ногі мае задрыжалі. «Гэта — усё...» — У галаве мітусіліся мроі...

З жаху прагнуўся я, кінуўшы коўдру і шалі Прэч ад сябе... Гэта ж я ахвярую сабою. Светла і ціха было ў халодным пакоі. Я падышоў да акна... На двары была восень.

Дзеці у парку ў хованкі дружна гулялі.

Дзед мой прыпомніўся мне... каляндарны лісток... ЗВ — Год ракавы... Мы вяртаньня так доўга чакалі.

У трыццаць восьмым—яго расстралялі.

Смерці выбраннік, ляжаў на смяротнай я шалі.

V

Курапаты

У нетрах, між карэнняў траў і дрэў Застыў дзявочы смех, жаночы спеў. Вачэй пустых глядзяць на свет

вачніцы,

Ды ім не ўбачыць зоркі-вечарніцы. І не наведзець больш свой родны кут — Халодны жвір і ноч ім домам будучь... О, ганьба вам, хто учыняў тут суд — Няхай вас пакарае Бог і Людзі!

VI

Вяртанне

Тупат ног і шэпт літаніяў... Спалатнелы бачу твар. То — вяртаюцца з выгнання Душы мёртвыя ахвяр.

Рукі скуты ланцугамі, Джалыць ногі кайданы. Спрахнелымі рукамі Сонца кратаюць яны.

І гучыць у наваколлі Іхні шэпт, нібы твар: «Дайце сонца! Дайце волі! Нам абрыдзеў бразгат крат!»

VII

Суа

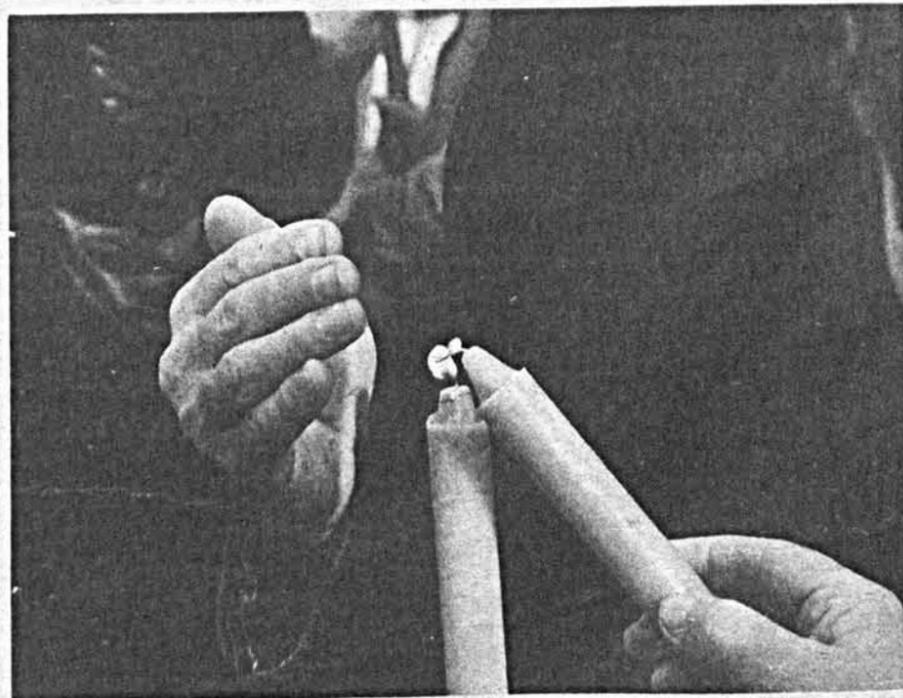
...І калі раскапаюць травой зарослыя ямы — Выйдуць змрочныя здані да сонца з халоднай зямлі: Загалосыць яны, зазвіняць на ўвесь свет кайданамі і папросыць у Бога, каб катаў на суд прывялі.

Сотні, тысячы сотняў, мільёны нявінных ахвяраў, Што здабычаю сталі знявагі і дзікай мань...

І збялеюць у катаў і ў служак іх сытыя твары, І папросыць збавення і літасці ў Бога яны.

Ды адкажа ім Бог: «...Не суддзя вам... Вось вашыя суддзі. Ім — ваш лёс вырашаць і над вамі чыніць Ім прысуд...» Нехта крыкне з натоўпу: «Даруйце ім, добрыя людзі!»

...І даруе, усё ім даруе падмануты люд г. Браст.

Фота А. ШАВЛЮКА.

ПРА ВЫНІКІ І ПЕРСПЕКТЫВЫ

3 калегіі Міністэрства культуры БССР

Адметнасць гэтага пасаджэння — удзел у ім Старшыні Савета Міністраў рэспублікі Вячаслава Кебіча. Ён не столькі выслухваў пажаданні, прапановы і прэтэнзіі прысутных, колькі даваў дакладныя тлумачэнні і добрыя парадкі, напрыклад, як найлепш скарыстаць заробленую мастацкімі калектывамі валюту, хутчэй паразумецца са спонсарамі на прадпрыемствах ці пабудавать дом для творчых работнікаў. Відавочна, што беларускі ўрад, павялічыўшы працэнт бюджэтных адлічэнняў на культуру (з 0,87% да 1,65%), усведамляе: павышэнне цен, неспрыяльная падаткавая палітыка і да т. п. могуць звесці на нішто гэтыя дадатковыя асігнаванні. Таму неабходнасць абароны культуры на дзяржаўным узроўні па-ранейшаму актуальная. Памяню Вячаслаў Францавіч і пра тое, што беларускі ўрад мае на мэнце яшчэ павысіць зарплату работнікам культуры, і пра тое, што плануецца датаваць для тэатральнага часопіса і газеты Міністэрства культуры...

Культура патрабуе новых і новых укладанняў, — гучала на калегіі. «Ніводнага года не згадаю, калі б грошы, выдаткаваныя дзеля гэтага, былі б спажытыя», — адгукнуўся В. Кебіч. Праўда, дадаў, што у гэтым не вінаваты творцы, ды і цяпер становішча змянілася да лепшага: напрыклад, неспажытыя грошы з адной графы выдаткаў можна смела пераво-

дзіць на якую іншую графу... Замест пакупкі касцюмаў, напрыклад, можна рэстаўраваць тэатр ці будаваць інстытут...

— Гадоў пятнаццаць мы стукаліся ва ўсе дзверы, каб распачаць гэтае будаўніцтва, — узяў слова рэктар БДТМІ В. Шаранговіч. — І нарэшце пастанова аб будаўніцтве падпісана, за што хацеў бы шчыра падзякаваць новаму ўраду.

Распрацавана вялікая праграма развіцця БДТМІ на перыяд да 1995 года. Лагічным вынікам гэтай праграмы з'явіцца рэфармаванне тэатральна-мастацкага інстытута ў Акадэмію мастацтваў. А перадусім на базе кафедры «Акіёрскае майстэрства і рэжысура» будучы створаны чатыры: майстэрства акцёра, рэжысуры, сцэнічнай мовы, сцэнічнай пластыкі; арганізуюцца кафедры «Мастацкае праектаванне вырабаў тэкстыльнай і лёгкай прамысловасці»; на ўсіх аддзяленнях уведзіцца курс «Беларускі фальклор». Паступова мяркуецца перайсці на пяцідзённы навучальны тыдзень, зрабіўшы суботу творчым днём, стварыць вучэбны відэацэнтр, канчаткова перавесці БДТМІ на беларускую мову навучання.

Намаганні органаў культуры і тэатральнай грамадскасці ў 1990 годзе распачата падрыхтоўка рэжысёраў тэатраў лялек і набраны курс па спецыялізацыі «акцёр драматычнага тэатра — акцёр чытальнік». Створа-

ны беларускія эксперыментальныя тэатры ў Мазыры і Слоніме, Мінскі і Віцебскі абласныя беларускія тэатры лялек, рабочая група будучага Дзяржаўнага музея гісторыі тэатральнага і музычнага мастацтва Беларусі. У снежні 1990 г. Савет Міністраў БССР прыняў рашэнне аб адкрыцці ў Мінску Рэспубліканскага тэатра беларускай драматургіі і аб устанавленні імяных і спецыяльных прэмій за поспехі ў справе развіцця і прапаганды беларускага сучаснага тэатра.

Прагучалі на пасяджэнні калегіі і такія факты: летась нашы тэатральна-відэаінжынерныя прадпрыемствы працавалі ў новых умовах гаспадарання. «Нягледзячы на тое, — сведчыць міністэрская даведка, — што колькасць мерапрыемстваў у параўнанні з 1989 годам знізілася, колькасць абслужанага глядача ўзрасла, на 2,7 мільёна рублёў павялічылася сума збораў». Глядач вяртаецца ў тэатр?

Слушным і своечасовым было выступленне кінарэжысёра В. Турава. Усе нашыя намаганні па адраджэнні і аднаўленні можа сапсаваць... кінапракат, сказаў ён. Чаму? А таму, што ўжо сёння экраны запаланілі амерыканскія баевікі, перакуплены ў Маскве. Ці ж не адстрэлаў і гвалту пабеглі глядачы з кіназалаў?

Факт смеху варты: ледзь знайшлі грошы для прыбудовы да Дзяржаўнага мастацкага музея (які мае адну з самых вартых калекцый у краіне), а будаўнікі цягнуць і цягнуць. Тым часам прадпрыемствы кааператары штампуюць вытворныя, па-за межамі мастацтва вырабы. Мабыць, на іхнія прыбыткі ўжо даўно зрабілі б тую прыбудову...

Адзначалася таксама, што дзеячы мастацтва вялікія надзеі ўскладаюць на Закон аб культуры, прыняты на мінулай сесіі ВС БССР у першым чытанні.

НАШ КАР.

Ізноў спачатку?

Барыс Луцэнка вярнуўся у Рускі тэатр БССР

СЕННЯ робіцца ўжо маветонам гаварыць пра тэатр: «ён у крызісе». Крызіс — катэгорыя, якая мае дачыненне да любой з'явы нашага жыцця. Але задумаемся на хвіліну над першасным значэннем слова, якое мы звычайна ўжываем для крытычнай ацэнкі. Крызіс — пераход з аднаго стану ў другі, рэзкі пералом у той альбо іншы бок. Крызіс зусім не роўны заняпаду. І ў гэтым сэнсе Рускі драматычны тэатр БССР імя Максіма Горкага ў крызісе, таму што сёння ён шукае новыя шляхі творчага развіцця.

1991 год пачаўся для Рускага тэатра з прыходу новага мастацкага кіраўніка — Барыса Луцэнкі... Новага? Менавіта гэтым рэжысёрам колькі гадоў таму былі пастаўлены спектаклі, якія прынеслі поспех і прызнанне тэатру — «Макбет», «Трагедыя чалавека», «Трохграшовая опера»...

Трэба сказаць, што Луцэнка ў тэатры чакалі. Чакалі, бо тэатру быў неабходны чалавек, які б ясна і выразна заявіў сваю творчую праграму. Чакалі яшчэ і таму, што заўсёды шанавалі аўтарытэт гэтага таленавітага рэжысёра.

Так, тэатру неабходны лідэр (ці не адзінае гэта месца на зямлі, дзе дэмакратыя супрацьпаказана?). Барыс Луцэнка вярнуўся ў Рускі тэатр з адзі-

ным жаданнем — ставіць спектаклі. Праца — тое апошняе і адзінае, што, насуперак усяму, можа памагчы нам сёння самазахавацца.

Выбар Б. Луцэнкі шмат каго здзівіў — п'еса «Прасцячок з Нечаканых астравоў» Б. Шоу (спектакль будзе называцца — «Прасцячкі Нечаканых астравоў»).

П'еса Б. Шоу невядома ў нас; традыцыйна ж прынята лічыць, што драматургія Б. Шоу занадта разумовая, аналітычная, неэмацыянальная, а таму не вельмі блізкая нашаму тэатру. Можна сказаць, што за знешняй зіхоткай формай, грандыёзна будаванай драматургічнай канструкцыяй п'еса Б. Шоу хаваецца магутны эмацыянальны зарад, што чалавечыя страсці буюць у яго творах. Сказаць можна ўсё. Давесці — толькі спектаклем.

Сюжэт п'есы незвычайны і ў нейкай ступені падобны да казкі, але казкі страшнаватай, для дарослых.

...Усеагульная паніка, эміграцыя... Людзі бягуць, свет разбураецца... У васьмь чалавекі, Прола і Пра, вырашаюць уратаваць чалавечтва шляхам Яўгенічнага эксперыменту. Сутнасць эксперыменту ў тым, што ўтвараецца сям'я, якая складаецца з шасці чалавек і з'яноўвае прадстаўнікоў Захаду і Усходу. Паводле задумы аўта-

ра эксперыменту Пролы, у гэтай сям'і павінны нарадзіцца дзеці, у жылах якіх будзе цячы кроў Захаду і Усходу. Такім чынам з'явіцца новая раса людзей, якія будуць ратаваць чалавечтва. Але вялікі Яўгенічны эксперымент церпіць крах...

«Бачанне Страшнага суда» — так вызначае жанр спектакля Б. Луцэнка, спектакля, які павінен стаць больш аб'ёмным за кошт прыўнесення матываў такіх п'ес Б. Шоу, як «Назад, да Мафусаіла», «Ахопленыя страсці», «Дом, дзе разбіваюцца сэрцы» і іншых. У спектаклі мяркуецца шмат захапляльных сюжэтных ліній. Тут людзей кідаюць пад цягнік, але яны не гінучы, а... ачышчаюцца. Тут свяшчэннік хоча ажаніцца з дзівом дзяўчынамі адразу. У спектаклі існуе дзіўны персанаж Анёл. І, безумоўна, адзін з прывабных бакоў будучага спектакля — зварот да культуры Усходу, выкарыстанне яе музычных і пластычных элементаў.

Ролю Пролы рэпэціруе Святлана Кузьміна, з якой Луцэнка колькі працаваў у Рускім тэатры, а потым і ў Тэатры-студыі кінаакцёра. У спектаклі будуць заняты артысты Рускага тэатра: Р. Янкоўскі, В. Бандарэнка, Т. Баўкалава, М. Мартыненка, А. Ждановіч, Я. Лявонцёў, В. Шэлестаў, Я. Цвяткова, В. Гудзіновіч, А. Дудараў, А. Захарэвіч, акцёры ТЮГа А. Суцкавер, А. Перавожкіна і М. Пятроў.

...Ізноў спачатку? — перапытае чытач. Што ж, тэатр шукае. Рэжысёр — таксама...

Наталля ЗЕМЛЯКОВА,
загадчык літаратурнай часткі тэатра.

«ПРАЗ СВАЮ ХАТУ ЎБАЧЫЦЬ БАЦЬКАВУ»

Дакументальна-публіцыстычны фільм пра Алесь Гаруна

Дыяменты мастацкай спадчыны Гаруна вяртаюцца ў скарбніцу беларускай духоўнасці. Народ пасля шасці дзесяцігоддзяў маўчання ўшаноўвае свайго паэта-змагара... Маю на ўвазе перш за ўсё выданне збору твораў Алесь Гаруна і нарыса яго жыцця і творчасці, над якімі два дзесяці гадоў самаахвярна працаваў навуковец У. Казбярук. Праца гэтая дапамагла пісьменніку Барысу Сачанку і рэжысёру Юрыю Цвяткову рэалізаваць ідэю стварэння дакументальнай кінастужкі пра Алесь Гаруна, пра якую хацелася б выказаць некаторыя меркаванні.

Падзеі ў кінастужцы развіваюцца інверсійна: старажытны Кракаў, Ракавіцкія вайсковыя могілкі, магіла паэта ў далёкай чужыне — цягнік гісторыі, нібы абвргаючы закон незваротнасці часу, вяртае нас у пачатак XX ст. Аўтары фільма наоў перагортваюць пакручаныя шалёным стагоддзем старонкі беларускага адраджэння, акрэсліваючы месца і ролю, якую адыграў у ім Алесь Гарун. Асоба паэта паўстае перад намі ў кантэксце эпохі, якая вызначыла этапы эвалюцыі яго светапогляду: рэвалюцыя 1905—1907 гг., арышт і сібірская ссылка, нацыянальна-вызваленчы рух і бурлівы падзеі 1917 года, грамадзянская вайна. Рэзраспекцыю паглыбляюць архіўныя матэрыялы замежнай і савецкай кінахронікі, якія пашчасціла адшукаць Юрыю Цвяткову. На экране перад глядачом унікальныя кадры беларускай гісторыі. Мінск, 1919 год: прыезд Пілсудскага. Гістарычныя мясціны, звязаныя з імёнамі дзеячаў беларускага адраджэння М. Багдановіча, Янкі Купалы, З. Бядулі, Я. Лёсіка, А. Луцкевіча, В. Іваноўскага...

Варта адзначыць, што аўтарам фільма ў пэўнай ступені ўдалося пазбегнуць казённай інфармацыйнасці і празмернага фактаграфізму. Вобраз паэта не хрэстаматычны, дыцельны і завершаны.

Адной з асноўных праблем, якую закранаюць аўтары дакументальнай стужкі, з'яўляецца праблема гістарычнага самапазнання. Здольнасць «праз сваю хату ўбачыць бацькаву» (М. Лужанін), на думку аднаго з удзельнікаў фільма, акрэслівае гістарычную перспектыву беларускага народа, яго будучыні, будаваць якую так гарача і натхнёна заклаў Алесь Гарун. Клопамат аб грунтоўным асэнсаванні і практычным асваенні культурна-гістарычнага вопыту прагучала ў фільме шчырае і пранікіёнае слова В. Быкава, які падкрэсліў значнасць духоўнай спадчыны паэта, яе актуальнасць для далейшага развіцця нацыянальнай культуры. Новымі архіўнымі знаходкамі пра А. Гаруна і яго ролю ў заблытанай гісторыі з Беларускай Вайсковай Камісіяй (БВК) падзяліўся даследчык У. Казбярук.

Сюжэтную пабудову фільма вызначае гістарычны ракурс — гісторыя высвечвае духоўную асобу паэта сваім святлом. Разуменне творчай індывідуальнасці А. Гаруна аўтар сцэнарыя Б. Сачанка і рэжысёр Ю. Цвяткоў спрабуюць спалучыць з перспектывай сённяшняга ўс-

прыманія і прачытання творчасці паэта, разгляду яго грамадскай і культурнай дзейнасці ў гады нямецкай акупацыі і беларускай інтэрвенцыі.

Безумоўна, я буду неаб'ектыўны, калі абыду ўвагай і тыя хібы, якія шмат у чым з'яўляюць вартасць дакументальнай кінастужкі. Блытаніна ў храналогіі гістарычных падзей, памылкі дыктарскага вымаўлення і асабліва — недакладнасць пададзеных у фільме фактаў пра паэта з сібірскага перыяду яго жыцця. З матэрыялаў судовай справы адначасна вынікае, што А. Прушынскага (А. Гаруна) засудзілі ў ссылку. Такім чынам, у Іркуцкую губерню паэт трапіў як ссыльнапаасяленец.

Што да месцазнаходжання магілы паэта, дык, на маю думку, аўтары кінафільма відавочна памыліліся з ягоным вызначэннем. Пра гэта сведчыць і запіс у адпаведным дакуменце, які захоўвае адміністрацыя Ракавіцкіх вайсковых могілак (Адзін з рэдкіх фотаздымкаў з архіву Г. Гарэцкага, які ў 1926 годзе адведаў магілу паэта і занатаваў для нашчадкаў дакладнае месца пахавання А. Гаруна, з'яўляецца дакументальным пацвярджэннем таго, што магіла ніколі не пераносілася).

Застаюцца нявысветленымі абставіны смерці паэта і пахавання. У фільме робіцца здагадка, што пахавалі яго сваякі, якія на Ракавіцкіх вайсковых могілках мелі свой радавы склеп. Але гэтыя аргументы — ускосныя, як і той, што ў апошнюю хвіліну побач з паэтам магла знаходзіцца сястра Юзефа.

Шкадуе, што ў межах экраннага часу (фільм доўжыцца 20 хвілін) вядомыя і паважаныя пісьменнікі М. Лужанін і Б. Сачанка не назвалі і не паказалі тых месц і вуліц, дзе жыў А. Гарун. А варта было б нагадаць вуліцу Скобелеўскую (сёння Чырвонаармейская), на якой нейкі час асталіваўся паэт, месца яго арышту — вуліцу Шырокую (раён опернага тэатра), Кальварыйскіх кацёл, дзе хрысцілі маленькага Алесь, расказаць пра «Беларускую хатку», якая пасля Лютаўскай рэвалюцыі стала цэнтрам нацыянальнага і культурна-вызваленчага руху, дзе месцілася рэдакцыя газеты «Вольная Беларусь» і жылі вядомыя беларускія дзеячы.

Істотна дапоўнілі б і пашырылі змест фільма кадры Аляксандраўскага цэнтрала і перасильнай турмы, у якой знаходзіўся А. Гарун, краявіды мясцінаў ссылькі паэта — сяла Крывалукскага, Макараўскага, вёскі Мельнічнай і невялікага сібірскага гарадка Кірэнска. Але як гэта не сумна, матэрыяльны бок справы па-ранейшаму вызначае маштаб працы ў кінематографіі.

Нагадаю і пра тое, як аўтарам фільма давялося прабівацца праз абыякавасць і ваяўнічы нігілізм чыноўнікаў ад культуры.

Але неблагі пачатак ёсць, як ёсць упэўненасць, што праца беларускіх кінематографістаў вымагае працягу.

Юрась ГАРБІНСКІ,
аспірант МДП.

ПАМІЖ МОЛАТАМ І КАВАДАМ, або Крок наперад, два крокі назад

II

БЕЛАРУСКІЯ ПАТРЫЁТЫ ў асяроддзі бальшавікоў вялі настойлівае змаганне за самавызначэнне Беларусі на аснове сацыяльна-прынцыпаў, абвешчаных Кастрычніцкай рэвалюцыяй. У выніку самаахвярных намаганняў ім удалося пераадолець супраціўленне такіх ворагаў беларушчыны, як Кнорын, Мяснікоў, Ландэр і іх кампанія, і 1 студзеня 1919 года была абвешчана Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Беларусі і ўтвораны беларускі савецкі ўрад на чале з З. Жылуновічам. Гэты дзень сёння афіцыйна прызначаецца пачаткам беларускай дзяржаўнасці. Партыйная, а гэтым самым і афіцыйная дзяржаўная ідэалогія, а таксама падпарадкаваная ёй акадэмічная і партыйна-гістарычная навука намагаюцца даказаць, быццам перад першым студзеня беларусы нічога не мелі і толькі тады з рук савецкай улады атрымалі сваю дзяржаўнасць, якая з тых пор развіваецца, квітнее, дагэтула небывалых поспехаў ва ўсіх магчымых галінах жыцця. У сваю чаргу незалежныя і апазіцыйныя даследчыкі бачаць толькі адну дату — 25 сакавіка 1918 года і толькі ад яе вядуць адлік гадоў практычнага ўвасаблення беларускай дзяржаўнасці. Іх не цікавіць рэальнае значэнне таго, што ўсё ж такі адбылося 1 студзеня 1919 года. Мы такім чынам становімся сведкамі размовы глухих.

Сёння, калі мы ўжо атрымалі права глядзець на нашу гісторыю без ідэйных наморднікаў, мы абавязаны ўлічыць і цвяроза асэнсаваць асноўныя гістарычныя працэсы, прааналізаваць палітычныя дакументы той эпохі ў іх паслядоўнасці і ўзаемазалежнасці. Настала пара зірнуць на падзеі 1917—1920 гадоў без ідэйнага засляплення з адзіным імкненнем зразумець рэальнае значэнне канкрэтных гістарычных фактаў. Для гэтага варта параўнаць маніфесты аб утварэнні БНР і ССРБ — з улікам, вядома, храналогіі іх узнікнення.

Звернемся да «Маніхвэста» Часовага рабоча-сялянскага ўрада ССРБ, адкінуўшы ў ім доўгі пачатак, які складаецца з узніклых пралетарскіх і інтэлектуальных на-рэвалюцыйных фраз. Без іх не абшлось і далей, але там ужо яны афарбоўваюць чырвоным колерам канкрэтныя палажэнні і законы. У зборніку дакументаў і матэрыялаў па гісторыі Беларусі «Из истории установления советской власти в Белоруссии и образования БССР» (IV, Мінск, 1954) сам «Маніхвэст» даецца на рускай мове. Адтуль і прыводзіцца цытата.

«Именем веками терпевшей неволю, рабство и издевательства Белоруссии, а ныне вольной Советской Белорусской республики, именем Красной Армии, именем социальной революции и мирового международного социализма, мы, Временное рабоче-крестьянское правительство Белорусской Советской независимой республики, поставленное на посты решением последней конференции Коммунистической партии и волей Советов Белоруссии, объявляем перед всем миром:

1) Отныне вся власть на Белоруссии принадлежит только Советам рабочих, крестьянских, батрацких и красноармейских депутатов».

Знаёмчыся з тэкстам дакумента, будзем рабіць па ходу назіранні над яго рэальным зместам. У сувязі з першым пунктам варта ўспомніць, што І Усебеларускі кангрэс утварыў Усебеларускі Савецкі Сялянскі, Салдацкі і Рабочы Дэлегацыйны ўрад. Пра яго лёс мы не забылі. Так званая «ўлада Саветаў» ужо тады з'яўлялася фікцыяй, шыльдай для маскіроўкі рэальнай маніполіі РКП(б) на абсалютную ўладу. Мы памятаем, што яшчэ напярэдадні Кастрычніка, у ліпені 1917 года, бальшавікі адмовіліся («часова») ад лозунга «Уся ўлада Саветам!», боляшасць у якіх тады яшчэ належала меншавікам і эсэрам. А рэальная воля народаў бальшавікамі зусім не ўлічалася.

Каб даць уяўленне аб тым, як фарміраваўся вярхоўны орган рэспубліканскай так званай улады — І з'езд Саветаў Беларусі (які сабраўся 1 лютага 1919 года), нагадаю, што дэлегаты — каб выключыць якія б там ні было нечаканасці — не выбіраліся насельніцтвам, а назначаліся адпаведнымі інстанцыямі. 17(4) студзеня 1919 года было апублікавана

адпаведнае паведамленне аб тым, што губернская з'езда Саветаў выбіраюць па І дэлегаце на кожныя 25000 насельніцтва; гарады, якія налічваюць звыш 5000 жыхароў, пасылаюць па І дэлегаце на кожныя 5000 выбаршчыкаў (гэта значыць, дарослых чалавек). («Из истории установления...», с. 451).

Чытаем «Маніхвэст» далей:

«2) Еще сохранявшаяся где бы то ни было на Белоруссии власть немецких, польских и украинских оккупантов отныне считается упрядненной.

3) Продажная буржуазная «Белорусская рада» с ее так называемыми «народными министрами» объявляется вне закона.

4) Все законы, договоры, постановления, приказы и распоряжения как Рады и ее слуг, так равно и немецких, польских и украинских оккупационных властей, считаются недействительными; приказы же и распоряжения немецких властей, касающиеся порядка ухода немецких солдат из Белоруссии, остаются в силе.

5) Отныне устанавливается на Белоруссии революционный порядок; все контрреволюционные выступления, а равно и попытки учинить погромы, грабежи и насилия, будут беспощадно караться по всей строгости революционных законов.

6) Рабочие, крестьяне и вообще трудящиеся всех национальностей, какие живут на Белоруссии, пользуются равными правами и находятся под защитой революционных законов».

Зробім новае адступленне. Тут само сабой просіцца параўнанне з адпаведнымі параграфамі 2-й Устаўной Граматы: «5. У рубяжох Беларускай Народнай Рэспублікі абвешчаецца вольнасць слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў, сумлення, незалежнасць асобы і памяшкання? Ці паспрабаваў бы сабе хто-небудзь уявіць такое ў умовах «дыктатуры пралетарыяту»? Гісторыя добра засведчыла, што дыктатуры не надта адрозніваюцца адна ад другой — якім бы колерам яны сьбегілі ўпрыгожвалі: чырвоным ці карычневым, пад якім бы сцягам яны ні дзейнічалі: інтэрнацыяналі-сацыялістычным ці нацыяналі-сацыялістычным.

Але ад сённяшніх ідэолагаў мы даведваемся, што ўсе тыя правы і свабоды, якія спрабавала ўзаконіць Другая Устаўная Грамата, — гэта нацыяналістычныя, буржуазныя (або дробнабуржуазныя), контррэвалюцыйныя эсэра-меншавіцкія выдумкі. І, вядома, — антынародныя. А найвялікшы грэх гэтых свабод у тым, што яны пад корань падрэзалі найсвяшчэннейшыя прынцыпы «дыктатуры пралетарыяту».

Сёння пасля ўсяго, што наша рэспубліка перажыла за апошнія сем дзесяцігоддзяў, чытаючы Устаўныя Граматы або Папулярны выклад Праграмы Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (гл. часопіс «Беларусь», 1989, № 9), мы зноў і зноў маем магчымасць пераканацца, якія разумныя людзі былі на нашай зямлі. Як яны глыбока разумелі тагачасныя працэсы і як далёка глядзелі наперад! Які інтэлектуальны патэнцыял, якое духоўнае багацце выкарчоўвала прыблудная кнорынска-мяснікоўска-ландэраўская кампанія! І за тое, што такія прышэльцы так распраўляліся з беларушчынай і праклалі дарогу да сталіншчыны, іх імёны ўвекавечаны ў назвах вуліц, плошчаў, заводаў. Гэта — адзін з самых пачварных здзекаў з нашай нацыянальнай гісторыі.

І зноў вернемся да «Маніхвэста»:

«7) Вся земля помещиков и крупных землевладельцев, монастырей, церквей, костелов и духовенства, со всем живым и мертвым инвентарем, а также все леса, воды и недра земли становятся достоянием трудового народа Белоруссии.

8) Все железные дороги, пути сообщения, почтовые, телеграфные и телефонные сети, фабрики, заводы и банки объявляются достоянием рабочих и бедного крестьянства Белоруссии.

9) Местные Советы обязаны обере-

гать народное достояние от расхищения и порчи, привлекая виновных к ответственности.

10) Устанавливается 8-часовой рабочий день, без сверхурочных часов работы, и одновременно входят в силу все декреты Российской Социалистической Федеративной Советской Республики по обеспечению рабочего класса.

Красной Армии, рабочим и крестьянской бедноте Белоруссии мы, Временное рабоче-крестьянское правительство Белорусской Советской независимой республики, вручаем защиту всех этих великих завоеваний социальной революции. Оно напоминает всем трудящимся, что, защищая Советскую Белоруссию, они защищают Советскую Россию, защищают мировую революцию, интересы трудового народа и светлое торжество мирового социализма».

Кажуць, што ўсё пазнаецца ў параўнанні. Дык параўнаем яшчэ раз:

«7. У рубяжох Беларускай Народнай Рэспублікі права прыватнае ўласнасці на зямлю касуецца. Зямля перадаецца бяз выкупу тым, што самі на ёй працуюць. Лясы, вазёры і нутро зямлі абвешчаюцца ўласнасцю Беларускай Народнай Рэспублікі.

8. У рубяжох Беларускай Народнай Рэспублікі ўстаўляецца найбольшы 8-гадзінны рабочы дзень.

Абвешчаючы ўсе гэтыя правы і вольнасці грамадзян і народаў Беларускай Народнай Рэспублікі, мы, Спаўняючы Камітэт Рады З'езду, абавязуем пільнаваць законнага парадку жыцця ў Рэспубліцы, сьцерагаць інтарэсы ўсіх грамадзян і народаў Рэспублікі і захаваць правы і вольнасці працоўнага людзі. А таксама даложым усіх сілаў, каб склікаць у найбольшым часе Устаноўчы Сойм Беларусі.

Усіх верных сыноў Беларускай зямлі клічам памагчы нам у цяжкой і адказнай нашай працы».

Параўноўваючы гэтыя два дакументы, мы маем надзейную магчымасць пераканацца, што рэальныя, сапраўды рэвалюцыйныя законы былі сфармуляваны яшчэ ў лютым-сакавіку 1918 года.

У маніфесте Часовага ўрада Савецкай Беларусі было ўспрынята тое, што не прычыла прынцыпам, на якіх трымалася дыктатура. Але ідэя Беларускай дзяржаўнасці была сфармулявана яшчэ тады, калі была абвешчана Беларускай Народнай Рэспубліка.

Сённяшняя ідэалогія ніяк не хочучы прызнаць гэтага, і таму даўдзешца спецыяльна для іх паклікаць у сведкі Вільгельма Кнорына, які яшчэ ў 1919 годзе прызнаваў: «Ідэя беларускай дзяржаўнасці не наша выдумка. Яна створана буржуазнымі беларускімі інтэлектуальна-нацыяналістамі». (С. 47). «У гэтыя дні нацыянальна-беларуская дзяржаўнасць да сягнула апагею свайго развіцця. Даўнішня мара ўсіх беларускіх нацыяналістаў была ажыццёлена, і створана Беларуска народная рэспубліка».

Думаецца, што ні адзін аб'ектыўны і сумленны даследчык з аўтарам гэтых радкоў спрачацца не стане. А ёсць у яго яшчэ больш цікавае і красамоўнае прызнанне. Калі быў ліквідаваны Часовы рабоча-сялянскі ўрад З. Жылуновіча, Кнорын ніяк не мог стрымаць сваёй радасці, што вось такім чынам «былі ізжыты традыцыі Вялікай Беларускай Рады, І Усебеларускага з'езду, традыцыі Воронка і Мамонька, через нацыянальную беларускую групу перенесеныя в Советское правительство».

Нагадаю: Савецкая Беларусь была ўрачыста абвешчана 1 студзеня 1919 года. А ўжо 16 студзеня ЦК РКП(б) з удзедам У. І. Леніна прымае рашэнне расчлініць Савецкую Беларусь, пакінуўшы ёй толькі Мінскую і Гродзенскую губерні, аб'яднаў іх з Літвой і ўтварыў Літоўска-Беларускую ССР. Беларускія камуністы з урада З. Жылуновіча, па ўсяму відаць, не захачелі стаць магільшчыкамі сваёй рэспублікі, і таму ўжо 2 лютага гэты ўрад перастаў існаваць: яго разаналі самі бальшавікі. А газета «Звезда» і бальшавіцкія лідэры Аблвыканзаха накінуліся на З. Жылуновіча і яго беларускіх калег з непераборлівай лаянкай.

Што для Кнорына ўяўлялася асабліва шкодным у дзейнасці беларусаў ва ўрадзе З. Жылуновіча? Пачытаем яго, і ўсё для нас стане зразумелым: «У практычнай рабоце нацыяналіст(ычная) частка, аднак, на працягу ўсяго месяца амаль не прымала ўдзелу, а займалася інтрыгамі

супраць другой, аблвыканзахаўскай, часткі, пытаннямі беларускага нацыяналістычнага руху і да т. п.» (С. 53). Жылуновіч і яго сябры ніяк не маглі зразумець, што ажыццяўленне пастановаў аб ліквідацыі Беларускай рэспублікі — гэта ўсяго толькі «практычная» работа, якую трэба выконваць з бальшавіцкім энтузіязмам.

Вядома, калі мы сёння чытаем маніфест урада Жылуновіча, то наша вуха і зрок востра рэжучь фармулёўкі накшталт: «Прадажная буржуазная «Беларуская рада» з яе так званымі «народнымі міністрамі» аб'яўляюцца па-за законам». Але не варта забываць, што ўсё ж такі большасць ва ўрадзе, не кажучы пра партыю (якой належала абсалютная ўлада), складалі такія экстрэмісты, як Мяснікоў і яго кампанія. З бальшавіцкай непрымірымасцю яны ўсюды шукалі не тое, што магло б аб'ядноўваць розныя — хоць бы і найбольш блізкія па сваёй сутнасці — ідэйныя плыні ці погляды, а вынохвалі тое, што раз'ядноўвае. Яны прызнавалі толькі дыктат. Ужо ў той час маладзенькая партыйная апаратура абсалютную маніполію на ўладу берагла, як зрэнку вока. Таму і дзейнічала ў адпаведнасці са свяшчэнным прынцыпам: «Кто не с нами, тот наш враг, тот должен пасты!» А каб быць да канца паслядоўнай, яна знаходзіла такіх «ворагаў» і ў сваім уласным асяроддзі. Трагічны лёс Фабіяна Шантыра, члена першага беларускага савецкага ўрада, — дастаткова красамоўнае пацвярджэнне той пачварнай з'явы.

Сёння можна з упэўненасцю сцвярджаць, што калі б беларусы вырашалі лёс сваёй рэспублікі самі, без умяшання і дыктату розных прышэльцаў і прыблудаў, то такія патрыёты, як Жылуновіч, Дыла, Фальскі, Шантыр, Чарвякоў, з аднаго боку, і браты Луцкевічы, Тарашкевіч, Лёсік, Смоліч, Ластоўскі, з другога, — дайшлі б да ладу, знайшлі б агульную мову і вызначылі б той шлях, які вёў бы не да сталінізму, не да калектывізацыі, не да безагляднага і планамернага вынішчэння інтэлектуальнага і працоўнага патэнцыялу народа.

Мы маем усе падставы сцвярджаць, што пачаткам беларускай дзяржаўнасці, у тым ліку і савецкай, мы павінны лічыць не 1 студзеня 1919 года, бо — гэтая дата з'явілася ўсяго толькі працягам і ажыццяўленнем на практыцы тых працэсаў, якія прывялі да Усебеларускага кангрэса ў снежні 1917 года, да стварэння першага беларускага ўрада і абвешчэння заканадаўчых прынцыпаў беларускай дзяржаўнасці ў сакавіку 1918 года. Упершыню гэта яшчэ ў 1919 годзе прызнаў Кнорын, і тут мы з ім не маем права не пагадзіцца.

Побач з гэтым, гаворачы пра перша-студзенскае абвешчэнне ССРБ, мы павінны сёння падкрэсліць адну акалічнасць. Яе ў наш час не ўспамінае ніхто: ні прыхільнікі БНР, ні партыйныя гісторыкі. Для адных і для другіх хочацца нагадаць, што іменна тады былі акрэслены граніцы Беларусі. Чытаем дакумент.

1. Основным ядром Белорусской республики считаются губернии: Минская, Смоленская, Могилевская, Витебская и Гродненская с частями прилегающих к ним местностей соседних губерний, населенных по преимуществу белорусами. Такowymi признавать часть Ковенской губ. Ново-Александровского у.; Вилейский у., часть Свенянского и Ошмянского у.у. Виленской губ., Августовский у. бывшей Сувальской губ., Суражский, Мглинский, Стародубский и Новозыбковский у. у. Черниговской губ. Из состава Смоленской губ. могут быть исключены уезды: Гжатский, Сычевский, Вяземский и Юхновский, а из Витебской губ. части уездов Двинского, Режицкого и Люцинского.

2. Во всех местах, где граница, проходя по части Витебской и Виленской губ., носит спорный характер, вследствие населенности в одинаковой степени несколькими народами, граница должна быть установлена особыми комиссиями, выделяемыми правительствами заинтересованных советских республик.

3. Вся территория республики в административно-хозяйственном отношении делится на 7 районов с названиями, происходящими от их экономических центров, а именно: Минский, Смоленский, Витебский, Могилевский, Гомельский, Гродненский и Барановичский».

У гэтым самым дакуменце пералічваюцца і «падраёны», якія ўваходзяць у склад кожнага раёна. Так, напрыклад, Смаленскі раён складаецца з наступных падраёнаў: Смаленскага, Бельскага, Душаўшчынскага, Парэцкага (Дзямідаўскага), Дарагабужскага, Ельнінскага, Краснінскага і Рослаўльскага, а ў Гродзенскім раёне мы бачым, у прыватнасці, такія падраёны, як Аўгустоўскі, Сакольскі і Беластоцкі.

Сёння можна толькі дадаць, што гэтыя граніцы разам з гісторыяй зніклі ў нябыце.

(Заканчэнне будзе).

ХОПІЦЬ ЭКСПЕРЫМЕНТАУ

(Пачатак на стар. 5).

га не адзначыць, што гэтыя ж савецкія рэспублікі рабілі спробу рэалізаваць Дэкларацыю правоў народаў Расіі, якая была зацверджана СНК РСФСР 15.11.1917 і абвешчала прынцыпы роўнасці і суверэннасці народаў Расіі, іх права на самавызначэнне. Але права на самавызначэнне для многіх народаў так і засталася толькі на паперы. Што ўяўляў сабой саюз згодна дагавору, які быў прыняты за аснову 30 снежня 1922 года на I з'ездзе Саветаў СССР? Перш за ўсё, у гэтым дакуменце СССР дэклараваўся як адзіная саюзная дзяржава, пабудаваная на добраахвотным аб'яднанні чатырох саюзных рэспублік: РСФСР, УССР, БССР і ЗСФСР. Якімі ж правамі надзяляліся саюзныя рэспублікі, як фарміраваліся цэнтральныя органы ўлады? Фармальна ўся канцэнтраваная ўлада ў СССР канцэнтравалася ў ЦВК СССР, які ўтвараў яшчэ Прэзідыум ЦВК СССР. Выканаўчая ўлада належала Савету народных камісараў СССР, які склаўся з 10 народных камісарыятаў і падпарадкоўваўся ЦВК СССР. Пры Савецкім народным камісарыяце ўтвараўся аб'яднаны орган Дзяржаўнага палітычнага ўпраўлення (ГПУ) з мэтай устанавлення рэвалюцыйнай законнасці. Для барацьбы з контррэвалюцыяй пры ЦВК СССР ствараўся Вярхоўны суд з функцыямі судовага кантролю. Падкрэслім: для барацьбы з контррэвалюцыяй, а не для ўстанавлення законнасці.

Рэальна ўся палітычная ўлада ў СССР ад самага ўтварэння належала ЦК РКП(б) і затым ЦК КПСС. Яшчэ да ўтварэння Саюза ССР РКП(б) займалася стварэннем марыянетачных урадаў, якія захоплівалі ўладу ў нацыянальна-дзяржаўных утварэннях былой Расійскай імперыі. Аб'яднанне савецкіх сацыялістычных рэспублік у адзіную унітарную дзяржаву СССР было ўжо досыць прастай справай.

Ні выбараў, ні рэфэрэндумаў тады не праводзілася. Напрыклад, пры заключэнні Рыжскага дагавора 18 сакавіка 1921 года паміж РСФСР і Польшчай абедзве краіны, нават не пытаючыся думкі Беларускай ССР, узялі ды і падзялілі яе на дзве часткі. Вось такі суверэнітэт мелі савецкія сацыялістычныя рэспублікі на пачатку 20-х гадоў.

Такім чынам, новае дзяржаўнае ўтварэнне (СССР) уяўляла сабой ні што іншае, як рэфармаваную адноўленую Расійскую імперыю. Тая ж непадзельная канцэнтрацыя ўлады ў Цэнтры. Тая ж русіфікатарская вяліка-

дзяржаўная палітыка, але пад лозунгам зліцця шматлікіх нацый і народнасцей, якія насілі СССР, у «новую гістарычную супольнасць людзей — савецкі народ». Тое ж падаўленне нацыянальных культур. Тое ж навязванне Цэнтрам нерэальна-эканамічных сувязей паміж гаспадарчымі суб'ектамі Саюза. Пры гэтым на першае месца ставіўся не разважы сэнс, не аптымізацыя гаспадарчых сувязей, а стварэнне эканамічнай залежнасці аднаго рэгіёна ад другога і ўсіх рэгіёнаў разам ад Цэнтры.

Аднак былі і прынцыповыя адрозненні ў дзяржаўных канструкцыях СССР і Расійскай імперыі. Напрыклад, на змену «первенствующей и господствующей» праваслаўнай царкве прыйшла кіруючая і накіроўваючая камуністычная партыя. Старая рэлігія вынішчалася і ўводзілася новая — марксізм-ленінізм.

Аналізуючы ў гістарычным плане станаўленне і знікненне шматлікіх імперыяў, можна выдзеліць наступныя характэрныя моманты ў іх жыццёвым цыкле:

- узнікненне імперыі;
- экспансія шляхам агрэсіі, забяспечанне і падпарадкаванне заваяваных народаў;
- стварэнне апырышча імперскага рэжыму на далучаных тэрыторыях, ідэалагізацыя звышцэнтралізаванага кіравання, узвядзенне імперскіх амбіцый у ранг дзяржаўнай палітыкі;
- эканамічныя і палітычныя пераўтварэнні, якія звычайна, напачатку служаць ажыўленню альбо замарожванню эканомікі на далучаных тэрыторыях у залежнасці ад узроўня іх эканамічнага развіцця;
- стагнацыя;
- распад.

Жыццёвы цыкл Расійскай імперыі не скончыўся ў 1917 годзе. На працягу апошніх 70 гадоў абноўленая імперыя перажывала этапы эканамічнага і палітычнага пераўтварэнняў, стагнацыі і зараз наблізілася да этапу распаду. У дадзенай сітуацыі Вярхоўны Савет СССР зараз нагадвае больш імперскі сход, які больш думае пра сябе, чым пра лёс рэспублік. Сёння неабходны рашэнні Вярхоўнага Савета СССР, якія б былі адэкватнымі падзеям, імкненням рэспублік да суверэнітэту. Спешка і пераскокванне пры гэтым праз канкрэтныя гістарычныя этапы недапушчальныя. Неабходна прадабачыць ход падзей, умець знаходзіць аптымальныя рашэнні ў той ці іншай сітуацыі і мець сродкі для ажыццяўлення гэтых рашэнняў, гэта значыць,

рэальную ўладу. Рэальную ўладу прэзідэнт атрымае толькі тады, калі будзе ўлічваць інтарэсы рэспублік. Пры гэтым неабходна цвёрда ўяўляць сабе, што захаваць імперыю пад прымусам немагчыма. Куды больш рэальна пабудаваная саюз суверэнных рэспублік, заснаваная на ўзаемавыгадным інтарэсе, перш за ўсё эканамічным.

Сучасная гісторыя падае нам прыклады новых прагрэсіўных формаў узаемаадносін суверэнных дзяржаў, якія ўтварыліся на руінах еўрапейскіх імперыяў. Напрыклад, краіны Бенілюкса ўяўляюць сабой эканамічны саюз суверэнных дзяржаў Бельгіі, Нідэрландаў і Люксембурга, які пабудаваны на аснове глыбокай інтэграцыі эканамічных узаемазвязей і падзелу працы паміж нацыянальнымі гаспадаркамі. Адзначым, што ў эканамічным саюзе, як правіла, аб'ядноўваюцца пераважна блізкія па ўзроўні эканамічнага развіцця дзяржавы.

Еўрапейская Эканамічная Садружнасць (ЕЭС) уяўляе сабой рэгіянальную інтэграцыю краін Заходняй Еўропы не толькі ў галіне эканомікі, але і палітыкі. Напрыклад, краіны-ўдзельніцы ЕЭС аб'яднаны ў ваенны блок НАТО. Членства ў ЕЭС носіць абарачальны характар.

Працэс нацыянальна-дзяржаўных пераўтварэнняў прыйшоў і ва Усходнюю Еўропу і, у прыватнасці, у СССР. Трэба ставіцца да гэтага, як да аб'ектыўнай рэальнасці. Звышцэнтралізаваная сістэма кіравання эканомікай СССР магла доўгі час нівеліраваць свае недахопы за кошт велізарных прыродных багаццяў краіны і культуры рабскай псіхалогіі, якая навязвалася савецкім людзям. Але ўсяма ёсць мяжа. Барацьба Цэнтры за неабмежаваную ўладу выклікала ў некаторых савецкіх рэспубліках адпаведную адваротную рэакцыю, што прывяло да аслаблення ўлады Цэнтры, узмацнення асобных рэспублік і развіцця цэнтрабежных тэндэнцый.

Дэцэнтралізацыя сістэмы кіравання адкрывае для рэспублік магчымасці ўстанавіць аптымальныя гаспадарчыя сувязі, што садзейнічае іх паскоранню эканамічнаму развіццю.

Што ж прадугледжвае праект новага Саюзага дагавора, прадстаўлены на IV З'ездзе народных дэпутатаў СССР? Першае знаёмства з дакументам паказвае, што ў аснове праекта ляжыць канцэпцыя адноўленай унітарнай дзяржавы з яшчэ большым умацаваннем улады Цэнтры. Гісторыя ўжо ведае

прыклады, калі пры пагрозе распаду імперыі робяцца спробы яе захавання за кошт умацавання ўлады Цэнтры. Але да доўгатэрміновых станоўчых вынікаў гэта не прыводзіла ніколі.

Перш за ўсё, трэба паставіць пытанне: «Якая мэта заключэння новага Саюзага дагавора?» Трэба адзначыць, што калі спачатку Цэнтрам настойліва адкалдвалася заключэнне новага Дагавора, дык зараз ён настойліва навязвае яго саюзным рэспублікам. Пытанне аб заключэнні новага Дагавора ўзнікла на хвалі пратэстаў саюзных рэспублік супраць татальнай цэнтралізацыі, супраць узурпацыі Цэнтрам практычна ўсіх паўнамоцтваў рэспублік у любых галінах эканамічнага, палітычнага і сацыяльнага жыцця. Рэспублікі запатрабавалі не фармальнай, а сапраўднай суверэннасці.

Канцэнтрацыя органаў улады і кіравання ў Цэнтры, як гэта і трэба было чакаць, прывяла да заняпаду эканомікі, што ў сваю чаргу абвастрыла сацыяльна-палітычную сітуацыю ў рэспубліках. З гэтай нагоды давайце паглядзім, што прапануе прадстаўлены праект.

У прэамбуле гаворыцца, што суверэнныя рэспублікі з'яўляюцца ўдзельнікамі Дагавора. Але ці маюць рэспублікі рэальныя прыкметы суверэннасці? Думаем, што не. Маю на ўвазе сваю армію, свае сілы бяспекі, сваю банкаўскую сістэму і г. д. Далей чытаем: «...выражаючы волю народаў да абнаўлення свайго Саюза... вырашылі на новых асновах пабудаванне свае адносін у Саюзе Суверэнных Савецкіх Рэспублік». Для каго ён свой, а для каго і чужы. Літва, напрыклад, выказалася за самастойнасць без СССР, і не лічыцца з гэтым нельга. А калі Кыргызстан (былая Кіргіская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка) вырашыць уступіць у Саюз ССР? Ці будучы прымачца ў Саюз несацыялістычныя рэспублікі? У праекце ж пра сацыялістычны выбар нічога не гаворыцца.

З раздзела «Агульныя прынцыпы» высвятляецца, што кожная рэспубліка — суверэнная дзяржава і Саюз ССР таксама суверэнная дзяржава. Гэта неразумнае самай сутнасці суверэннасці. Суверэнітэт — гэта вяршэнства і незалежнасць улады. Як можа быць суверэннай дзяржава ў суверэннай дзяржаве? Гэта юрыдычны нонсэнс. Адной з адзнак дзяржавы з'яўляецца пэўная тэрыторыя, на якую распаўсюджваецца юрысдыкцыя гэтай дзяржавы. Такім чынам, тэрыторыя Беларусі будзе знаходзіцца пад юрысдыкцыяй дзвюх дзяржаў? З другога боку, Вярхоўны Савет СССР адмовіўся прызнаць Дэкларацыю саюзных рэспублік аб дзяржаўным суверэнітэце. Калі Беларусь суверэнная дзяржава, то тут не павінны дзейнічаць законы іншых дзяржаў. Згодна праекту новага Саюзага дагавора, суверэннасць Беларусі — гэта ўсё тая ж фікцыя.

Адначасна яшчэ некалькі прынцыповых момантаў у праекце Дагавора.

Артыкул 1. Членства ў Саюзе. Праект не прадугледжвае права свабоднага выхodu рэспублік з Саюза. У старым Дагаворы гэта было дакладна зафіксавана ў артыкуле 4. Замест права свабоднага выхodu новы праект прадугледжвае магчымасць выключэння рэспублікі з Саюза.

Артыкул 2. Грамадзянства. Ці можа існаваць грамадзянства без суверэннасці? Грамадзянства — палітычная і прававая прыналежнасць асобы да канкрэтнай дзяржавы. Дзяржава надзяляе грамадзяніна правамі. У сілу грамадзянства на чалавека распаўсюджваюцца законы дзяржавы.

Пералік заўваг можна падоўжыць. Але не гэта галоўнае. Галоўнае тое, што ініцыятыва заключэння Саюза павінна зыходзіць з нізоў, ад саміх рэспублік. Ім трэба самім вызначыць свой лёс, а не Цэнтру, які ў першую чаргу ставіць задачу захавання свайго пануючага становішча.

І апошняе. Вытворчыя, фінансава-кредытныя, гандлёвыя і іншыя сувязі, якія склаліся на сённяшні дзень у СССР, а таксама неабходнасць узгодненых дзеянняў у ажыццяўленні эканамічных і палітычных рэформ вымушаюць Беларусь да эканамічнага міжрэспубліканскага супрацоўніцтва. Нам патрэбна Садружнасць Суверэнных Рэспублік на грунце эканамічнага саюза. Гэта тая рэальнасць, да якой сёння выдучу рэфарматарскія працэсы ў нацыянальна-дзяржаўнай будове СССР. Суверэнныя рэспублікі павінны ў бліжэйшай будучыні дамовіцца аб стварэнні міждзяржаўнага эканамічнага саюза, бо сітуацыя проста вымушае да гэтага.

Што датычыць палітычнага і абароннага саюза, то ён таксама, я глыбока ў гэтым упэўнены, стане рэальнасцю ў бліжэйшым будучым, калі ўзнікне кансалідацыя суверэнных рэспублік у межах эканамічнага саюза.

І наконк рэфэрэнду, аб якім зараз шырока распавядаюць афіцыйныя сродкі масавай інфармацыі. Адзелямі ЦК КПБ распрацавана арыенціроўка для партыйных камітэтаў і бюро да рэфэрэнду па пытанні захавання СССР. Вось вытрымка з гэтага дакумента: «Борьба за заключение нового Союзного договора, сохранение СССР — решающий для коммунистов политический экзамен на переломе собственных судеб и будущности страны, республики». Зноў, як бачым, наперадзе партыйныя амбіцыі, толькі не інтарэсы Беларускага народа. Мэта рэфэрэнду — атрыманне вотуму даверу прэзідэнту для ажыццяўлення чарговых праграмных установак КПСС, генеральным сакратаром якой ён адначасова з'яўляецца. А можа хопіць ужо эксперыменту над народам? Час зрабіць вывады.

Дык да чаго ж мы ідзём? Да адноўленай імперыі ці да садружнасці раўнапраўных дзяржаў? Гісторыя паказвае, што выйсе з крызісу для Беларусі — гэта поўны дзяржаўны суверэнітэт.

«...ЦЯГНУЦЬ У САЮЗ»

Я — супраць Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік на аснове федэрацыі. Я — за канфедэрацыю незалежных дзяржаў Літвы, Беларусі, Расіі ды іншых, пазбаўленых камуністычнай ідэалогіі і сацыялістычнага накірунку.

«Саюз» патрэбен перш за ўсё камуністам. Цэнтру, каб забіраць з рэспублік сродкі ў міфічны дзяржаўны бюджэт, каб праводзіць агульную камуністычную палітыку...

Раней нас цягнулі за вушы ў рэвалюцыю, у калектывізацыю, у сацыялізм, цяпер гэтак жа цягнуць у абноўлены (і калі ж толькі паспелі яго абнавіць!!) Саюз.

Андрэй ПЯТКЕВІЧ.

в. Усялюб, Навагрудскі раён.

«...РАДЫ З ЛЮДАМ НЕ БЫЛО»

Арганізаваўшы гэтую кампанію, улады ўпэўнены ў станоўчых выніках апытання, менавіта таму яны адважыліся на палітычную гульню, якая афіцыйна атрымала назву «рэферэндум». У адваротным выпадку Цэнтр наўрад ці пайшоў бы на рызык. Відаць, вярхі ўпэўнены ў моцы імперскага сіндрому, якім мы пранізаны.

«...ГЭТА НЕ ВЫБАР»

Падрыхтоўка да рэфэрэнду не павінна праводзіцца так паспешліва, за адзін

...Ніякае рады з людзям не было, калі прымаўся закон аб уласнасці на зямлю, калі ўводзілі войскі ў Літву. Дык што, «наш рулевоі» ідзе на чарговы падман? І грошы, якіх не хапае на вырашэнне праблем Чарнобыля, знойдуцца?

Юрась ДУБІНА.

г. Столін.

месяц. І пытанне павінна быць не такім сафістычным і кручкаватым. Патрэбен выбар, за які Саюз галасаваць: 1) федэрацыю сучаснага тыпу; 2) канфедэрацыю суверэнных рэспублік; 3) супольнасць суверэнных рэспублік; 4) поўнае незалежнасць ад Цэнтры. Такі рэфэрэндум быў бы рэальным выбарам. Народам жа навязваюць толькі першы пункт. Гэта — не выбар, а падман.

Мікола СЛАУЯНАУ.
г. Белаазёрск, Брэсцкая вобл.

«...ШТО ГЭТА ЗА СУВЕРЭНІТЭТ»

Менавіта ўдзел у Саюзе за 70 гадоў зрусіфікаваў Беларусь і тое ж будзе працягвацца ў будучым, у «абноўленым Саюзе». Цяпер Беларусь стала суверэннай рэспублікай... Але што гэта за суверэнная рэспубліка, калі яна не можа карыстацца сваёй роднай мовай, не можа свабодна пасылаць дзяцей у нацыянальную школу?!

Уладзімір ЖАБІНСКІ.
г. Вільня.

Анатоль Сямёнавіч ГРАЧАНІКАЎ

Цяжкую страту панесла беларуская літаратура—7 сакавіка 1991 года заўчасна памёр вядомы беларускі паэт, член КПСС, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР і прэміі Ленінскага камсамола Беларусі, член Рады Саюза пісьменнікаў БССР, галоўны рэдактар часопіса «Малодосць» Анатоль Сямёнавіч Грачанікаў.

Анатоль Сямёнавіч Грачанікаў нарадзіўся 8 верасня 1938 года ў вёсцы Шарпілаўка Гомельскага раёна Гомельскай вобласці ў сям'і служачага. У 1960 годзе ён скончыў Беларускае інстытут інжынераў чыгуначнага транспарту. Працаваў на Гомельскім рамонтна-механічным заводзе, у Гомельскім абкоме камсамола, першым сакратаром Гомельскага гаркома камсамола. Пасля заканчэння Вышэйшых літаратурных курсаў у Маскве (1969) А. С. Грачанікаў—загадчык аддзела літаратуры газеты «Літаратура і мастацтва». У 1971 годзе ён быў абраны намеснікам старшыні праўлення Саюза пісьменнікаў БССР. Праця-

лы час узначальваў дзіцячы часопісы «Вясёлка» (1976—1978) і «Бярозка» (1978—1982). З 1982 года—галоўны рэдактар часопіса «Малодосць». Першыя вершы Анатоля Грачанікава з'явіліся ў друку ў 1957 годзе, першы зборнік

паэзіі «Магістраль»—у 1964 годзе. Творы маладога паэта адразу звярнулі ўвагу чытача шчырасцю і праўдзівасцю паэтычнага радка, прагным імкненнем разабрацца ў праявах сучаснага супярэчлівага свету, яго трывогах і складанасцях, жаданнем глыбока зазірнуць у душу чалавека. Здзяйснюючы свае творчыя задумы, паэт напісаў і выдаў шэраг паспраўднана цікавых і таленавітых кніг: «Круглая плошча», «Грыбная пара», «Начная змена», «Дрэва на выспе», «Калі далёка ты...», «Я вас люблю», «Жнівень-45» і іншыя. Станоўча былі адзначаны літаратурнай крытыкай і кнігі вершаў А. С. Грачанікава для дзяцей: «Валерка і лягачая талерка», «Казка пра Івана-ганчара і пачвару цара», «Планета дзяцей». З кожнай кнігай мацнеў голас паэта-грамадзяніна, які гарача любіў свой народ, жыў яго думамі, памкненнямі, спадзяваннямі. Творы паэта шырока перакладаліся на мовы народаў нашай краіны, а таксама на мовы іншых краін свету. За

кнігу вершаў «Звезды и курганы» ён быў удасцоены звання лаўрэата Усесаюзнага літаратурнага конкурсу імя Мікалая Астроўскага. А. С. Грачанікаў актыўна працаваў і сам у галіне мастацкага перакладу.

Анатоль Грачанікаў быў пісьменнікам яркага таленту, кроўна знітаным думкамі і марамі, усёй сваёй творчасцю з лёсам Радзімы.

Шмат гадоў працуючы ў часопісах, А. С. Грачанікаў клапаціўся аб літаратурнай змене—памагаў маладым і асабістым творчым вопытам, і кан-

крэтнымі справамі. А. С. Грачанікаў актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці. Абраўся членам Бюро і членам ЦК ЛКСМБ. Быў членам савета па дзіцячай і юнацкай літаратуры Дзяржкамвыда СССР, членам прэзідыума Рэспубліканскага камітэта абароны міру. Дзе ён працаваў А. С. Грачанікаў, ён карыстаўся нязменнай любоўю і павагай людзей, як ініцыятыўны і старанны работнік, прыныповы і чужы таварыш.

Працоўныя заслугі А. С. Грачанікава адзначаны медалямі, Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР.

Светлая памяць пра пісьменніка-камуніста, таленавітага паэта, чалавека шчодрай душы і высокага сумлення назаўжды застаецца ў нашых сэрцах.

М. І. Дземянцей, А. А. Малафееў, В. Ф. Кебіч, А. С. Камай, А. У. Русецкі, Н. М. Мазай, І. А. Брыль, В. У. Быкаў, П. Е. Панчанка, Я. І. Скурко (Максім Танк), І. П. Шамякін, В. У. Адамчык, М. Я. Аўрамчык, Р. І. Барадулін, В. У. Благіт (Болтач), А. І. Бутэвіч, А. І. Вярцінскі, А. У. Васільеў, А. М. Ваніцкі, М. Р. Вайцяноў, Н. С. Гілевіч, М. С. Гіль (Гілевіч), С. І. Грахоўскі, А. А. Грахоўскі, В. М. Грышановіч, Г. В. Далідовіч, А. П. Жалызоўскі, А. А. Жук, С. І. Законнікаў, В. В. Зуёнак, Ц. В. Крысько (Васіль Вітка), А. П. Кудравец, А. А. Каратай (Максім Лужанін), Я. І. Каршукоў, А. А. Крыўдзенка, У. С. Ліпскі, А. А. Лойка, В. А. Лўкша, П. М. Макаль, В. У. Мулярчык, І. Я. Навуменка, У. П. Някляеў, У. А. Паўлаў, А. У. Пісьмянкоў, Б. І. Сачанка, І. Д. Сіпакоў, В. П. Супрунчук, І. Г. Чыгрынаў, А. А. Шабалін.

ГАЛАЛЁДЗІЦА

Памяці А. ГРАЧАНІКАВА
Нешта часта на Фрунзе, 5
Пахавальныя маршы гучаць...
Род пісьменніцкі
нешта зводзіцца,
Нежывучы пісьменніцкі род.
Галалёдзіца, галалёдзіца,
Галалёдзіца, голы лёд.
Голы лёд—
халодны і слізкі.
Небяспечны лёд сакавіцкі.
Калі ставіш нагу—не дуры.
Калі падаеш—дагары.
Галалёдзіца, галалёдзіца.
Чалавеку цяжка ходзіцца.
Тым ільдом
ён ідзе напраткі
У апошні свой шлях
людскі...
Анатоль ВЯРЦІНСКІ.
12.03.91 г.

ПАМЯЦІ ЗЕМЛЯКА

Калі хаваеш родных і сяброў,
сябе хаваеш з імі назаўсёды,
так рэха са знічваных бароў
сябе хвае ў ручах пад лёдам.
Пад сонцам будзе зноў звінец
жаўрук,
а свет збяднее на радасць
прывітанняў,
ахаладзеў на столькі цёплых
рук
і пазмрачнеў ад столькіх
пахаванняў.
На весялоць сустрэчы
з дарагім
больш далягляд так, як раней,
не кліча—
хавае ў перагоркы шэры дым
цяпер сваё маўклівае аблічча.
Віктар ЯРАЦ.

Хай песня на паўноце
абарвана,
ды ў нашых сэрцах б'ецца той
матыў.
Ты быў для нас усіх надзея
світнанам,
Бо па-зямляцку, як ніхто,
любіў.
Балюча нам, што сёння
не пытаеш:
— Як Гомель наш? Ці не
разліўся Сож?
Чаму ж тады так рана
адлятаеш,
Што аж вясна бярэцца на
мароз...

Цябе й прырода адпусцае
не хоча,
Бо з ёй чулівым слоўкам
гаварыў.
Хай васількамі адцвітаюць
вочы,
Не веру смерці! У песні ты
жывы!

Схіляе голаў Гомельшчына
у скурусе.
Бывай, сябрук, салоўна наш,
бывай!
Злучыўся сэрцам з роднай
Беларуссю,
А як жа без цябе бацкаўскі
край?!
Таіса МЕЛЬЧАНКА.
г. Гомель.

БАЛЮЧАЯ, НЕЗАМЕННОЯ СТРАТА

На жаль, ужо не першы раз прыходзіцца пісаць альбо гаварыць развіталнае слова пра тых, хто яшчэ нядаўна жыў з намі, дбайна ўрабляў літаратурнае поле, сею сваё мастацкае зерне праўды і дабрны, быў выказнікам дум і пачуццяў роднага народа.

Анатоль Сямёнавіч Грачанікаў... З гэтым імем ва ўяўленні шматлікіх чытачоў паўстае значная постаць беларускага паэта—аўтара вершаў, паэм пра нялёгкае, але і ў многім акрыленае пасляваеннае стаўленне апаленых вайною дзяцей, пра шчаслівы і ў той жа час драматычны лёс гомельскіх палешукоў, пра духоўныя перыпеты нашых сучаснікаў—дзяцей бурнага, натхнёнага, стваральнага і адначасова разбуральнага ХХ стагоддзя. У гэтых творах не знойдзеш наўмысных знешніх эфектаў, таннай папулярнасці, а найперш адчуваеш няспынную рэакцыю чуйнай чалавечай душы—шчырасць, роздум, суперажыванне, радасць, боль, турботу за паўнакроўнае жыццё кожнага чалавека ў паасобку і ўсёй нашай нацыі ў цэлым. Ужо пры жыцці паэта яго творы былі прызнаны і высока ацэнены рознымі прэміямі, у тым ліку і Дзяржаўнай прэміяй БССР імя Янкі Купалы.

Магчыма, менш вядомы шырокай грамадскасці, у тым ліку і некаторым сабратам па творчасці, Грачанікаў як рэдактар і чалавек. Восем гадоў сумеснай працы даюць мне падставу сказаць, што і тут Анатоль Сямёнавіч быў асобаю, постацю ў пэўным сэнсе так звананага твардоўскага гарту і шмат зрабіў для спрыяльнай атмасферы ў беларускай літаратуры. Набыўшы пасля заканчэння ў 1960 годзе Гомельскага інстытута інжынераў чыгуначнага транспарту рабочую загартоўку на заводзе, а пасля навыкі работы з моладдзю ў камсамоле, ён павышае філалагічную адукацыю на Вышэйшых літаратурных курсах у Маскве і з 1969 года пераходзіць на прафесійную пісьменніцкую і рэдактарскую працу. Загадчык аддзела літаратуры ў «ЛіМе», галоўны рэдактар «Вясёлкі», «Бярозкі» і апошні, як казаў ужо, восем гадоў узначальваў калектыў часопіса «Малодосць» (на гэтым адрэчку быў час, калі ён працаваў і ў апарце Саюза пісьменнікаў Беларусі).

У «Малодосць» Анатоль Сямёнавіч прыйшоў ужо сталым чалавекам, але, як кажуць, адразу трапіў з карабля на баль. Тады яму на рэдактарскі стол лёг няпросты раман Алега Лойкі «Як агонь, як вада...» пра жыццёвы і творчы лёс Янкі Купалы. Пра гэты рукапіс ужо хадзілі самыя супярэчлівыя чуткі, ім зацікавіліся «наверсе». Калі там прачыталі твор, засталіся задаволеныя, як аўтар паказаў дарэвалюцыйную беларускую інтэлігенцыю, але настойліва «параілі» Анатолю Сямёнавічу апусціць, не друкаваць раздзелы, што былі прысвечаны трагізму Янкі Купалы ў 20—30 гады: маўляў, гэта «кідае дзень не столькі на крытыкаў-аглабельшчыкаў, як на савецкі лад, на партыю ў цэлым, ды ў чытачоў можа скласціся ўражанне, што народны паэт пісаў і друкаваўся да рэвалюцыі лягчэй, чым пасля яе».

Узрушаны Анатоль Сямёнавіч расказаў мне, намесніку, пра сітуацыю. Я рашуча выказаўся за варыянт твора, падрыхтаваны рэдакцыяй. Мы паразважалі, дзе і ў чым крыху саступіць (1982 год, пік камандна-адміністрацыйнай сістэмы і кіраўніцтва ёю літаратурай!), якія мець у запасе фармуліроўкі, каб усё ж паказаць трагізм Янкі Купалы (а з гэтым усёй нашай літаратуры, усяго нашага народа) у 30-ыя гады.

Вызначаючы праграму на будучыню, Анатоль Сямёнавіч падкрэсліў, што мы працуем не абы-дзе: «Малодосць»—дзіця паслясталінскай адлігі, яна даля паўбёку ў літаратуры вялікаму атраду беларускіх пісьменнікаў, многія надрукаваныя тут творы шырока вядомыя, дык нельга зніжаць узровень часопіса. Не варта, гаварыў ён, кідацца ў крайнасці, аддаваць перавагу нейкаму аднаму накірунку, трэба радавацца за кожны таленавіты твор і смела падтрымліваць яго. Ён заступіўся за вышэйназваны раман, які пасля гэтага лягчэй пайшоў у свет у мінскім і маскоўскім выдавецтвах. З аднаго

боку, такая самастойная пазіцыя не магла тады вельмі спадабацца, але, з другога боку, не магло не заспакоіць і іншае: усё ж варта мець справу іменна з тым рэдактарам, які не перакладае адказнасць на кагосьці, а падстаўляе сваё плячо, а то і сваю галаву. Якраз з такім падыходам у застойныя і пераломныя часы былі падтрыманы многія творы Уладзіміра Караткевіча і Івана Шамякіна, раман «Свае і чужыны» Івана Чыгрынава, гістарычнае эсе Міколы Ермаловіча «Старажытная Беларусь», успаміны Ларысы Геніюш «Споведзь», артыкулы і публікацыі Барыса Сачанкі, шматлікія творы маладых. Толькі на іўны чалавек можа лічыць, што было лёгка ва ўмовах нашай рэспублікі (нават цяпер, у перабудовачны час) праламаць ідэалагічную звышшільнасць і падазронасць, тэндэнцыю да далейшага замочвання і захавання фальсіфікацыі нашай гісторыі і культуры, ганьбавання слаўных сьмяноў нашага народа. Асабіста я ведаю, колькі было нам грозных званкоў, выклікаў Анатоля Сямёнавіча ў высокія паверхі, які прыгнечаны ён адтуль вяртаўся, засмучана хістаў галавою: «Божа, калі з'явіцца там розум, павага да роднай зямлі, гісторыі, культуры, да нас, пісьменнікаў?» Разважліваць, шырокі погляд на наша мінулае і на наш дзень, тактоўнасць, імкненне да сум-

леннага служэння справе нашага шанюнага рэдактара не маглі не ўплываць на нас, на яго падначаленых, і на нашых аўтараў. Думаецца, «Малодосць», калі можна так сказаць, эпохі Грачанікава не страціла сваіх набыткаў, а яшчэ дадала да іх новыя і значныя.

Апошнія паўгода для «Малодосці», як і для ўсяго беларускамоўнага друку, вельмі нервовыя. Анатоль Сямёнавіч прыклаў шмат намаганняў, каб часопіс, адключаны ад партыйнага сілкавання, не толькі ацалеў, але і далей належна выконваў сваю місію. Бясспрэчна, найперш з-за яго арганізатарскіх якасцей і аўтарытэту паспраўднанага вразумелі турботы выдання маладых аўтараў, чытацкай грамадскасці ў ЦК ЛКСМБ, які ў нялёгкіх умовах пераходу да рыначнай эканомікі ўзяў на сябе маладзёжныя газеты і часопісы на сваё ўтрыманне. У самы апошні час Анатоль Сямёнавіч дабіваўся павелічэння ганарараў для маладых аўтараў—па-ранейшаму самай неабароненай катэгорыі нашых твораў. Здаецца, ёсць пэўныя зрухі, але... руплівага, паважнага нашага галоўнага рэдактара ўжо няма...

Страта балючая і незаменная. Адно супярэчэнне: па-першае, застануцца яго высакародны дух і справы ў «Малодосці», а па-другое, на зорным небе беларускай літаратуры будзе і далей вабна свяціць паэтычная зорка яго слаўнага імені.

Генрых ДАЛІДОВІЧ.

Саюз пісьменнікаў Беларусі глыбока смуткуе з прычыны заўчаснай смерці паэта, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР і прэміі Ленінскага камсамола Беларусі, галоўнага рэдактара часопіса «Малодосць» Анатоля ГРАЧАНІКАВА і выказвае спачуванне родным і блізім нябожчыка.

Лімаўцы смуткуюць з прычыны трагічнай смерці выдатнага паэта, рэдактара часопіса «Малодосць» Анатоля Сямёнавіча ГРАЧАНІКАВА, жыццёвая дарога якога прайшла і праз «ЛіМ».

Супрацоўнікі часопіса «Малодосць» смуткуюць з выпадку заўчаснай смерці галоўнага рэдактара часопіса, вядомага паэта Анатоля Сямёнавіча ГРАЧАНІКАВА і выказваюць глыбокае спачуванне яго родным і блізім.

Супрацоўнікі часопіса «Полымя» смуткуюць з прычыны заўчаснай смерці таленавітага паэта, галоўнага рэдактара «Малодосці» Анатоля ГРАЧАНІКАВА і выказваюць шчырае спачуванне сям'і і блізім нябожчыка.

Рэдакцыйны калектыў «Нёмана» глыбока смуткуе з прычыны смерці галоўнага рэдактара часопіса «Малодосць» Анатоля ГРАЧАНІКАВА і спачувае ў горы сям'і і блізім нябожчыка.

МАБЫЦЬ, большасць наведвальнікаў Вільні, якія прыежджаюць з Беларусі ды цікавяцца гісторыяй і культурай свайго народа, не абмянаюць старажытнага кляштара базыльянаў, які нейкі час быў сапраўдным культурным цэнтрам беларусаў у гэтым горадзе. Тут знаходзілася і Віленская беларуская гімназія, і праваслаўная духоўная семінарыя, і шэраг беларускіх арганізацый і ўстановаў, у тым ліку і беларускі гісторыка-этнографічны музей імя Івана Луцкевіча. Музей існаваў амаль чвэрць стагоддзя, а дакладней з 1921 да 1945 г. Яго гісторыя — гэта дужа цікавая старонка нашага культурнага жыцця, звязаная самым непасрэдным чынам з нацыянальна-вызваленчым рухам міжваеннага перыяду. На жаль, старонка дужа сумная, да таго ж і мала вядома нашай сучаснай грамадскасці. Гэта яшчэ адна белая пляма нашай гісторыі, бо няма грунтоўных сучасных публікацый на гэтую тэму, якія адказвалі б на пытанні: як ствараўся музей, якім чынам існаваў, калі, як і чаму быў зліквідаваны?

Згодна трывала засвоеным стэрэатыпам лічыцца, што Віленскі беларускі музей існаваў у самых неспрыяльных для яго варунках. І вось у чым парадокс: калі толькі тыя «неспрыяльныя» варункі зніклі, музей перастаў існаваць. Яго зліквідавалі, як нешта нікому непатрэбнае. Цяпер можна часта пачуць словы шкадавання, але вінаватых быццам і няма. А музей жа так хораша ўпісваўся ў культурную спадчыну Вільні, колішняй сталіцы шматнацыянальнага Вялікага княства Літоўскага, багатай традыцыямі нацыянальнай і рэлігійнай талерантнасці.

Летась мінула 45 гадоў ад ліквідацыі музея, а сёлета варта было б адзначыць 70-годдзе яго заснавання і кінуць позірк на яго гісторыю. Тут трэба адзначыць, што тыя багатыя калекцыі беларускай старасветчыны, з якой у 1921 годзе паўстаў у Вільні беларускі музей, існавалі яшчэ значна раней. Яны былі плёнам зборальніцкай дзейнасці знамага археолага і грамадскага дзеяча Івана Луцкевіча. Ён збіраў і папаўняў свае калекцыі на працягу амаль усяго свайго свядомага жыцця, знаходзячы пры гэтым час і на археалагічных раскопках, і на выдавецкую і асветніцкую працу, будучы адначасова адным з лідэраў усяго грамадска-палітычнага адраджэнскага руху. А помнікі старажытнасці ён пачаў збіраць яшчэ будучы вучнем трэцяга класа гімназіі, недзе ў апошнім дзесяцігоддзі мінулага стагоддзя.

І. Луцкевіч фактычна і з'яўляецца заснавальнікам музея, хоць ягоныя калекцыі прыдбалі статус навуковай установы, падпарадкаванай Беларускаму навуковаму таварыству ў Вільні, толькі праз два гады пасля ягонай смерці. Важна яшчэ нагадаць, што ён жа быў і ініцыятарам стварэння ў 1918 г. таго навуковага таварыства, якому яшчэ за год да сваёй смерці падараваў усе сабраныя на працягу свайго жыцця скарбы з мэтай заснавання нацыянальнага музея. Дык зусім заканамерна, што яго імем і быў названы музей.

Як сведчаць шматлікія публікаваныя ўспаміны, у «нашаніўскую пару», а дакладней на працягу 1910—1914 гг. калекцыі знаходзіліся ў памяшканні рэдакцыі газеты «Наша Ніва», якая тады размяшчалася на Завальнай вул., 7 разам з Беларускай выдавецкім таварыствам і кнігарняй. Ужо тады іх дужа каштоўныя экспанаты служылі крыніцай натхнення для многіх пісьменнікаў таёй меры, як Янка Купала, Максім Багдановіч, Змітрок Бядуля ці Максім Гарэцкі, а таксама крыніцай інфармацыі для такіх гастроляў, як Вацлаў Ластоўскі, які, дарэчы, жыў тады пры рэдакцыі. Ці ж маглі не ўздзейнічаць на іх такія памятки беларускай гісторыі ці культуры, як Біблія Скарыны, Літоўскі Статут, дзяржаўныя граматы Вялікага княства Літоўскага, пісанья на беларускай мове, або «Мужыцкая праўда» Кастуся Каліноўскага, ці ўрэшце багатая калекцыя слухцкіх паясоў?

«Гэта ёсць фундамент нашага адраджэння! Гэта і за тысячу гадоў будзе сведчыць аб нас!» — казаў Максім Багдановіч, калі аглядаў калекцыі, будучы праездом у Вільні ў 1911 годзе. «Святое гэта месца!» — з пафасам прагучалі словы Змітрака Бядулі, калі ён наведаў рэдакцыю ў 1912 годзе... Але ўсё гэта было ўшчэнт забыта нашымі функцыянерамі ад культуры, калі ў 1945 годзе вырашаўся лёс музея.

Ад 1914 да 1921 г. калекцыі захоўва-

ліся ў доме на Віленскай вул., 33, дзе знаходзілася тады бібліятэка-чытальня Барыса Даніловіча і дзе жылі браты Луцкевічы. Гэтае памяшканне зрабілася ў той час своеасаблівым беларускім цэнтрам, аб чым згадваюць Максім Гарэцкі і Кветка Вітан у сваіх успамінах. Цяпер, пасля капітальнай рэканструкцыі, у гэтым будынку размясціўся знаменны ў Вільні рэстаран «Паланга».

Затым ужо ўсе калекцыі і ўсё кнігазбор былі перавезены ў славуцкія Базыльянскія мury. З гэтага часу пачынаецца праца па сістэматызацыі і ўпарадкаванню калекцыі, а таксама пачынаецца і прыток новых экспанатаў — ці то ахвяраваных прыватнымі асобамі, ці то

Беларускі нацыянальны музей у Вільні: 1921—1945 гг.

Публікацыя ў «Ліме» артыкула Юрася Залоскі «Вяртанне ў Вільню» выклікала цікавасць. Многія чытачы напісалі ў рэдакцыю лісты з просьбай расказаць пра Беларускі нацыянальны музей у Вільні, які згадваўся аўтарам. Рэдакцыя вырашыла ад-

гукнуцца на гэтыя просьбы, тым больш, што сёлета якраз спаўняецца 70 гадоў з часу заснавання музея. Аповесць пра яго падрыхтаваў спецыяльна для «Ліма» сын аднаго з заснавальнікаў музея Антона Луцкевіча Лявон Луцкевіч.

набытых таварыствам. Аднак колькасць іх, раўняючы да калекцыі заснавальніка, была дужа невялікая, і характар збораў астаўся ў асноўных сваіх рысах такім самым, якім быў дагэтуль.

Творачы свае калекцыі, заснавальнік музея меў на мэце сабраць матэрыялы, якія далі б магчымасць вывучэння матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускага народа: беларускага мастацтва, галяўным чынам народнага, і беларускай культуры — з часоў Вялікага княства Літоўскага. Мабыць, у гэтым і была заканамернасць узнікнення гэтага музея менавіта ў Вільні, у былой супольнай сталіцы літоўскага і беларускага народаў у перыяд іх сумеснага незалежнага суіснавання ў адзінай дзяржаве. Безумоўна, храналагічны абсяг экспанатаў быў яшчэ значна шырэйшым — сягаў ад гістарычных часоў да нашай амаль сучаснасці.

Нягледзячы на вельмі сціплае памяшканне — пяць экспазіцыйных залаў адносна невялікіх памераў, апрача архіва ды бібліятэкі — музей быў дужа шырокага профілю. У ім зберагаліся калекцыі: археалагічная, сфрагістычная, нумізматычная; калекцыя медалёў і крыжоў, слухцкія паясы і дываны Нясвіжскай, Гродзенскай і Слуцкай мануфактур, старажытная зброя, беларускія народныя музычныя інструменты, творы народных разьбяроў, іконы і карціны, рукапісныя кнігі і старадрукі.

Кнігазбор музея налічваў звыш 14 тысяч тамоў. Ён складаўся са збору самога Івана Луцкевіча — пераважна старадрукі і унікальныя рукапісныя кнігі, часткі бібліятэкі знамага беларускага этнографа і фалькларыста Еўдакіма Раманава, які жыў у Вільні з 1906 да 1916 г., і ўрэшце ўсёй бібліятэкі Барыса Даніловіча, знамай у Вільні з 1904 г. як бібліятэка-чытальня «Веды» («Знанне»), у якой у 1908—1909 гг. працаваў Янка Купала. Пасля першай сусветнай вайны Даніловіч апынуўся ў Адэсе, а сваю бібліятэку ахвяраваў беларускаму грамадству ў Вільні.

Сярод найбольш каштоўных кніг музея можна адзначыць хіба найстарэйшае рукапіснае Жухавіцкае Евангелле XIV ст., малітоўную татарскую кнігу Аль-Кітаб з вёскі Сорак Татар пад Вільняю, напісане на беларускай мове арабскімі літарамі з XIV ст., цэлы шэраг рукапісных кніг рэлігійнага зместу за перыяд з XIV да XVII стет., а таксама дзяржаўныя і судовыя граматы Вялікага княства Літоўскага на беларускай мове. Са старадрукаў бадай найстарэйшая кніга з друкарні Швайпольта Філя ў Кракаве (канец XIV ст.), Біблія Скарыны з Пражскай друкарні (частка), ўрэшце, Статут Вялікага княства Літоўскага,

надрукаваны ў 1588 г. у друкарні братаў Мамонічаў у Вільні.

З пазнейшых выданняў было шмат кніг па беларусказнаўству, беларускія кніжкі бадай ад самога пачатку ўзнаўлення беларускага друку ў XIX ст., выданні «нашаніўскай» пары, гадавыя газет «Наша Доля» і «Наша Ніва». Бібліятэка ўсцяж папаўнялася беларускімі выданнямі міжваеннага часу, як з віленскіх выдавецтваў, так і з Савецкай Беларусі.

Багаты архіў пры музеі дакументальна адлюстроўваў усю гісторыю беларускага адраджэнскага руху, у ім захоўвалася таксама шмат арыгінальных рука-

жоў (пачынаючы ад XII ст.), прадметаў касцельнага і царкоўнага рыштунку і вопратак, у тым ліку багата вышываных сакосы віленскіх мітрапалітаў XV і XVI стет., адзін з якіх быў пашыты са слухцкіх паясоў.

Варта ўвагі была калекцыя абразоў з розных перыядаў, пачынаючы ад XIII ст., якая давала багаты матэрыял дзеля вывучэння гісторыі беларускага мастацтва ў галіне ікананісы.

Свецкі жывапіс быў прадстаўлены цэлым шэрагам работ вядомых мясцовых майстроў, як Смуглевіч, Русецкі, Сляндзінскі, Трутнёў. Зборы папаўняліся пра-

Лявон ЛУЦКЕВІЧ

СКАРЫНЫЦА БЕЛАРУШЧЫНЫ

пісаў твораў беларускіх пісьменнікаў, багатая калекцыя унікальных фотаздымкаў, многа матэрыялаў з даваенных часоў і з перыяду дзяржаўнага будаўніцтва Беларускай Народнай Рэспублікі.

У археалагічным аддзеле было каля 200 экспанатаў, знойдзеных пры раскопках курганоў, якія праводзіў археолаг І. Луцкевіч, а таксама іншыя асобы. Шмат прадметаў было з раскопак Яўстафія Тышкевіча, які той рабіў па ўсёй Беларусі. Цікавыя рэчы знойдзены ім на Барысаўшчыне (ваколіцы вёскі Паляеўка) у 1876 г., сярод іх срэбныя паперкі і іншыя аздобы. З раскопак П. Церабева 1893—94 гг. на Дзісеншчыне было 9 прадметаў курганнай керамікі. Былі таксама асобныя прадметы з калекцыі Генрыка Татура з яго раскопак у Мінскай губерні.

З найвейшых раскопак цікавыя выкапні, знойдзеныя ў Мядзельскай гміне Пастаўскага павета, таксама ў ваколіцах возера Нарач. Агулам устаноўлена паходжанне археалагічных экспанатаў з 18 паветаў: Віленскага, Вілейскага, Свянцянскага, Лідскага, Ашмянскага, Дзісенскага, Пастаўскага, Гродзенскага, Наваградскага, Нясвіжскага, Мінскага, Барысаўскага, Чавускага, Сенненскага, Бабруйскага, Ігуменскага, Гомельскага (паводле дадзеных інвентарнай кнігі музея, распачатай у 1922 г.). Калі б была магчымасць удакладніць мясцовасці ўсіх раскопак Я. Тышкевіча, дык тэрыторыя, з якой меліся археалагічныя экспанаты, шмат бы пашырылася.

Экспанаты археалагічнага аддзела знаходзіліся ў першай, найбольшай экспазіцыйнай зале музея. Тут можна было ўбачыць знойдзеныя пры раскопках Ніжняга замка ў Вільні кафлю, цэглу, дахоўку і іншыя будаўнічыя дэталі, фрагменты посуду, а таксама дужа цікавыя «галаснікі» са сцяны Каложскай царквы ў Гродне, якія ўмураўваліся для лепшай акустыкі.

Вельмі даўніх часоў сягала багатая сфрагістычная калекцыя, якая налічвала больш за сотню пячаткаў. Найстарэйшыя — гэта пячаткі на персідзкіх полацкіх князёў Усяслава (XI ст.) і Барыса (XII ст.). Не менш цікавая была пячатка Міндоўга з Пагоняй пад каралеўскай каронай, пячатка караля Яна Сабескага, а таксама розных рэлігійных і грамадскіх арганізацый ды дзяржаўных устаноў Вялікага княства Літоўскага.

Гэткая жа даўніны сягае калекцыя манет і медалёў. Даследчыкі лічылі дужа цікавым медалён XI—XII стет. з эмблемамі — з аднаго боку паганскімі (змеявік), з другога — хрысціянскімі, які адносіцца да пераходнага часу ў фарміраванні рэлігійнага жыцця нашага краю.

Сярод прадметаў рэлігійнага культуры вызначалася калекцыя старадаўніх кры-

цамі і сучасных для таго перыяду мастакоў, як Сергіевіч, Дыдзякас, Варнас, Драздовіч. Асабліва шмат было прац Язэпа Драздовіча, якога дужа трапна акрэсліў Арсень Ліс у сваёй кніжцы «вечным вандруўнікам». Мо якраз таму, што гэты дужа самабытны і таленавіты мастак ніколі не меў у жыцці стала працу, усе свае больш каштоўныя працы ён пакідаў у музеі. Тут была багатая калекцыя ўзораў народных тканін, альбомы малюнкаў краязнаўчай тэматыкі, разьба па дрэве, карціны гістарычнага і сімвалічнага характару і ўрэшце цыкл дзівосных «касмічных візіяў» — карцін, прадстаўляючых пейзажы з планет амаль усяе нашай сонечнай сістэмы.

У этнаграфічным аддзеле былі ўзоры народнай вопраткі і тканін, прадметы сялянскага побыту, вялікая колькасць твораў народных разьбяроў, сярод іх незвычайна характэрныя і цікавыя з мастацкага боку прымітыўныя фігуры Хрыста і святых — з дрэва і металу. Былі і народныя музычныя інструменты: ліра, некалькі тыпаў дуды, цымбалы, трубы пастырскія, рагі ды жалейкі.

У асобнай зале экспанаваліся ўзоры старажытнай зброі — панцыры, кальчугі, мячы, шаблі, стрэльбы, пісталеты, быў нават меч віленскага ката, набыты ўжо ў дваццатых гадах.

Як бачым, калекцыі музея былі дужа разнародныя, экспанатаў было многа, частка з іх нават не магла трапіць у экспазіцыю з-за цеснага памяшкання. Да таго ж на працягу існавання музея зборы яго ўсцяж папаўняліся.

Музей знаходзіўся ў тым самым будынку, што і Віленская беларуская гімназія, заснаваная тут яшчэ ў 1919 годзе. Ад самога пачатку існавала цесная сувязь між гэтымі двума беларускімі асяродкамі. Мэтай гімназіі было ўзгадваць некалькі беларускіх нацыянальна свядомай інтэлігенцыі, і суседства музея мела станоўчы ўплыў на фарміраванне яе светапогляду. Гэтае суседства было ўзаемна карыснае і для музея, і для гімназіі. Вучні гімназіі ад самых малых да найстарэйшых, групамі ці ў адзіночку, а таксама арганізаванымі экскурсіямі, часта наведвалі музей, карысталіся з яго бібліятэкі, а таксама са свайго боку многа дапамагалі музею.

Не менш цесная сувязь злучала музей і з беларускай моладдзю, якая вучылася ў сценах універсітэта Стэфана Баторыя. Яна мела магчымасць карыстацца зборамі музея, асабліва яго багатым архівам, а адначасова папаўняла яго фонды новымі экспанатамі з розных куткоў Заходняй Беларусі. Пераважна гэта былі экспанаты з галіны этнаграфіі, трапляліся і археалагічныя знаходкі. Безумоўна, усё гэта ахвяравалася цалкам благачынна.

знанага ўжо тады спевака Міхася Забэйдзі-Суміцкага, і іх прайгравалі на заканчэнне агляду музея. У «запісах» Беларускага навуковага таварыства за 1938 г. паведамляецца, што гадавая колькасць наведвальнікаў музея дасягла пяці тысяч асоб, праводзілася больш за сотню экскурсій.

Польскія ўлады ўсімі спосабамі імкнуліся прыбраць музей у свае рукі, змяніць стыль яго работы, перамяляваць яго шылду, каб на ёй не было слова «беларускі». Але да гэтага не дайшло дзякуючы бескампраміснай пазіцыі рады Беларускага навуковага таварыства і кіраўніцтва музея. Музей да канца здолеў адстаяць сваю самабытнасць, свае асноўныя мэты.

Не спрыяла развіццю музейнай справы яго цяжкае матэрыяльнае становішча, не было сродкаў на належнае абсталяванне для экспазіцыі, на стварэнне адпаведных умоў захавання экспанатаў, якія адпавядалі б патрабаванням сённяшняга дня. Але найбольш крыўднай была цесната памяшкання, якая не давала магчымасці размясціць усе вартыя ўвагі экспанаты. Сталымі супрацоўнікамі музея былі: брат заснавальніка Антон Луцкевіч, ён жа і старшыня Беларускага навуковага таварыства, і Уладзімір Самойла, таленавіты публіцыст, які выконваў абавязкі бібліятэкара.

У беластоцкай газеце «Ніва» (за 22 жніўня 1982 г.) В. Скалубўскі пісаў: «У 1936 г. улады прапанавалі Луцкевічу, каб зліць музей з польскім музеем Таварыства прыцяцеляў навукі. Дзякуючы паставе Луцкевіча да зліцця не дайшло. У 1938 г. улады запрапанавалі яму стварыць са зборкаў Літоўскага навуковага таварыства і Беларускага музея адзін рэгіянальны музей, прапануючы яму добра платную пасаду кіраўніка гэтага музея, але ён катэгарычна не згадзіўся на гэта». У выніку адмовы музеяў (быў пазбаўлены дзяржаўнай датацыі і быў змушаны існаваць на ахвяраванні грамадства, а супрацоўнікі працаваць бясплатна).

У такім становішчы музей знаходзіўся да пачатку вайны, г. зн. да чарговага падзелу Польшчы ў 1939 г., калі БССР узялася з Заходняй Беларуссю, сталіцаю якой была абвешчана Вільня. Толькі ж для музея гэта абярнулася чарговым ударам. У нарастаючым працэсе знішчэння беларускай інтэлігенцыі сталінскім рэжымам былі арыштаваныя асобы супрацоўнікі музея, многія сябры Беларускага навуковага таварыства, у тым ліку яго шматгадовы скарбнік Антон Нэкандэ-Трэпка, беларускі сенадар Вячаслаў Багдановіч, журналіст Янка Пазняк ды шмат другіх прадстаўнікоў Беларускага актыву.

Тым часам у пачатку лістапада таго ж года Вільня была перададзена Літоўскай рэспубліцы. Музей і Навуковае таварыства, пазбаўленае свайго актыву, на працягу бадай цэлага года амаль не праўлялі ніякай дзейнасці. Штатных працаўнікоў, а дзеля гэтага і адрэсленых гадамі працы музей не меў. У той складаны час найбольш актыўна музей апекаваў мастак Пётра Сергіевіч.

Толькі з кастрычніка 1940 г. (ужо пасля ўстанаўлення савецкай улады ў Літве) музей распачаў ізноў рэгулярную працу, атрымаўшы новых гаспадароў, бо Беларускае навуковае таварыства перастала існаваць.

Музей быў падпарадкаваны Інстытуту літуаністыкі, а затым створанай на яго базе Акадэміі навук Літоўскай ССР. Дырэктарам музея быў прызначаны малады этнограф Мар'ян Пецюкевіч. Папырылася значная колькасць супрацоўнікаў музея, у яго калектыву увайшлі мастак Пётра Сергіевіч і Уладас Дрэма, а таксама журналіст Янка Шутовіч і спецыяліст па нумізматцыі Янка Бэжыш ды яшчэ двое тэхнічных працаўнікоў.

Але такое становішча трымалася нядоўга. Новы этап у існаванні музея распачаўся з наступленнем нямецка-фашыскай акупацыі. Музей заставаўся непашкоджаным і пры новай уладзе. Літоўская Акадэмія навук з ліку былых супрацоўнікаў прызначыла дырэктарам Янку Шутовіча. Склад супрацоўнікаў змяніўся нязначна. Пакінуў працу ў музеі Пётра Сергіевіч, прыняты быў за бібліятэкара Уладзіслаў Паўлюкоўскі. Як згадваў у сваіх успамінах Янка Шутовіч, нейкі час працавалі ў музеі Антон Антановіч (пазней доктар філалагічных навук, прафесар Віленскага ўніверсітэта) і Генадзь Цітовіч (пазней народны артыст СССР).

Вядома, пэўнай дзейнасці музея ў складаны ваенны час чакаць было нель-

га. Але ж галоўнай заслугай працаўнікоў музея было захаванне яго фондаў ды і нейкая праца па сістэматызацыі экспанатаў вялася, складаліся новыя каталогі.

У пачатку 1944 г. нямецкія акупацыйныя ўлады загадалі музею пакінуць займае і памяшканне і перамясціцца ў будынак на вул. св. Ганны, 4 (цяпер Майроніса), дзе размяшчаўся Мастацкі інстытут. Базыльянскія мury былі заняты пад ваенны шпіталь. У новым памяшканні музей дачакаўся вызвалення Вільні ад нямецкай акупацыі, а пазней і свайго ліквідацыі.

Перад адступленнем немцаў існавала рэальная пагроза, што акупанты паспрабуюць вывезці з Вільні музейныя каштоўнасці. Пра тое, што такая пагроза сапраўды існавала, сведчыць лёс музея ў Мінску, які быў вывезены і загінуў бяследна. Каб уратаваць найбольш каштоўныя экспанаты ад вывазу, а таксама ў перыяд, калі праз Вільню праходзіла лінія фронту, па ініцыятыве супрацоўнікаў музея гэтыя экспанаты былі запакаваны ў асобныя скрыні і схаваны ў падземеллях касцёла св. Міхала, які знаходзіўся непасрэдна ў адзін з гэтых экспанатаў знаходзіліся пад надзеянай апекай князядза Адама Станкевіча, выдатнага беларускага культурна-асветнага дзеяча, які пазней стаў ахвяраю сталінскага тэрору.

Праўда, хуткае адступленне акупантаў не дазволіла ім вывезці нават тыя экспанаты, што знаходзіліся ў будынку Мастацкага інстытута, такім чынам фонды музея захаваліся амаль без якіх-колечы страт.

Наступіў апошні перыяд існавання музея, які, здавалася б, павінен быў стварыць умовы для стабілізацыі яго становішча. Як пісаў пазней тагачасны дырэктар музея Янка Шутовіч, цяпер найбольш актуальнай справай было адшуканне новага, прасторнага, адпаведнага для музея памяшкання. Такое памяшканне супрацоўнікі музея знайшлі. Гэта быў асобны будынак, які знаходзіўся на вул. Касцюшкі, 36. На яго 6 кастрычніка 1944 г. быў атрыман ордэр. Аднак заняць будынак музею не далі, бо канчаткова ён быў прызначаны другой арганізацыі. Калектыву музея змагаўся яшчэ за гэты будынак, але беспаспяхова. Лёс музея вырашаўся ў «вярхах», для якіх праблема культуры не мелі істотнага значэння. Шутовіч згадваў, што ў канцы лістапада ў музей з'явілася ўрадавая дэлегацыя БССР з прапановай пераезду музея ў Мінск. Гаварылася, што для персаналу будзе забяспечана жыллё і ўмовы для працы, абячаліся прывабныя перспектывы працы ў Мінску. А на другі дзень і апошні дырэктар музея быў арыштаваны і асуджаны на дзесяць гадоў зняволення...

Тым часам урад Літоўскай ССР прыняў рашэнне ліквідаваць беларускі музей у Вільні, а яго маёмасць падзяліць паміж Літвой і Беларуссю. Для гэтай мэты была створана па сутнасці аднабаковая камісія, якая мела на ўвазе ў першую чаргу інтарэсы літоўскага боку. Такім чынам, па яе рашэнні ўсе экспанаты, якія мелі адносіны да гісторыі літоўскага народа, пакідаліся ў Літве, што, па сутнасці, заканамерна. Аднак улічваючы, што да такіх экспанатаў залічылася ўсё, што мела дачыненне да гісторыі Вялікага княства Літоўскага і ягонай тэрыторыі ад Балтыйскага да Чорнага мора, дык, натуральна, у Беларусь трапіла вельмі нязначная частка экспанатаў.

У выніку ўся бібліятэка і архіўныя матэрыялы трапілі ў сховішчы Цэнтральнай бібліятэкі АН ЛітССР і ўніверсітэта, ікананік і карціны ў фонды Карцінай галерэі, астатнія экспанаты ў гісторыка-этнаграфічны музей і музей прыкладнага мастацтва Літвы.

Што ж, існуе погляд, што скарбы першага Беларускага нацыянальнага музея знайшлі лепшы прытулак у Літве, чымся маглі атрымаць у Беларусі, знявечанай гістарычным беспасмяцтвам і нацыянальным нігілізмам. Прынамсі, у адносінах да архіўных матэрыялаў гэта бясспрэчная праўда.

Горкая іронія лёсу ў тым, што беларускі музей у Вільні, у колішняй супольнай сталіцы абодвух народаў, які ў міжваенным часе спрыяў яшчэ бліжэйшаму спарядненню народаў Літвы і Беларусі, не змог іграць гэтай шляхецкай ролі ва ўмовах Савецкай Літвы.

г. Вільня.

«НЯМІГА» НА БЕРАГАХ СЕНЫ

3 23 студзеня па 11 лютага ў Парыжы праходзілі вядомыя ва ўсім свеце «вясенскія мастацкія салоны». Месцам правядзення салона стала мэрыя «Damart-Le-Lis». Упершыню ў гісторыі правядзення такіх салонаў у статусе ганаровых гасцей былі запрошаны мастакі творчага аб'яднання «Няміга-17»: М Бушчык, В. Кузнячоў, С. Кірушчанка, Т. Сакалова, А. Маціевіч, Л. Хобатаў.

Дэбют, які перайшоў у трыумф — так можна было б ахарактарызаваць з'яўленне «Нямігі-17» на берагах Сены. Арт-дылеры Францыі, ЗША і іншых заходніх дзяржаў атрымалі вялікую асабуду ад мастацтва нашых землякоў і былі, дарчы, вельмі здзіўлены такім поспехам. У свеце, дзе мастацтва — яшчэ і бізнес, дзе мастаку на працягу многіх гадоў працоўнаецца імя, робіцца імямі, такі поспех надзвычай рэдкі.

У той жа час у Фантанбля ў Інстытуце менеджмента Еўропы і Азіі адбыўся вернісаж «Няміга-17». На прас-канферэнцыі з увагай быў заслуханы даналд удзельніка вернісажа Лявона Хобатава аб стане Беларускага сучаснага мастацтва. У гонар мастакоў прагучаў скрыпачны канцэрт гурта камернай музыкі «Антон». Адыбылі цікавыя сустрэчы з беларускімі суайчыннікамі за мяжой.

Б. ІВАНОУ.

НАШ КАЛЯНДАР

4 сакавіка споўнілася 35 гадоў з дня выхаду першага нумара штотыднёвай грамадска-палітычнай газеты «Ніва», якая выдаецца ў Беластоку. У «Ніве» рэгулярна публікуюцца матэрыялы, што адлюстроўваюць шматграннае жыццё беларусаў як у Польшчы, так і ў нашай рэспубліцы. Вялікая ўвага ўдзяляецца краязнаўству, гісторыі Беларусі, народнай творчасці. Пастаянныя ў газеце літаратурная старонка «Белаўска» і дзіцячы куток «Зорка».

Сялета, пасля перапынку, «Ніву» зноў можна набыць у нас у кіеўску ці падпіскача на яе.

20 сакавіка споўнілася 95 гадоў з дня нараджэння лўрэйскага савецкага пісьменніка Майсея Кульбака (трагічна загінуў 17 лістапада 1940 года). Сучаснаму чытачу М. Кульбак вядомы раманам «Зельманцы», які ў перакладзе на беларускую мову В. Вольскага выйшаў у 1960 годзе, і зборнікам паэзіі «Выбранае» (1970, у перакладах Э. Агняцэв, С. Гаўрусева, Г. Ільяў, Я. Семіянона і іншых). Да гэтай кніжкі прадмову напісаў Р. Бярознін.

Выдаў зборнікі «Вершы» (1920), «Новыя вершы» (1922), раман «Месіч сын Эфраіма» (1924), «Панядзелан» (1926) і іншыя кнігі. Найбольш значныя набыткі — згаданы раман «Зельманцы», а таксама п'еса «Дзісенскі Чайльд Гарольд» і драма «Разбойнік Бойтрэ». Апошняя пад назвай «Бойтрэ» была пастаўлена ў 1936 годзе ў Мінску Дзяржаўным лўрэйскім драматычным тэатрам.

85 гадоў з дня нараджэння заслужанага дзеяча мастацтваў БССР кампазітара Ісана Любана (памёр у 1975 г.). Сярод шматлікіх твораў — хрэстаматыйна вядомая песня «Бывайце здаровы» на вершы А. Русака.

85 гадоў з дня нараджэння заслужанага дзеяча мастацтваў БССР музыкантаў-фалькларыста Лідзіі Мухарынскай (памёрла ў 1987 г.). Шмат гадоў выкладала ў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, займалася збораннем і вывучэннем Беларускага традыцыйнага, рэвалюцыйнага і сучаснага песеннага фальклору.

СЛОВА РАЗВІТАННЯ

Не стала Уладзіміра Іванавіча Міцкевіча, былога загадчыка філіяла Літаратурнага музея Якуба Коласа ў Смольні, сына песняровай сястры Міхаліны.

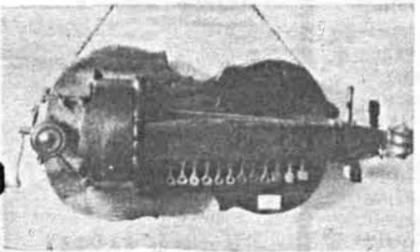
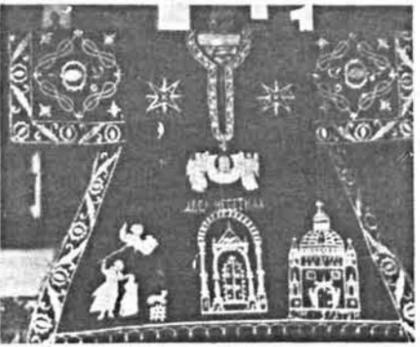
Дагэтуль ён працаваў у Мікалаеўшчынскай сярэдняй школе імя народнага песняра. Там стварыў першы коласавскі школьны музей у нашай рэспубліцы. З пачатку верасня 1965 года быў прызначаны загадчыкам філіяла музея Якуба Коласа. Філіял яшчэ будаваўся, і У. Міцкевіч прымаў чынны ўдзел у завяршэнні будаўніцтва і стварэнні экспазіцыі.

Ён далучыўся да ўсіх мерапрыемстваў па аднаўленні і добраўпарадкаванні мемарыяльных коласавскіх мясцін. Ён зроблена апісанне гэтых мясцін, распрацавана радаводная песняра, запісаны ўспаміны пра Якуба Коласа яго землякоў, выяўлены і сабраны цікавыя звесткі аб прататыпах герояў. Так, ён устанавіў, што зямляк і сябар песняра Аляксандр Антанавіч Сянкевіч быў прататыпам герояў двух класічных твораў савецкай літаратуры — «На ростанях» Якуба Коласа (Алесь Садовіч) і «Разгром» А. Фадзеева (доктар Сташынскі).

У. І. Міцкевіч праводзіў глыбокія, змястоўныя экскурсіі для нямецкіх і польскіх наведвальнікаў філіяла музея на іх роднай мове. Зробленае ім не забудзецца ў народзе.

Супрацоўнікі Літаратурнага музея Якуба Коласа.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае спачуванне пісьменніку Аркадзію Марціновічу з прычыны непатнаўшага яго гора — смерці БРАТА.

Экспаната Беларускага музея.

Уся праца музея мела культурна-асветны характар і была накіравана на захаванне нацыянальнай свядомасці беларусаў ва ўмовах польскай акупацыі. Зразумела, што адносіны афіцыйных дзяржаўных улад былі яўна непрыхільнымі да яго дзейнасці. Праўда, музей усё ж атрымліваў невялічкую дзяржаўную датацыю на кошы ўтрымання памяшкання ды дужа сціплай аплаты двух супрацоўнікаў. Затое ўсё заходнебеларускае грамадства шыра і ахвярна падтрымлівала музей, разумела вялізнае значэнне яго існавання. У музеі можна было сустрэць прадстаўнікоў і беларускае моладзі, і старэйшага пакалення. Навуковае таварыства і ягоны музей зрабіліся для беларусаў своеасаблівым цэнтрам навукі і культуры.

Акрамя таго, пераважна ў нядзелі і ў святочныя дні музей масава наведвалі вясковыя экскурсіі, што прыязджалі ў Вільню, і гэта асабліва шкодзіла польскай дзяржаўнай прапагандзе, накіраванай на асіміляцыю беларускага тутэйшага насельніцтва. На жыхароў вёсак Віленскага краю, у асноўнай сваёй масе беларусаў, наведванне музея рабіла вялікае ўражанне. Для ўзмацнення гэтага ўражання музей набыў грампластынкі з запісамі беларускіх песень у выкананні

Апошняя інтэрв'ю...

Нядаўна развіталіся мы са Станіславам Пятровічам Шушкевічам... Яшчэ не суцішыўся боль, яшчэ жывыя ў памяці сустрэчы з пісьменнікам у «Ліме», куды ён ахвотна заходзіў, пачынаючы гаворку са свайго нязменнага: «А ведаеце!» Яшчэ, аказваецца, ёсць ненадрукаваныя матэрыялы, што з'явіліся пасля кантактаў з ім, чалавекам нялёгкага лёсу, аптымістам і жыццямлюбом...

Камера, у якой яго трымалі, знаходзілася ў падвале Мінскай турмы НКУС, што па вуліцы Валадарскага. Іх было чацвёра: інжынер з мінскага завода «Эльвода», як да вайны называлі гарадскую электрастанцыю, па прозвішчы Багдановіч, ветурач Валахановіч, польскі камуніст, якому не дазвалялася нават называць сваё імя, а толькі па радкавы нумар, і ён.

Ішоў 1937 год. Размаху дасягнула паліванне на «ворагаў народа». Іх шукалі ўсюды — у працоўных калектывах прамысловых прадпрыемстваў, калгасах, партыйных камітэтах і савецкіх арганізацыях, ваенскіх часцях і творчых саюзах. Гісторыкам яшчэ дзевяццацца навукова і аб'ектыўна вылучыць гэты «феномен», а пакуль што нас толькі ахоплівае нясцерпны боль, калі мы сустракаем упамінанне аб сярэдзіне трыццаціх гадоў.

Дарэчы, з усіх чацвярх Багдановіч трапіў у камеру апошнім. А перад тым у турме (як і ва ўсім горадзе) пачало раптам прападаць святло: гарыць, гарыць і гасне, потым зноў з'яўляецца. Сябры па няшчасці з горьчучу жартавалі, што цяпер, не інакш, будучы шукаць шкоднікаў на электрычнай станцыі. Калі ж неўзабаве ў іх камеру прывялі чалавека, які назваўся інжынерам з «Эльвода», сумна ўсміхнуўся...

...Я сяджу ў кватэры аднаго з той чацвёры незаконна асуджаных у 1937 годзе. На дварэ снежань 1990-га. Мой суразмоўнік—

каў гісторыі даваеннай Беларусі, яе інтэлігенцыі і вучоных. Прызнаюся шчыра, вельмі хваляваўся, калі перад гэтым набіраў нумар тэлефона С. Шушкевіча. Трубку ўзяла жонка паэта Кацярына Аляксееўна:

— Станіслаў Пятровіч хварэе, амаль не чуе, але, калі ў вас вялікая патрэба, заходзьце...

Звычайная гарадская пяціпавярхоўка, якіх у Мінску шмат. Сціплая кватэра. Пасярод аднаго з пакояў — пісьмовы стол, завалены паперамі, газетамі, выразкамі, здымкамі, скрынка з картатэкай пісьмаў чытачоў. Станіслаў Пятровіч сустраў мяне за сталом, хоць сядзець яму было цяжкавата, з кійком не развітваўся. Ён ахвотна адказваў на мае пытанні, расказваў аб сваім жыцці.

Ці мог я думаць, што, па сутнасці, бяру апошнюю інтэрв'ю ў чалавека, які сваім жыццём і лёсам у нечым, можна сказаць, уласабляў цэлую эпоху Савецкай улады? Канечне, не.

Гаварылі мы пра цяжкі сталінскі час. Ён не толькі не палохаўся маіх пытанняў, а і сам некалькі разоў вяртаўся да трагічных падзей. Яго расказ стаў для мяне і дапаўненнем таго, што я чуў у маленстве ад свайго бацькі, колішняга рэдактара Дзяржвыда БССР.

У 1960 годзе мой бацька, будучы яшчэ параўнальна маладым рэдактарам, слухаў прызнанні ў Доме друку нядаўняга вязня

С. ШУШКЕВІЧ сярод вучняў слонімскай школы № 7 1984 г.

Фота Ул. КРУКА.

вядомы беларускі паэт, адзін са старэйшых членаў Саюза пісьменнікаў БССР, заслужаны работнік культуры рэспублікі, чалавек яркага і, на жаль, тыповага для людзей яго пакалення лёсу — Станіслаў Пятровіч Шушкевіч.

Ён нарадзіўся на пачатку нашага стагоддзя (19 лютага 1908 года) у вёсцы Бакінава цяперашняга Дзяржынскага раёна. Сёння нікому не трэба доўга тлумачыць, чаму, напрыклад, кароткі даведнік «Пісьменнікі Савецкай Беларусі» не толькі 1969-га, а і 1981-га гадоў сведчыць пра С. Шушкевіча: «З 1936 г. жыў у Сібіры — быў шахцёрам, цесляром, бухгалтарам саўгаса, работнікам геалагічных партый і экспедыцый». Усё так проста: «Жыў у Сібіры»... Быццам і не было доўгіх гадоў (1937—1944 і 1949—1956) лагераў, турмаў, зон, ссылак. Амаль дваццаць гадоў выкраслена з жыцця, лепшых дваццаць гадоў. Чаму? Ніхто не адкажа...

Мяне прывёў у дом Шушкевічаў па вуліцы Цыянскай у Мінску пошук жывых свед-

ГУЛІАГА. Слухаў разам са сваімі таварышамі. Не трэба забываць, які час быў. Сталін яшчэ значыўся ў ліку выдатных дзеячаў міжнароднага камуністычнага і рабочага руху, памяць яго дэлегата XX з'езда КПСС (1956 г.) па прапанове тагачаснага Першага сакратара ЦК КПСС М. С. Хрушчова ўшаноўвалі ўстанаваннем. Яшчэ ніхто і думаць не мог аб перайменаваннях, а ў газетах і на вуліцах гаварылі пра «культ асобы» ўвогуле, не канкрэтызуючы, да каго гэта мае непасрэднае дачыненне.

Тым вязнем быў Станіслаў Пятровіч. Адбаяўшыся раз і назаўсёды, ён расказваў у 1960 годзе тое, што паўтарыў мне роўна праз трыццаць гадоў, у 1990-ым.

Яго арыштавалі 14 лістапада 1936 года. Усяго ўзялі дванаццаць чалавек: Змітрак Астапенку, Міхась Багуна, Яўгена Барычэўскага, Васіля Залудскага, Алеся Звонака, Сяргея Знаёмца, Барыса Мікуліча, Сяргея Ракіту, Уладзіміра Хадзьку, Алеся Якімовіча, Яна Скрыгана і яго. Следства працягвалася амаль год. Камера Шушкевіча была

пад нумарам 14, а яго суседзямі ў камерах 15 і 16 сталі Браніслаў Тарашкевіч і Ізі Харык. У камерах з другога боку турэмнага калідора — 11, 12 і 13 — былі смяротнікі, якія чакалі выканання прысуду.

Польскі камуніст, які знаходзіўся ў камеры разам з Шушкевічам, перастукваўся з Тарашкевічам, і ад яго пачуў апошнія словы пра тое, што ён не выжыве, бо каты перабілі ўсе косці.

Шмат чаго пабачыў С. Шушкевіч за адзінаццаць месяцаў знаходжання ў турме НКУС. Давялося яму аднойчы сустрэць па дарозе ў кабінет следчага першага галоўнага рэдактара газеты «Літаратура і мастацтва» Х. Дунца і сакратара ЦК ЛКСМБ Самахвалова, які незадоўга перад гэтым змяніў рэпрэсыванага П. Галавача. Дунец быў апрануты ў замусоленую ватоўку і стаптанія чаравікі, Самахвалаў быў у баённай форме, у якой арыштавалі яго на Смаленічыне, куды ён выязджаў з інспекцыйнай на манеўры Чырвонай Арміі.

Як праходзілі допыты? Катаванні, пагрозы, запалохванні, што будучы арыштаваны блізкія і родныя? Не толькі. Самі чэксты часам разумелі абсурднасць таго, што адбывалася. Машына смерці была запушчана не радавымі выканаўцамі тэрору, многія з якіх таксама былі затым знішчаны, як непажаданыя сведкі.

Прызнанне самога Станіслава Пятровіча: Як мяне дапытвалі? Многія следчыя здагадаліся і нават ведалі, што ніякія мы не ворагі, але нічога зрабіць не маглі — не хацелі падзяляць наш лёс. Ноч... Сядзім адзін перад адным за сталом. Следчы ў каторы раз паўтарае, каб я сумленна раскажаў, як стаў здраднікам Радзімы і г.д. Я ў чарговы раз усё адмаўляю. Ён пасядзіць, пасядзіць, і пачынае драмаць. Я таксама падрэзваю. Потым раптам чутны ў калідоры крокі. Следчы адразу ўзімае галаву і зноў пачынае на мяне ва ўсё горла крычаць: «Ты будзеш нарэшце гаварыць, шпіёнская морда, ці не?!» Заціхнуць крокі—ён зноў галаву звесіць і дрэмле... Я таксама... Так звычайна працягвалася да гадзін чатырох раніцы, а потым мяне адпраўлялі назад у камеру.

У канцы верасня 1937 года следчы паведаміў С. Шушкевічу, што яго «справа» закончана і хутка адбудзецца паказальны суд. Станіслаў Пятровіч з уласцівым яму гумарам зазначыў: «Ну, што ж, значыць, мяне выпускаць пара?»

«Суд» адбыўся 1—3 кастрычніка 1937 года ў памяшканні Вярхоўнага Суда БССР, які тады размяшчаўся на плошчы Свабоды. З. Астапенка, М. Багун і С. Шушкевіч атрымалі па восем гадоў лагераў, як памагачы «нацдэмаў» і «трацкістаў», а астатнім далі па дзесяць гадоў. Неўзабаве судзілі вялікую групу яўрэйскіх пісьменнікаў, частка з якіх атрымала ВМП (вышэйшая мера пакарання), іншыя — «дзесяць гадоў без права перапіскі», што практычна азначала тое ж самае. Затым прыйшла чарга польскай, літоўскай, латышскай секцый Саюза пісьменнікаў БССР... Ахвяры таксама павінны былі быць інтэрнацыянальнымі...

За дзень да адпраўкі ў лагер адбыўся яшчэ адзін эпізод, які запомніўся С. Шушкевічу назаўсёды. Вяртаючыся ў камеру, ён забраць рэчы і падрыхтавацца да этапу, ён пачуў раптам ад канваіра, які суправаджаў яго: «Паглядзі, вось кабінет Гікалы». З гэтымі словамі канваір кінуў на дзверы. Станіслаў Пятровіч падумаў: «Ну, калі тут і «кабінет» Мікалая Хведаравіча Гікалы, значыць не так страшна тое, што і я тут пабываў».

...Я слухаў свайго суразмоўніка і думаў аб тым, якую ж сілу духу і самавалодання неабходна мець, каб перанесці ўсе гэтыя пакуты. Не зламацца, не праклясці ўвесь белы свет і род чалавечы. Мець сілы, каб зноў вярнуцца да паўнацэннага жыцця. Стаць вядомым пісьменнікам, завесці сям'ю, выхаваць дзяцей. Выхаваць сына, Станіслава Станіслававіча Шушкевіча, які стане доктарам фізіка-матэматычных навук, прарэктарам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна, а потым будзе выбраны першым намеснікам Старшынні Вярхоўнага Савета БССР, пачне ўдзельнічаць у ачышчальным працэсе дэмакратызацыі нашага жыцця.

Леанід СМІЛАВІЦКІ,
кандыдат гістарычных навук.

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ЗГАДАЛІ

РЫПІНСКАГА

У лекцыйнай зале Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры адбылася вечарына, прысвечаная 180-годдзю з дня нараджэння Аляксандра Рыпінскага — беларускага і польскага пісьменніка, фалькларыста, этнографа, выдаўца і фатографа.

Вечар пачаўся спевамі фальклорнага гурта «Дзіва» пад кіраўніцтвам І. Кірчука. А. Мальдзіс падрабязна раскажа пра незвычайны лёс А. Рыпінскага. Апынуўшыся пасля паранання паўстання 1831 года ў эміграцыю, ён працаваў над кнігай «Беларусь. Колькі слоў аб паззіі простага люду той нашай польскай правінцыі, аб яго музыцы, сведах, танцах і інш.», якая выйшла за кошт аўтара ў Парыжы ў 1840 годзе. Гэта была першая навуковая праца, выдадзеная ў Еўропе, якая глыбока раскрыла народную культуру беларусаў. У 1846 годзе А. Рыпінскі пераехаў у Лондан, дзе заснаваў уласную вольную славянскую друкарню, у якой была выдадзена апрацаваная ім беларуская балада «Нячысцін». А. Мальдзіс раскажаў, як пад час свайго лонданскага камандзіроўкі ён разам з брытанскім даследчыкам беларускай царкоўнай музыкі Г. Пікарда адшукалі будынак, дзе размяшчалася гэтая друкарня. У недалёкім будучым на доме будзе ўстаноўлена памятная шыльда.

У сваім выступленні Г. Кахановіч падзяліўся развагамі аб падарожжы па мясцінах, звязаных з імем А. Рыпінскага. Л. Акаловіч раскажаў аб распачатой ім рабоце па вывучэнню радавода Рыпінскіх.

З арыгіналам навуковага даследавання М. Піятуховіча «Рукпісы А. Рыпінскага», які захоўваецца ў Цэнтральным дзяржаўным архіва-музеі літаратуры і мастацтва БССР, пазнаёміла прыветных дырэктар яго Г. Сурмач. Вершы і ўрункі з балады «Нячысцін» прачыталі Усевалад Рагойша і Валліція Лецка. Сапраўдным упрыгожваннем вечарыны стала выступленне антрысы і спявачкі Т. Мархель, якая выканала вясельны жартоўны песні.

І. МАРАЧКІНА.

МУЗЕЙ

БАГДАНОВІЧА

У ЯРАСЛАЎІ

Да 100-годдзя з дня нараджэння класіка беларускай літаратуры Максіма Багдановіча яго літаратурны музей сумесна з супрацоўнікамі музея-запаведніка М. А. Някрасава «Карабіна» (дырэктар Д. Полазнеў) рыхтуе літаратурна-мемарыяльную экспазіцыю ў доме па вуліцы Чайкоўскага (былой Любімскай, 28) у Яраслаўлі, дзе жыла сям'я Багдановіча з канца 1912 да сярэдзіны 1941 года. Гэты дом ахоўваецца дзяржавай ужо наля трох гадоў, зараз у ім заканчваецца рэстаўрацыйныя работы. Мастак экспазіцыі — Г. Чысты, вядомы па музей-сядзібе Ф. Багушэвіча ў Кушлянах. Адчыніць музей М. Багдановіча ў Яраслаўлі плануецца ў верасні 1991 года.

А. КІСЯЛЕВІЧ,
навуковы супрацоўнік
Літаратурнага музея
Максіма Багдановіча.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Зяір АЗГУР, Аляксандр АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Аляксандр ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНЮК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; адзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; адзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; адзел літаратурна-нага жыцця: Аляксандр МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; адзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; адзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; адзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; адзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; адзел вывучэння мастацтва і аховы помнікаў: Пётр ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; адзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; адзел навін: Віталь ТАРАС, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; адзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотанарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыі рэдакцыі можна не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦІ КП Беларусі.